

boş

**DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ
SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ**

**Yıl:4 / Sayı: 20 / Mart - Nisan 2013 / ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.**

Sahibi

GÜNTÜLÜ EĞİTİM YAYINCILIK VE TİC. LTD. ŞTİ.

Editör

Prof. Dr. Recai Coşkun

Yayın Kurulu

**Prof. Dr. Kamil Aydın
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Prof. Dr. Zuhâl Topçu
Prof. Dr. Hasan Tunç
Prof. Dr. Vahit Türk
Doç. Dr. İbrahim Maraş
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Özbay**

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Nebahat Akbaş

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Net Ofset

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın – Hakemli Dergi

Büro İç Hizmetler

Atakan Türkyılmaz

Adres: 1. Cad Nu.: 43/4

06520 Balgat-Ankara

Tel: +90 (312) 287 88 99

Faks: +90 (312) 285 44 99

Web: www.turkizdergisi.com.tr

e-posta: bilgi@turkizdergisi.com.tr

Fiyatı: 10 TL

Basım Yeri

Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

www.netmatbaacilik.net

Necatibey Cad. Lale Sok. Nu.: 21/27 Yenışehir/Ankara

Tel-Faks: 0.312.230 07 23

Basım Tarihi: Nisan 2013 – Ankara

Abonelik Ücreti (Yıllık)

Yurt içi: 60 TL

Kurumsal abonelik: 120 TL

Yurt dışı:

Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 75£

ABD ve diğer ülkeler: 100\$

Abonelik için: 0.312.287 88 99

Nu.lı telefondan Atakan Türkyılmaz

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Ankara Ü
 Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu Ankara Ü
 Prof. Dr. Adnan Ömerustaoğlu İstanbul Ü
 Prof. Dr. A. Faik İmamoğlu Gazi Ü
 Prof. Dr. Ahmet Aksoy Gazi Ü
 Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu Ankara Ü
 Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Mimar Sinan Ü
 Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü
 Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü
 Prof. Dr. Beğlü Eke Erciyes Ü
 Prof. Dr. Celalettin Yavuz Türksam
 Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü
 Prof. Dr. Doğan Cansızlar Atılım Ü
 Prof. Dr. Dursun Yıldırım Hacettepe Ü
 Prof. Dr. E.Ethem Atay Gazi Ü
 Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü
 Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü
 Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü
 Prof. Dr. Hasan Onat Ankara Ü
 Prof. Dr. Hayrani Altıntaş Ankara Ü
 Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü
 Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ
 Prof. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
 Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü
 Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü
 Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü
 Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü
 Prof. Dr. Meral Töreyn Gazi Ü
 Prof. Dr. Murat Sezginer Gazi Ü
 Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü
 Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü
 Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü
 Prof. Dr. Nadim Macit Ege Ü
 Prof. Dr. O. Kürşat Ünal Gazi Ü
 Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü
 Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü
 Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü
 Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü
- Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü
 Prof. Dr. Suna Başak Gazi Ü
 Prof. Dr. Şener Büyükköztürk Gazi Ü
 Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
 Prof. Dr. Vahit Doğan Gazi Ü
 Prof. Dr. Vahit Türk Kültür Üniversitesi
 Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
 Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
 Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
 Doç. Dr. Hatice Mumyakmaz Cumhuriyet Ü
 Doç. Dr. İlyas Topsakal İstanbul Ü
 Doç. Dr. Kemalettin Kuzucu Trakya Ü
 Doç. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
 Doç. Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Ü
 Doç. Dr. Mehmet Akif Okur Gazi Ü
 Doç. Dr. Mukadder Boydak Fırat Ü
 Doç. Dr. Nurcan Toksoy Erzincan Ü
 Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
 Doç. Dr. Şeref İba Çankaya Ü
 Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
 Doç. Dr. Tevfik Gülsoy Atatürk Ü
 Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
 Doç. Dr. Toğrul İsmayıl Tobb Ü
 Doç. Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü
 Doç. Dr. Yonca Anzerlioğlu Hacettepe Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
 Yrd. Doç. Bülent Yavuz Gazi Ü
 Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Ü
 Yrd. Doç.Dr. Erkan Göksu Gazi Osman Paşa Ü
 Yrd. Doç. Dr. Köksal Şahin Sakarya Ü
 Yrd. Doç.Dr. Murat Taşdemir Osmangazi Ü
 Yrd. Doç.Dr. Türkan Erdoğan Pamukkale Ü
 Yrd. Doç.Dr. Yalçın Sarıkaya Giresun Ü
 Yrd. Doç.Dr. Yüksel Topaloğlu Trakya Ü

İÇİNDEKİLER

Kadın ve Siyaset / Doç. Dr. Şennur ŞENEL	7
Kadın Kimliğinin Medyada Öteki Üzerinden Yeniden İnşası ve Yeni Formu: Yeşil Moda ve Yeşil Defileler / Doç. Dr. Hanife GÜZ	31
Sivil Toplum Kuruluşları ve Türk Kadın Hareketi / Prof Dr. Elif LOĞOĞLU	47
Cam Tavanlar / Prof Dr. Suna BAŞAK	63
Türkiye’de ve Dünya’da “Kadının İnsan Hakları” / Yrd. Doç. Dr. Sevdâ Yaşar COŞKUN	77
Türk Kadınının Çalışma Hayatındaki Yeri / Zafer ÖZBEK	95
İslam Işığında Kadına Bakış / Ayşe SUCU	107
Başlangıçtan Günümüze Türklerde Kadın ve Kadın Eğitimi/ Yrd. Doç. Dr. Latife KIRBAŞOĞLU KILIÇ	121
Türklerde Kadın Kahramanlık Destanları/ Doç. Dr. Gülhan ATNUR	143

boş sayfa

KADIN VE SİYASET

DOÇ. DR. ŞENNUR ŞENEL*

Dünyada ve Türkiye’de kadın ve siyaset kavramları her geçen gün birlikte daha çok kullanılmaktadır. Esasen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin geçerli olduğu günden itibaren Avrupa’da; Türklerin tarih sahnesine çıktığı M.Ö.2000’lerden itibaren kadın ve siyaset kavramlarının zaten birlikte mütalaası, hatta bugün bu iki kavramın bir araya getirilmesi çabalarının çoktan yerine getirilmiş olması gerekirdi. Fakat maalesef mevcut tablo dünyada ve ülkemizde bu doğallıktan çok uzak kaldığını gösteriyor. Burada bu durumun sebepleri ve gelinen nokta değerlendirilecektir.

Her şeyden önce genel kabul siyasetin erkeğe özgü bir iş ve görev olduğunun düşünülmesinden başlıyor. Değişen dünya şartları, eğitim düzeylerindeki iyileşmeler, bireysel alanların gelişmesine paralel olarak kamusal alanda eşit sorumluluk ve eşit hak konusundaki daha olgun anlayışlar, kadının siyasette mutlaka olmasını ortaya koymasına rağmen bugüne kadar yaşanan çetin süreç bundan sonra da daha bir hayli devam edecek görünüyor.

* MHP Kadın Kolları Genel Başkanı.

Nitekim bir kısım araştırmalar kadınların, seçimlere erkeklere oranla daha az ilgi gösterdikleri ve katıldıkları, siyasi tercihlerini yaparken “din” ve “aile” kurumlarının etkisi altında kaldıklarını ortaya koymuştur.

Peki, ama neden siyaset erkeğe ait bir iş ve görev olarak kabul edilegelmiştir, sorusundan hareket edecek olursak bunun insanlığın ilk evrelerine kadar uzandığını görürüz. Nitekim bu alanda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, tıpkı bugün olduğu gibi, eski toplumlarda da hükümet işleri ile savunma işleri arasında bir ilişki olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle, sağlam yapılı ve iyi silah kullanabilen kişi olarak erkeğe daha çok önem verilmiştir. Kadına, çocuk bakımı ve ev işlerinin; erkeğe de, avcılık ve yiyecek getirmek gibi ev dışında kalan işlerin bırakıldığı bir iş bölümünün varlığı erkeğin yönetim konularını elinde bulunduran kişi olmasını sağlamıştır. Toplumun erkeğe ve kadına farklı davranış kalıpları yüklemesiyle, kadın daha çok aile, ev ve akrabalık ilişkilerini içeren aile içi sorumlulukları yüklenmiş, aile dışı çevrelerde bulunması ve farklı ilişkiler kurması toplumca tasvip edilmemiştir. Bu bakış kadının siyasi katılımını

daraltırken, erkeğe ise tamamen aile dışı ilişkileri içeren sorumlulukları yüklemiş, böylece erkeğin siyasete katılım alanını genişletmiştir.

Kadına biçilen bu rol günümüzde önemli ölçüde kırılmalar gösterse de, bu ayrımın sosyoekonomik açıdan gelişme gösterebilmiş kadınlar açısından yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Eğitimle birlikte gelen gelişme, kadının iş yaşamında olduğu gibi yönetim ve siyasette de erkeğin yanındaki yerini geçmişe oranla güçlendirmiştir.

Esasen bu ayrımın temelinde, ailelerin erkek ve kız çocuklarının yetiştirilmesinde farklı yöntemler kullanmaları ve her iki cins için de farklı davranış kalıpları öğretmeleri yatmaktadır. Ailedeki bu yönlendirmelerin sonucu olarak kızlar ve erkek çocuklar farklı yetiştirilirler; kız çocukları dış kontrolü, erkek çocukları ise iç kontrolü önemserler. Sonuçta, erkek çocukları toplumda aktif roller oynamaya itilerek siyasi yaşamda girişken, başarılı ve kendine güvenen bireyler hâline gelirken, kız çocukları ise, daha pasif, çekingen ve kendisinden beklenen rolleri yerine getirme eğiliminde olan birer birey hâline getirilirler.

Öte yandan özel ve kamusal alanda her iki cins yasa önünde eşit olsa da, haklarını kullanım konusunda kadının aleyhine işleyen toplumsal faktörler nedeniyle eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Bunun en belirgin hâli, siyasi hakların elde edilmesinden bu yana, seçme hakkı açısından olmasa da, seçilme hakkından çok az sayıda kadının yararlanabilmiş

olmasıdır. Çünkü kadınların, toplumsal baskılarla karşı karşıya kalarak, siyasete girmelerinin istenmemesinin yanında, kadının siyasete karşı ilgisiz kalması ve katılım faaliyetlerinde bulunmaması da bu gerçeği doğurmaktadır.

Nitekim bir kısım araştırmalar kadınların, seçimlere erkeklere oranla daha az ilgi gösterdikleri ve katıldıkları, siyasi tercihlerini yaparken “din” ve “aile” kurumlarının etkisi altında kaldıklarını ortaya koymuştur. Özellikle ülkemizde görülen durumlardan birisi de, ortaöğrenim kurumlarına devam etmemiş kadın seçmenlerimizin, kocası, babası, dayısı vb. bir aile büyüğü olan erkeğin sözüne uygun olarak yani “uyarılmış oy” kullanmaları durumudur.

Keza yapılan araştırmalar, din faktörünün kadınları erkeklere oranla daha fazla etkilediğini ve iki cins arasında oy verme farklılığına neden olduğunu göstermektedir; özellikle kırsal kesimlerde dini söylemin (dinin siyasete alet edilmesi) kadınları erkeklere oranla daha yüksek düzeyde yönlendirdiği ortaya çıkmıştır.

Türkiye Özelinde “Kadın ve Siyaset”

Türkiye’de kadın haklarının bugün ulaştığı noktayı sağlıklı olarak değerlendirebilmek için, Cumhuriyet öncesinden günümüze kadar olan gelişmeleri bilmek gerekir. Kadınlarımız siyasi haklarından ilkinin yerel seçimler için 1930’da çıkarılan yasa ile genel seçimler için 1934’teki düzenleme ile elde etmiş, seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Bu kanunlarla kadının konumu, “tebaadan yurttaşa geçiş, karşıt cinsle eşit statüye ulaşma” olarak kavramsallaştırılmıştır. Bunda Türk kadınının verdiği mücadelenin, Türk İstiklal Mücadelesinin önderi Mustafa Kemal Atatürk nezdinde akıllı, isabetli ve hakkın teslimini gösteren tavır önemli rol oynamıştır.

Meşrutiyet dönemindeki tecrübelerinden faydalanarak mitinglerde, basın ve dernekçilik faaliyetlerinde etkin olan ve Millî Mücadele’ye önemli katkılar sağlayan Türk kadını, Cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunlarla siyasi haklar elde etmişlerdir. Böylece 1935 milletvekili genel seçimlerinde 18 kadın milletvekili olarak Meclis’e girmiş ve parlamentoda temsil oranı % 4,5 olmuştur. Bu yıllarda Avrupa, Amerika ve Asya’daki

Meşrutiyet dönemindeki tecrübelerinden faydalanarak mitinglerde, basın ve dernekçilik faaliyetlerinde etkin olan ve Millî Mücadele’ye önemli katkılar sağlayan Türk kadını, Cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunlarla siyasi haklar elde etmişlerdir.

birçok ülkede bu hakkın bulunmayışı konunun önemini daha da artırmaktadır. Türk kadını için ciddi kamusallaşma olanağı sağlayan bu gelişmenin özgürleşme ve bireyleşme anlamına gelip gelmediği; siyasi temsil imkânı açısından Türk kadınının bugünkü durumunun ne olduğu önemli bir sorudur.

Ülkemizde Kadınların Siyasi Hayata Katılımının Tarihi Gelişimi

A. Osmanlı Dönemi

Ülkemizde kadınların siyasi hayata katılım mücadelesi I. Meşrutiyet'le başlamış II. Meşrutiyet'te büyük bir ivme kazanmıştır. Dünyadaki kadın hareketlerine paralel olarak Türk kadınının siyasi hayata katılımının başlangıcını hukuk, eğitim, toplum, siyaset ve ekonomik yapı yönünden gelişme ve değişme döneminin başladığı yıllar olan II. Meşrutiyet dönemine götürmek mümkündür. Kadın hareketi bir özgürlük ve eşitlik hareketi olarak dünyada yaşanan dönüşümlerin Osmanlı toplumunu etkilediği 1900'lerde ortaya çıkmıştır. Bunda çeşitli değişimlerle birlikte II. Meşrutiyetin özgürlük ideali etken olmuş, kadın giderek özgürleşmeye, bireyselleşmeye başlamıştır. Bu dönemde toplumsal yapı ve bu yapı içinde kadınlar her yönüyle değişmeye ve farklılaşmaya başlamıştır. İçinde buldukları toplumu, erkeğe nazaran buldukları konumu sorgulayan kadınlar, kendilerini kuşatan geleneklere, kısıtlamalara, kadın erkek eşitsizliğine karşı bir mücadele yürütmüşlerdir. Kadınlar gerek aile yaşamında, gerekse toplumsal yaşamdaki ilişkiler ağında, dahası çalışma, hatta siyaset alanında yeni bir düzenlemeye gitmenin gereğini vurgulamış, toplumsal yaşamın tüm yönleriyle ilişkili olacak "kadın inkılabının" gerçekleşmesini istemişlerdir. Bilgilendirme, bilinçlendirme, talepleri ifade etme, imaj değiştirme, harekete geçirme, yol gösterme olarak yararlandıkları çok sayıda dernek ve dergiyi kadın inkılabının gerçekleşmesini sağlayacak başlıca araçlar olarak kullanmışlardır.

Türkiye'de kadın hareketinin ilk öncülüğünü ise Osmanlı Devlet ricali ve aydın kesim ailelerine mensup kadınlar yapmışlardır. Kadın hareketi 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde Osmanlı toplumunda yaşanırken Osmanlı'nın hukuk ve eğitim alanındaki yaptığı dönüşümler kadının ev mekânının dışına çıkmasını sağlamış, siyasileşmesini ve örgütlenmesini de teşvik etmiştir. 1843 yılında kadınlar ilk defa Tıbbiye Mektebi bünyesinde ebelik eğitimi almaya başlamışlardır. 1858 yılında Kız Rüştiyeleri açılmış, 1869 yılında kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kız Meslek Mektepleri 1869'dan sonra Rusçuk ve İstanbul'da açılmış ve 7 senelik bir öğretim programı ile 1886'dan sonra "Kız Sanayi Mektebi" adını almıştır. 1870 yılında kız öğretmen okulu Dârü'l-muallimât'ın

açılması, 1876 yılında ise ilk anayasa olan Kanun-i Esasî'nin kabul edilerek kız ve erkekler için ilköğretimin zorunlu hâle getirilmesi, Osmanlı'da eğitim alanında çok önemli adımlar olmuştur. 25 Eylül 1913'te ilköğretim kararnameyle kız rüştiyeleri 6 senelik kız ilkokulları hâline getirilmiş ve ilçe merkezlerine kadar bu okullar yaygınlaştırılmıştır. Bazı il merkezlerinde de 5 yıllık kız öğretmen okulları kararnameye dayanılarak faaliyete geçmiştir. 1913-1914'te kızlar için ilk lise İstanbul İnas (Kız) Sultanisi adıyla İstanbul'da açılmış, 1915 yılında İstanbul Üniversitesi'nde (Dârülfünun) hanımlar için haftada 4 gün olmak üzere muntazam konferanslar verilmeye başlanmıştır. Aynı yıl İnas Dârülfununu adı altında kızlar için bir yükseköğretim kurumu kurulmuştur. Bu Dârülfünunun ilk öğrencileri kız liseleri ve kız muallim mektebi mezunlarıdır. 1919'da buradan mezun olan ilk kadın Şükûfe Nihal'dır. 1915'te ayrıca ilk defa İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Türk kızları erkeklerle beraber yükseköğrenim görmeye başlamıştır. Böylece, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan ıslahat hareketi Türk Müslüman kızlarını hususi tahsilden resmi okullardaki eğitim ve öğretime sevk etmiştir. Meslek olarak da öğretmenlik Türk kadını için ilk resmi çalışma sahası olmuştur. Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinin başarısı, bir başka ifadeyle Batılı yaşama biçiminin toplumsal alanda yaygınlığı, eğitimdeki bu başarıyla birebir ilgili olarak gerçekleştirildiği söylenebilir.

Bu arada basın, kadınların kendilerini tanıtmalarında, sorunlarını ifade etmelerinde en önemli araç olmuştur. 1868 yılında çıkan Terakki Gazetesi kadın mektuplarına ilk defa yer vermiş, ancak yazarların kimliklerini belirtmemiştir. Bu mektuplarda, örneğin, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine rağmen, vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, böyle hor görülmelerinin nedeni sorulmuş veya çok kadınla evlilik sorgulanmıştır. İlk kadın dergisi, 1869'da *Terakki Gazetesi* tarafından Pazar günleri haftalık çıkarılan *Terakki-i Muhadderat* dergisidir. *Terakki-i Muhadderat* sütunlarında, o günün Avrupası'yla karşılaştırmalar yapılarak Osmanlı toplumunda kadının geri bırakılmasını eleştiren yazılar, ağırlık noktasını oluşturuyordu. Dergide, daha çok kadının toplumdaki yerini eleştiren mektuplara yer verilmiş, Batı'daki kadın hareketleri konusunda da haberler yer almıştır.

Bu tarihten sonra da kadınlara yönelik pek çok kadın dergisi çıkarılmıştır. Bu dergiler kadınların yazma konusundaki çekingenliklerinin giderilmesinde önemli bir işlev görmüştür. 1886'da çıkarılan Şükûfezar sahibi (Arife Hanım) ve yazarlarının tümünün kadın olduğu ilk dergidir. 1895'te ise başyazarı ve kadrosunun çoğunluğunu kadınların oluşturduğu *Hanımlara Mahsus Gazete* yayınlanmaya başlamıştır. Aralıksız 13 yıl yayınlanan dergide dikkat çeken hususlardan biri, yazarlarının dönemin aydın bürokrat kesiminin kızları ya da eşleri olan iyi eğitim görmüş entelektüel hanımlar

Kadınlarımızın statüsü, 1919-23 yıllarında verilen İstiklal Savaşı sırasında daha da yükselmiştir. Savaş, hem erkeklerin askere alınması dolayısıyla onların görevlerini kadınların devralması, hem de kadınların erkeklerle omuz omuza savaşması nedeniyle önemli rol değişmelerine yol açmıştır.

olmalarıdır. Dergide, özellikle diğer ülkelerden de örnekler verilerek kadınların her işi yapabileceklerine olan inançları pekiştirilmeye çalışılmıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da kadın dergilerinin sayısında artış olmuştur. 1908 yılında çıkarılan *Demet Dergisi'*nde ilk kez siyasi konulara değinilmiş, siyasi makaleler yayımlanmıştır. 1913'te yayımlanan *Kadınlar Dünyası*, diğer dergilerden farklı olarak Osmanlı kadınının haklarını savunmak için kurulan Osmanlı *Müdâfaa-i Hukuk Nisvan Cemiyetinin* yayın organıdır. Bu dergide, kadınları eğitim ve öğretime, ticarete, el sanatlarına teşvik edici yazılar yazılmıştır. Aynı şekilde kadın derneklerinin yayını olarak *Siyaset* ve *Diyanet* adlarıyla iki dergi daha karşımıza çıkmaktadır.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte kadınlar İkdam, Tanin, Servet-i Fünun, Sabah, *Millet* gibi İstanbul'da çıkan gazetelerde de yazılar yazarak taleplerini dile getirmişlerdir. Tüm bu dergilerde Osmanlı kadını hakkında pek çok bilgi yer almaktadır. Dönemin siyaset ve edebiyat alanında birçok ünlü kadın yazar toplumsal ve ekonomik konulardaki kadınların görüşlerini aktarabilmişlerdir. Bu dergiler kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlamış ve hak talep ederek kadınların artık ikincil konumda

kalmak istemediklerini vurgulamıştır.

Öte yandan dernekler kurarak etkinliklerini artırmışlardır. Bu dernekler kadınların bireysel taleplerini genele dönüştürmeyi hedeflemiştir. Çeşitli yayınlarla ve yapılan konferanslarla amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan dernekler, meseleler karşısında üretilen çözümleri uygulamaya geçirilmesi konusunda gayret sarf etmiştir. Osmanlı Devleti'nde kadınların kurdukları dernekler; Yardım ve Eğitim Dernekleri, Kültür Amaçlı Dernekler, Ülke Sorunlarına Çözüm Oluşturmayı Amaçlayan Dernekler, Siyasi Partilerin Kadın Dernekleri, Feminist Kadın Dernekleri, Ülke Savunmasına Yönelik Kadın Dernekleri şeklinde oluşmuştur.

B. Millî Mücadele Dönemi

Kadınlarımızın statüsü, 1919-23 yıllarında verilen İstiklal Savaşı sırasında daha da yükselmiştir. Savaş, hem erkeklerin askere alınması dolayısıyla onların görevlerini kadınların devralması, hem de kadınların erkeklerle omuz omuza savaşması nedeniyle önemli rol değişmelerine yol açmıştır. Bu dönemde kadınları, içinde buldukları durum ve faaliyetleri bakımından birkaç grupta toplamak mümkündür:

- İşgal bölgesinde maruz kaldıkları tecavüz ve taarruzlar sebebiyle erkekleri görev ve çağırın mazlum kadınlar.

- Eline silah alarak bizzat savaşa katılanlar veya cephe gerisinde hizmet verenler.

- Geniş kitleleri uyandırmak için dernek ve basın faaliyetlerine katılanlar.

Bu yıllarda Vatanımızın içine düştüğü acı durumdan kurtarılması için ülkenin her tarafında yabancı işgaline karşı protesto mitingleri başlamıştı. İstanbul'da ilk miting 19 Mart 1929'da İnas Dârülfununu öğrencileriyle Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenmiş ve işgal kuvvetleri protesto edilmiştir. Bu mitinglerde Halide Edip, Şükûfe Nihâl, Nakiye Elgün, Münevver Saime, Meliha, Sabahat ve Naciye Hanımlar da yerlerini almışlardır. Bunlardan Halide Edip ve Münevver Saime Anadolu'ya kaçarak Millî Mücadele'ye katılmışlardır. Mitinglerde konuşan hanımların çoğu öğretmen veya İnas Dârülfununu'nda okuyan öğrencilerdir. Bu da Meşrutiyet döneminde açılan kız okullarının Millî Mücadele'ye milliyetçi, aydın bir kadın potansiyeli hazırladığını göstermektedir. Bu kadınlar böylece, millî bir heyecan dalgası doğmasına sebep olmuşlar, diğer kadınlara ve erkeklere öncülük etmişlerdir. Ayrıca tahsil gören, dernek faaliyetlerine katılan ve basında tecrübe kazanan kadınlar, Millî Mücadele döneminde faaliyet göstermişler, bazıları kalemleriyle katılarak Türk milletini mücadeleye çağırılmışlardır. Kadınlar tarafından yapılan bu çağrılar psikolojik bakımdan çok etkili olmuştur. Bu dönem basınında kadın yazarların en dikkat çekenleri Halide Edip ve Müfide Ferit'tir. Her ikisi de özellikle *Hâkimiyet-i Milliye* ve *İrade-i Milliye* gazetelerinde yazmışlardır. Halide Edip Millî Mücadeleyi tanıtarak, halkı cesaretlendiren eserler kaleme almıştır. *Dağa Çıkan Kurt* (1922), *Ateşten Gömlek* (1922), *İzmir'den Bursa'ya* (1922) bunlar arasındadır.

Dönemin kadın gazete ve dergilerine de değinmek gerekirse; Sedat Simavi tarafından çıkarılan "*Diken*" (1918) dergisi bünyesinde İstanbul'da yayınlanan "*Kadınlar Oyuncak Değildir*" adlı dergiden bahsedilebilir. Gazeteci ve yazar Ahmet Hikmet Bey tarafından çıkarılan bu dergi, kadınlar için ilk ve tek mizah dergisi özelliğine sahiptir. 1919'da "*İnci*" adlı bir kadın dergisi daha yayımlanır. Sahibinin Sedat Simavi olduğu bu dergi, Cumhuriyet dönemine geçişte bir köprü, kadın dergiciliğinde de bir dönüm noktası

Bu dönemde kadın dernekleri, Türk kadınının vatanın kurtarılması yoluyla faaliyet gösterdiği merkezler durumundadır. Bu dernekler vatanın kurtarılması için yardım toplama ve geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

niteliğindedir. Batılı dergi görünümündeki dergide, batılı kadının yaşam tarzı ve ünlü Türk kadınlarının yaşam öykülerine yer verilmiştir. *İnci*, Osmanlı İmparatorluğu'nun aristokrat kadınının yerini, Batılı yaşam şekline uygun kadına bıraktığını vurgulamıştır. Dergi daha sonra 1922'de "*Yeni İnci*" olarak yayım hayatını sürdürmüştür. "*Diyane*" (1920) ve "*Hanım*" (1921) bu dönemde çıkarılan diğer dergilerdir.

Bu dönemde kadın dernekleri, Türk kadınının vatanın kurtarılması yoluyla faaliyet gösterdiği merkezler durumundadır. Bu dernekler vatanın kurtarılması için yardım toplama ve geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. *Asri Kadınlar Cemiyeti* ve *Hilal-i Ahmer Kadın Kolları*, özellikle askere giyecek ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmışlardır.

Bu dönemin en önemli cemiyeti *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*'dir.5 Kasım 1919'da Sivas'ta kurulan cemiyet İstanbul Hükûmeti'ne ve İtilaf

Devletleri temsilcilerine işgali protesto eden telgraf çekmişler ve Türk kadınının bizzat mücadeleye katılmasını sağlamışlardır. Birçok yerde şubeler açılmış, cemiyet faaliyetleri başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele'nin ileri gelen kadrosu tarafından takdirle karşılanmış ve teşvik edilmiştir. Türk kadını fiili olarak da cepheye katılmıştır. Halide Edip Garp Cephesine tayin edilmiş ve onbaşı rütbesine yükseltilmiştir. İstiklal Savaşı başladığında Dârülfünun öğrencisi olan Münevver Saime Garp Cephesinde görev almış ve özellikle cephe gerisinde ve istihbarat işlerinde önemli başarılar göstermiştir. Kılavuz Hatice Pozantı'da mücadele etmiştir. Tayyar Rahmiye 9. Tümede gönüllü olarak bir müfrezenin komutanlığını yapmıştır. Kara Fatma Millî Mücadele'de Adana, Dinar, Afyonkarahisar, Nazilli Sarayköy ve Tire'de asker olarak çalışmıştır. Gördesli Makbule, Binbaşı Ayşe, Nezahat Hanım, Süreyya Sülün Hanım cephelerde çalışan diğer kadınlarımızdır.

C. Cumhuriyet Dönemi

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu dönemde kadının durumu şöyledir:

- İstanbul'da aydın Türk kadını düşman istilasını protesto eden mitinglerde söz

sahibi olmuş ve aktif bir rol oynamıştır.

- İstanbul Üniversitesinde kız öğrencilerin erkeklerle beraber okuyabileceğinin kararı alınmıştır.
- I. Dünya Savaşı'nda birtakım zorunluluklar nedeniyle iş hayatına atılan kadınların sayısı artmıştır.
- Hayır kuruluşlarında ve Kızılay teşkilatında aktif çalışmışlardır.
- Anadolu'nun diğer büyük ve küçük şehirlerinde kız okulları ve kadın öğretmen sayısı artmıştır.
- Bağımsızlık Savaşı'nda doğrudan vatan müdafaasına iştirak etmişlerdir.
- Öğretim gören kızların çeşitli mesleklerde yetişme gayretleri ve uğraşmaları söz konusudur.

Kadınlarla ilgili hukuki süreçler 1920'lerde gündeme yerleşmiştir. Kadınlara oy hakkı verilip verilmemesiyle ilgili tartışmalar yapılmış, ancak bir sonuç alınamamıştır. Bu dönemde önemli bir gelişme 1926 tarihinde İsviçre Medeni Kanunu'nu temel alan Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesidir. Yeni Medeni Kanun, kadınıla erkeğin yasa önünde eşit olduğu temel varsayımına dayanıyordu. Yasa çok eşliliği ve vekâletle evlenmeyi yasaklıyor, evlenme yaşı olarak kızların 18 yaşını bitirmesini şart koşuyordu. Boşanma, velayet ve miras konularında kadınlara erkeklerle eşit haklar tanıyordu. Batılılaşma projesini görünür kılmayı amaçlayan bu girişimlere rağmen, kadınların seçme ve seçilme haklarını elde etmesi için 1930'lu yılları beklemek gerekti. Bu arada önemli bir oluşum olan Türk Kadınlar Birliği de Türk kadınının siyasi, sosyal ve iktisadi haklarının sağlanması ve geliştirilmesini kendisine amaç edinmiş ve bu amaca yönelik faaliyetlerini sürdürmüştür.

II. Meşrutiyet'in dergi ve derneklerinde yetişen kadınlar Bağımsızlık Savaşı sonrasında 15 Haziran 1923'te "Kadınlar Halk Fırkası" adıyla bir parti kurdular. Parti Genel Sekreteri Şükûfe Nihal'in "Fırkamızın Mefrûkesi" başlığıyla yayımlanan bir konuşmasında, partinin amaçları anlatılmaktadır. Buna göre partinin ilk hedefi siyasi değildir. Öncelikle eğitim, aile hukuku ve çalışma hayatıyla ilgili haklar konusunda kadınların bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bunlardan sonra siyasi hedefler kendiliğinden oluşacaktır. Şükûfe Nihal bu konuşmasında kadınların kendilerini idrak ettikleri zaman önce geleceklerini ve kaderlerini tayin edecek olanlara "kendi itimadını ihtiyariyle

vermeyi” yani seçmeyi, ardından da “kendisine taalluk edecek meselelerin müdafaasında kendisini bizzat temsil etmeyi” yani seçilmeyi hak bileceklerini belirtmektedir. Bu sözler o dönem için kadınların siyasi hedeflerini gösteren iddialı sözlerdir.

Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluşu ile ilgili valiliğe verilen dilekçeye yanıt verilmemiştir. Bunun nedeni olarak siyasi hakları verilmemiş olan kadınların parti kuramayacakları kendilerine iletilmiştir. Çünkü 1923’te kabul edilen seçim kanununa göre her erkek Türk seçme ve seçilme hakkına sahipti. Parti daha sonra Türk Kadınlar Birliği adında derneğe dönüştürülerek daha önceki kadın dernekleri gibi yardım amaçlı çalışan bir yapıya büründürülmüştür.

Türk Kadınlar Birliği 1927’de yaptığı bir kongre ile tekrar siyasi isteklerde bulunmuş, ancak tepkilerle karşılaşmıştır. Nezihe Muhittin, kadınların siyasi haklarını elde etmedikçe sosyal hayatta yer alamayacağı tezinde ısrarlıdır. Muhittin ve arkadaşları bir süre sonra Birlikten uzaklaştırılırlar. Ancak bu faaliyetler, aşamalı olarak kadınların siyasi haklarını kazanmalarına katkı yapmıştır.

Kadınlar 3 Nisan 1930’da, Belediye Yasası’nın sağladığı haktan yararlanarak ilk kez sandık başına gittiler. Bu hakkın verilmesini Türk kadınının büyük bir kazanımı olarak değerlendiren Kadınlar Birliği gerek bildiriler yayınlayarak, gerekse mitingler düzenleyerek bu olayı kutlamıştır.

Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının verildiği bu dönemde, Türkiye tek partiden çok partiliğe geçişi de denemiş, Atatürk’ün demokrasi arzusunun bir ürünü olarak Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuştur. Bu parti, Kadınlar Birliği eski Başkanı olan Nezihe Muhittin’i Beyoğlu’ndan İstanbul Şehir Meclisi’ne, CHP ise bu Birliğin o dönem başkanı olan Latife Bekir’i Fatih’ten İstanbul Şehir Meclisi’ne aday göstermiştir. Bu seçimde CHP adayı olarak giren Latife Bekir, Rana Sani Yaver, Refika Hulusi Behçet ve Safiye Hanımlar Meclis’e seçilmişlerdir. Bu hanımlardan sadece Nakiye Hanım, Meclis’te Daimi Encümen’e girebilmiştir. Kadınlar Birliği’nden Latife Bekir ve Safiye Hanımlar Eğitim Encümeni’nde görev yapmıştır.

Yerel seçimler sonrasında Ekim 1933’te Köy Yasası’nın 20 ve 25. Maddeleri değiştirilerek kadınlara köyde muhtar ve ihtiyarlar kurulunu seçmek ve seçilmek hakkı verilmiştir.

1934 yılında da 1924 Anayasası’nın 10 ve 11. maddelerine eklenen “ve kadınlar” sözcükleriyle, kadınlara TBMM için seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu hakkın Cumhuriyet’in kurulduğu tarihten 7-11 yıl sonra verilebilmiş olması bir gecikme gibi görülse de bunun bazı sebepleri vardır. Kadınların bu yöndeki faaliyetleri Meşrutiyet’ten itibaren devam etmekte ise de bırakın halkı, Meclis’in çoğunluğu bile henüz bu uygulamaya hazır değildir. Meclis’te çeşitli zamanlarda yapılan tartışmalar bunu

çok iyi yansıtmaktadır. 1921 yılında kadın ve erkek öğretmenleri bir kongrede bir araya getiren Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında bir gensoru önergesi verilmiş ve uzun tartışmalardan sonra Tanrıöver istifa etmek zorunda kalmıştır.

23Kasım 1922'de kadınların milletvekilleri seçilmeleri hakkında verilen değişiklik üzerine Meclis'te tartışma çıkmış, Atatürk şöyle konuşmuştur.

“Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla yürütmek, Türk kadınına ilmi, içtimai hayatta erkeğe ortak, yardımcı yapmak lazımdır.”

1923 ve 1924 yıllarında da yine aynı konular tartışılmıştır. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, kadın haklarının uygulamaya konulabilmesi için ortam henüz hazır değildi. Devletin çözmesi gereken iç sorunları da bunun gecikmesine neden olmuştur. Türkiye’de kadınların TBMM için ilk kez oy kullanmaları ise 1935 yılına rastlar. Bu gecikme sorgulanmaya değer olmakla beraber dış dünya ile karşılaştırıldığında bu süreç oldukça önemlidir. Kadınların katıldığı 1935 seçimlerinde 18 kadın milletvekili Meclis’e girmiş olup, bu sayı parlamento aritmetiğinin % 4,5’ine tekabül etmektedir. Aynı dönemde Fransız kadınları siyasi haklara sahip değildi. Bu haklara sahip olan İngiliz kadınları ise % 0,1 ile % 2,4 oranında temsil edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923 yılını izleyen ilk 10 yılda Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen reformlar, bir yandan kadının yurttaşlık haklarını kazanmasını, diğer yandan Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlamış, böylece büyük bir toplumsal değişim gerçekleştirilmiştir. Laik hukukun benimsenmesi ile kadınların eğitim, çalışma yaşamı, siyaset gibi kamu alanlarına açılması mümkün kılınmıştır.

Günümüzde Kadınların Siyasi Hayat İçin Mücadelesi

Demokraside, iktidarın bireylerin yaşamı, toplumun, ülkenin geleceği için vereceği kararların meşru olabilmesi için, bu kararlardan etkilenenlerce seçilmesi ve onların tercihlerini yansıtmaları temel ilkedir. Bu ise herkesin seçme hakkına sahip olmasını ve siyasi karar organlarında toplumun dengeli temsil edilmesini gerektirir. Türkiye’de

1921 yılında kadın ve erkek öğretmenleri bir kongrede bir araya getiren Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında bir gensoru önergesi verilmiş ve uzun tartışmalardan sonra Tanrıöver istifa etmek zorunda kalmıştır.

1934’de seçme ve seçilme hakkına sahip olmuş kadınlar, o günden bugüne kadar siyasi karar organlarında yok denecek kadar az oranda temsil edilmişlerdir.

Öncelikle Türk kadınının hakları konusunda son yaşanan gelişmeler şöyle özetlenebilir:

1980’li yıllarda dünyada ve Türkiye’de, kadınlar ile ilgili her meseleye “kadın bakış açısıyla yaklaşma ilkesi”ni içeren kadın hareketi ivme kazanmıştır.

Mart 1980 tarihinde *Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi* (CEDAW) üye ülkelerin imzasına açılmış, Türkiye’nin 1985 yılında onayladığı Sözleşme 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kadın erkek eşitliğinin uluslararası düzeyde temel belgesi ve kadın hakları evrensel beyanamesi niteliğindeki bu sözleşme, kadınların siyasi kararlara katılım hakkının genel çerçevesini tanımlamakta ve eşit katılımı sağlamak için taraf devletlere özel önlemler alma zorunluluğunu getirmektedir. Ayrıca, Avrupa Sosyal Şartı, Çocuk Hakları Sözleşmesi, ILO, OECD, AĞİK gibi kuruluşların sözleşme, karar ve tavsiyelerinin Kahire Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planının, 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı ve Pekin Deklarasyonunun iç hukukta uygulanması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir. İmzalanan CEDAW Sözleşmesinin 18. maddesi uyarınca; taraf devletler, her dört yılda bir dönemsel ülke raporlarını Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) Komitesine sunmak zorundadırlar.

Türkiye bu zorunluluk kapsamında raporlarını 1990, 1997, 2005 ve son olarak da 2008 yıllarında CEDAW Komitesi’ne sunmuş ve savunmuştur.

Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini onaylayan ülkemiz de, kadın politikaları geliştirmek amacıyla ulusal mekanizma olarak 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur. Ayrıca, gerek Anayasa gerekse kanunlar ve diğer düzenleyici işlemlerde değişiklik yapılarak hukuki alanda birçok düzenleme yapılmıştır.

Yasal Gelişmeler

Anayasa

Türkiye’de kadın-erkek eşitliği ilkesi, Anayasa’da 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Anayasa’nın 10. maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” ve 41. maddesine “Aile Türk toplumunun temelidir” ifadesinden sonra gelmek üzere “ve eşler arasında eşitliğe dayanır” hükümleri eklenmiş, 66. maddesindeki Türk vatandaşlığının düzenlenmesi ile ilgili eşitsizlik içeren hüküm ise maddeden çıkarılmıştır. Ayrıca, Anayasa’nın 90. maddesine; Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla ulusal kanunların aynı konudaki farklı hükümleri

içermesi durumunda çıkabilecek ihtilaflarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır... hükmü eklenerek CEDAW Sözleşmesi de ulusal düzenlemeler karşısında üstün konuma getirilmiştir.

Yeni Türk Medeni Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu, kadın-erkek eşitliğini gözeten, cinsiyet ayrımcılığına son veren, kadınları aile ve toplum içerisinde erkekler ile eşit kılan, kadın emeğini değerlendiren düzenlemeler getirmiştir.

Önemli başlıklar şunlardır:

- “Aile reisi kocadır.” hükmü değiştirilerek “Evlilik birliğini eşler beraber yönetirler.” hükmü getirilmiştir.
- Eski Kanun’da evlilik birliğini temsil hakkı, bazı hâller dışında kocaya ait iken, yeni Türk Medeni Kanunu’nda evlilik birliğinin temsili eşlerin her ikisine verilmiştir.
- Yeni Medeni Kanun’da eşlerden birinin meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda olmadığı hükmü getirilmiştir. Bu düzenlemeyle eşler mesleklerini diğer eşten izin almadan sürdürebileceklerdir.
- Yeni Kanun mirasın taksiminde, tereke malları arasında yer alan ve ekonomik bütünlüğü bozulmaması gereken tarımsal taşınmazların hangi mirasçıya özgüle-neceği konusunda erkek çocuklara kızlara nazaran öncelik tanıyan eski hükme yer vermemiştir.
- Eski Medeni Kanun’a göre diğer rejimlerden biri seçilmemişse geçerli olan ka-nuni mal rejimi “mal ayrılığı” iken, yeni Kanun’da “edinilmiş mallara katılma reji-mi” getirilmiştir. Her eşin kendi adına kayıtlı mallara sahip olması esasına dayanan mal ayrılığı rejimi yerine, yeni mal rejimine göre evlilik birliğinin kurulmasından sonra her eşin karşılığını vererek elde ettiği mal varlığı değerlerini (edinilmiş mallar) evliliğin sona ermesi ile eşler eşit olarak paylaşır. Kişisel mallar ve miras yoluyla intikal eden mallar ise paylaşımaya girmez.
- Eski Medeni Kanun’a göre evin ve çocukların geçimi kocaya ait iken, yeni Me-deni Kanun’da, “Eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıklarıyla birlikte katılırlar.” şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Aile Mahkemeleri

Yeni Türk Medeni Kanunu’nun ardından “Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun” 9 Ocak 2003 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe

girmiştir. Bu Kanun ile aile hukukundan doğan dava ve işlerin aile mahkemeleri tarafından görülmesi ve adli yargıda görevli, evli ve çocuk sahibi, 30 yaşını doldurmuş ve tercihen aile hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış olan hâkimlerin görevlendirilmesi sağlanmıştır.

4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun

Şiddet mağdurlarını korumayı amaçlayan tedbirleri içeren 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun 4 Mayıs 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BM CEDAW İhtiyari Protokolü

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne ilişkin olarak hazırlanan İhtiyari Protokol Türkiye tarafından 30 Temmuz 2002 tarihinde onaylanmış ve 29 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İmzalanan İhtiyari Protokol ile taraf devletlerin CEDAW Sözleşmesi'ni ihlal etmeleri durumunda, kişilere ve gruplara CEDAW Komitesi'ne başvuru hakkı tanınmaktadır. Protokol ile ayrıca uygulamaları denetlemek üzere Komiteye yapılacak şikâyetleri kabul etme ve inceleme yetkisi verilmektedir.

Yeni İş Kanunu

10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren yeni İş Kanunu'nun getirdiği en önemli ilerleme, işveren işçi ilişkisinde cinsiyet dâhil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılamayacağıdır. Bu kapsamda ana hatlarıyla, iş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı; cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği; cinsiyet, medeni hâl ve aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğumun iş akdinin feshi için geçerli sebep oluşturamayacağı; işyerinde işçinin, işveren, diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması hâlinde işçinin haklı nedenle işi derhâl fesih hakkına sahip olacağı; genel ekonomik kriz veya zorlayıcı nedenlerle kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği verileceği; kadın çalışanlara verilen ücretli doğum izin sürelerinin artırılacağına ilişkin hükümler getirilmiştir.

Yeni Türk Ceza Kanunu

Günümüz ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan Türk Ceza Kanunu 26 Eylül 2004 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Kanun 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Cinsiyet eşitliği ve kadına karşı şiddet konusunda çağdaş düzenlemelere yer veren Kanundaki başlıca yeni düzenlemeler şunlardır:

- “Kadın, kız ayırımı” biçimindeki tanım madde metinden çıkarılmıştır.
- Cinsel suçlar, kişilere karşı suçlar başlığı altında cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar olarak değerlendirilmiştir.

- Zorla ırza geçme ve zorla ırza tasaddi kavramları kaldırılarak yerine cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı kavramları kullanılmıştır.
- Cinsel saldırı suçunun eşe karşı işlenmesi durumunda soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun şikâyetine bağlanmıştır.
- Kasten öldürme suçunun, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren nitelikli hâllerinin düzenlendiği maddeye “Töre saikiyle” ifadesi eklenerek töre cinayetleri faillerinin en yüksek ceza ile cezalandırılması kabul edilmiştir.
- Haksız tahrik maddesi düzenlenerek bu maddeye göre haksız tahrikin ancak haksız bir fiil sonucunda meydana gelmesi durumunda uygulanmasına imkan veren bir düzenleme yapılmış, cinsel saldırıya uğrayan kadını namus gerekçesiyle öldüren aile bireyleri ve akrabalar ve diğer akrabaların haksız tahrik indiriminden yararlanamayacağı, her haksız fiilin de haksız tahrik oluşturmayacağı madde gerekçesinde açıklanmıştır.

Doğum İzinleri

Memur ve işçi kadınların doğum izinlerinde iyileştirmeler getiren kanunlar kabul edilmiştir. Bu düzenlemelere göre, hem SSK'lı hem de devlet memuru hamile kadınlar 8 haftası doğumdan önce, 8 haftası da doğumdan sonra olmak üzere toplam 16 hafta doğum izni kullanabilmektedirler. Yine doktor raporu ile doğuma 3 hafta kalana kadar çalışabilmekte ve izinlerinin geri kalan kısmını doğum sonrasına aktarabilmektedirler.

Diğer Yasal Düzenlemeler

Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla 2005 yılında oluşturulan Meclis Araştırma Komisyonu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülen Raporunu takiben, kadın erkek eşitliği, kadının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, toplumsal yaşamın her alanında kadının konumunun güçlendirilmesi ile kadına yönelik şiddetin önlenmesinin devlet politikası hâline getirilmesinin bir göstergesi olan 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 4 Temmuz 2006 tarihinde yayımlanmıştır.

Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulmasına ilişkin 5840 sayılı Kanun 24 Mart 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmelerin izlemesi, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgilendirilmesi, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işlerin görüşülmesi, istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun tasarısı ve

Dünya'da siyasi temsil olanağının sağlanmasına rağmen kadınların siyasetle ilişkisi apolitik bir görünüm sergilemektedir. Bu evrensel ölçekli bir problem ve eksikliklerdir.

teklifleriyle kanun hükmünde kararname hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunması amacıyla kurulmuştur.

Dünya'da ve Türkiye'de Kadınların

Parlamentoda Temsil Edilme Oranları

Dünya'da siyasi temsil olanağının sağlanmasına rağmen kadınların siyasetle ilişkisi apolitik bir görünüm sergilemektedir. Bu evrensel ölçekli bir problem ve eksikliklerdir. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların dünya siyasetinde yaşadıkları temsil sorunu güncel siyasetin temel sorunlarından biridir. Dünya kadınlarının parlamentolarda yer alma

oranı zaman içinde göreceli olarak artmış ise de hâlâ çok düşük düzeylerde seyretmekte, kadınlar ulusal parlamentolarda olduğu gibi hükümetlerde de kendilerine yeterince yer bulamamaktadır.

Dünya parlamentolarındaki kadın parlamenter sayısı ve toplam milletvekili sayısı içindeki yüzde oranlarına bakıldığında; kadınların ulusal meclislerde katılımının en yüksek olduğu ülke % 56 ile Ruanda'dır. 80 sandalyenin 45'i kadınlara aittir. Diğer ülkelerde bu oranın % 50'nin altında olduğu görülmektedir. 2009 yılı itibarıyla kadın meclis üyelerinin oranı İsveç'te % 47.0, Hollanda'da % 41.3, Arjantin'de % 40.0, Danimarka'da % 38.0, İspanya'da % 36.3, Norveç'te % 36.1, Belçika'da % 35.3, Almanya'da % 32.2, İsviçre'de % 28.5, Irak'ta % 25.5, Meksika'da % 23.2, Kanada'da % 22.1, Çin'de ve İtalya'da % 21.3, İngiltere'de % 19.5, Fransa'da % 18.2, ABD'de % 17.4, Yunanistan'da % 14.7, İsrail'de % 14.2, Tayland'da % 11.7, Macaristan'da % 11.1, Japonya'da % 9.4, Hindistan ve Türkiye'de % 9.1, Ermenistan'da % 8.4, Cezayir'de % 7.7, Lübnan'da % 4.7 ve İran'da % 2.8'dir. Türkiye oransal olarak 137 ülke sıralamasında 107. sırada yer almaktadır.

Parlamentolar arası Birlik verilerine göre 1945 ile 1995 yılları arasında Parlamentaoya sahip bulunan egemen ülke sayısında yedi misli artış olmuştur. Bu dönemde kadın parlamenterlerin yüzdesindeki artış ise dört misli dolayında gerçekleşmiştir. Dünya çapında kadın parlamenter yüzdesindeki rekor düzeye 1988 yılında % 14,8 oranı ile erişilmiştir.

Dünya ortalamasında kadınların temsil oranı iki kanat toplam olarak alındığında % 18,4'dür. Senato'da bu oran biraz daha düşükken tek meclis veya parlamentoların alt kanatlarında bu oran % 18,6'ya çıkmaktadır.

Bölgesel ortalamalarda ise coğrafi bölgelere göre dağılım yer almaktadır. Parlamentaoda kadınların temsil oranı kuzey ülkelerinde çok belirgin bir farkla öndedir. Kuzey ve Güney Amerika ve Avrupa-AGİT Üye Ülkeleri (Kuzey Ülkeleri hariç)ndeki

temsil oranını ikiye katlamaktadır. Arap ülkeleri ise bu konuda en az temsil oranlarına sahiptir.

Türkiye’de kadınların Parlamentoda temsil edilme oranları ortalama olarak % 2,5’ tir. 23. döneme kadar kadınların toplam milletvekili sayısı içindeki oranı, kadınların ilk seçtikleri 5. dönemdeki % 4.5 oranını aşamamıştı. Temsil oranı 2007 genel seçimlerinde % 9,1’e ulaşmış, 2011 genel seçimlerinde % 14 olmuştur. Ancak bu oranlar dünya ortalaması rakamlarının çok altında kalmaktadır. Kuzey Avrupa ülkelerinde bu oranın % 40’larda olduğu ve Türkiye’nin oransal olarak 137 ülke sıralamasında 107. sırada yer aldığı da göz önünde bulundurulduğunda, kadınların Türk parlamentosunda çok az temsil edildiği ortadadır. Kadının siyasi yaşama katılımının ilk basamağı kabul edilebilecek yerel yönetimlerde temsili de sınırlıdır. 2004 yılında yapılan mahalli idareler seçimlerinde 67; 3225 belediye başkanından 18’i (% 0,05), 34477 belediye meclisi üyesinden 834’ü (% 0,24) ve 3208 il genel meclisi üyesinden 57’si (% 0,17) kadınlardan oluşmuştur. 29 Mart 2009 seçimlerinde ise, Türkiye genelinde oy kullanma oranı yüzde 80 olup 81’i il olmak üzere 2946 ilçe ve belde belediyesinde yerel yönetici adayları yarışmıştır. 19 siyasi partinin katıldığı 2009 yerel seçimlerinde, 44 kadın il belediye başkanlıklarına, 321 kadın da ilçe ve belde belediye başkanlıklarına aday gösterilmiştir. Seçim sonuçlarına göre sadece iki kadın il belediye başkanı olmuştur. Belediye meclis ve il genel meclis üyeliğine seçilen kadın sayısı ve toplam içindeki oranı henüz açıklanmamıştır.

Batı ülkelerinde kadınların yerel meclislerdeki temsil oranları ise % 10 ile % 50’ler arasındadır. Bu rakamlar, demokrasilerin belirgin özelliklerinden olan eşitliğin ve bu bağlamda temsil ve katılımın kadınlar açısından istenilen düzeyde sağlanamaması sorununun açık bir şekilde karşımıza çıktığını göstermektedir. Türk kadınının siyasetteki etkinlik düzeyinin düşüklüğü, üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir olgudur. Siyasi sistemin işleyişinde görülen olumsuzluklarda bu olgunun da payı olduğu unutulmamalıdır. Ülkemizde, kadın nüfusunun yaklaşık % 40’ının sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin içinde yer almasına rağmen siyasette yeteri kadar temsil edilmemelerinin birçok nedeni vardır.

Siyasi Hayata Kadınların Katılımını Engelleyen Faktörler ve Yaşanan Sorunlar Toplumsal, Kültürel ve Ekonomik Yapı

Siyasi süreçlere kadınların katılımını etkileyen toplumsal faaliyetlerin başında geleneksel cinsiyet rolleri gelmektedir. Türk toplumsal ve kültürel yapısına genel olarak bakıldığında, tüm reformlara rağmen erkek egemen yapının hâlâ devam ettiği görülmektedir. Kadınların yaptıkları işler “özel” yaşam alanında, dolayısıyla toplumun ortak yaşamının dışında görülür; bu nedenle de kamuyu ilgilendirmeyen, diğer deyişle “apolitik” bir dünyaya ait olarak tanımlanır. Kadınların geleneksel rolleriyle, siyaset yaşamına katılmalarının birbiriyle bağdaşmadığına yönelik yaygın kanaat kadınların çevreleri tarafından bu alandan uzak tutulmalarına yol açmaktadır. Siyasete atılmak isteyen kadınlar, hem bu yaygın görüşlerle hem de aile ve politik yaşamı bağdaştırmak

Türkiye taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve çekincesiz kabul ettiği uluslararası belgelerde kadın okuryazarlığını % 100 olarak gerçekleştirme sözünü vermiş ancak henüz bu sözünü tutamamıştır.

için mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Kadınların toplumsal gelişme olanaklarından eşit düzeyde faydalanamadıkları görölmektedir. Eğitim, gelir ve karar süreçlerine katılım kriterleri açısından Türkiye’de cinsler arasında fırsat eşitsizliği karşımıza çıkmaktadır. Eğitim alanında dünyada yaşanan hızlı gelişmelere rağmen, dünyanın pek çok bölgesinde kadınların eğitimi konusu hâlâ önemli bir sorundur. Temel eğitimi yaygınlaştırma çabaları sürerken, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar erkeklerden daha az eğitim almakta, yaşam standartlarını yükseltecek bilgi ve deneyimlere erişememektedirler. Kadınların eğitimi Türkiye için de önemli sorun alanlarından biridir. Türkiye taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve çekincesiz kabul ettiği uluslararası belgelerde kadın okuryazarlığını % 100 olarak gerçekleştirme sözünü vermiş ancak henüz bu sözünü tutamamıştır.

Ülkemizde son 15 yıllık sürece bakıldığında kadının eğitim seviyesinde bir artış gözlenmektedir.

1997 yılında % 85,3 olan okuryazarlık oranı, 2006’da % 88,1’e yükselmiştir. Bu oran 1997 yılında kadınlar için % 76,9 iken 2006 yılında % 80,4 olmuştur. Erkekler için ise 2006 yılı için % 96 civarındadır.

Okuryazar olmayan kadınların sayısı, erkeklerden fazladır. Kadınların % 21,5’i ise okur-yazar ancak herhangi bir eğitim kurumundan mezun değildir. % 37,2’si ilkokul, % 7,4’ü (%2,5’i ilköğretim, % 4,9’u ortaokul) ortaokul ve dengi okul mezunu, % 10,6’sı lise ve dengi okul mezunu iken sadece %3,9’u yüksekokul ve fakülte mezunudur. 1990 yılı için 100 kadından 1,8’i yüksekokul veya fakülte mezunu iken, bu oran 10 yıllık süreçte iki katına çıkmıştır. Temel eğitim ve ortaöğretim sürecini tamamlayan kadınlar için yüksek öğretime giriş nispeten daha az sorun teşkil etmektedir. Türkiye’de 18 ile 22 yaş grubunda (üniversite çağındaki) toplam 6,5 milyon kişi bulunmakta ve 2,49 milyon kişi üniversiteye devam etmektedir. Üniversite öğrencilerinin ise % 43’ü kadınlardan oluşmaktadır. Yükseköğretimde net okullaşma oranına bakıldığında, 1997 yılında % 10,3 olan toplam oranın 2008 yılında % 21,1’e yükseldiği görölmektedir. Kadınlar açısından bu oran 1997 yılında % 9,2 iken 2008’de % 19,7’e yükselmiştir. Eğitim düzeyi, kadınların işgücüne katılımıyla doğrudan ilişkilidir. Eğitim düzeyine göre işgücüne katılım oranına bakıldığında, yükseköğretim mezunu kadınlarda bu oran % 70 iken, lise altı eğitimlilerde % 22 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de kamu kurum ve kuruluşlarında üst düzey yöneticiliklerde, kurul, komisyon ve komitelerde de kadınların temsil düzeyinin düşük olduğu, ancak, uzmanlık gerektiren mesleklerde kadın oranlarının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Ülkemizde üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranı yaklaşık % 41.6, profesörler içinde kadın oranı % 27.8’e ulaşmıştır. Ayrıca, 132 üniversitenin 13’ünde kadın rektör görev yapmaktadır. Mimarların % 38’si, avukatların ise % 36,8’i kadındır. Türkiye’de bürokraside kadınların üst yönetim kadrolarında yer alması da oransal olarak düşüktür. Örneğin bütün dünyada erkeklerin egemen olduğu diplomatik görevlerde Türk Dışişlerinde görev yapan 160 büyükelçimizden 18’i kadındır. 428 vali yardımcısından 7’si ve 795 kaymakamdan 22’si kadındır. 165 kaymakam adayının ise 6’sı kadındır. Kadınların üst düzey bürokrasi içinde durumlarına bakıldığında, 20 müsteşar içerisinde hiç kadın bulunmamaktadır. 80 müsteşar yardımcısının ise 3 tanesi kadındır. Bağlı kurum genel müdürlerinden 43 tanesi içinde 5 tanesi kadındır. 374 genel müdür yardımcısından 29 tanesi, 859 daire başkanından ise 132’si kadındır. Türkiye’de yetmiş kadın işgücünün yüksekliğine ve bu potansiyelin sunduğu imkânlarla rağmen siyasi temsildeki engeller nedeniyle, kadınların parlamento ve hükûmet düzeyinde eksik temsil edildiği görülmektedir.

Sivil Toplum Örgütlerine ve Siyasi Partilere Katılımda Yaşanan Sorunlar

Türkiye’de kadınların gerek sivil toplum örgütlerine, gerekse siyasi partilere katılımları, siyasi süreçlere kendi toplumsal meselelerini yeterince temsil edecek bir düzeyden uzaktır. Kadınların katılımının daha çok olduğu sivil toplum örgütleri ise, genellikle gönüllü yardım faaliyetleri yürüten yapılardır. Kadınların sosyal yardım derneklerindeki çalışmaları, evlerindeki rolleriyle de paralellik gösterir. Kadınların bu faaliyetlerinin yanı sıra, siyasi güçlenme yollarını aramaları, siyasi teşkilatlanmaya yönelmeleri siyaseti, siyasetin kurallarına göre yapmaları gerekmektedir.

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de siyasi hayat erkekler tarafından belirlenmektedir; oyunun kuralları, iyi-kötü tanımlamaları, yaşam değerleri ve alışkanlıkları bu belirlemeler çerçevesinde oluşmaktadır. Kadınlar siyasi yarışta başarılı olabilmek için erkekler gibi yapmalı, gece gündüz çalışarak erkeklerle eşit koşullarda mücadele vermelidir. Bu durumda da bu oyunu kuralına göre oynayabilen az sayıda güçlü kadının şansı olmaktadır. Kadınların çok büyük bir kısmı siyasetin dışında kalmaktadır.

Ülkemizde siyasi partilerin yapısı ve kadın kollarının hak ettiği ve olması gereken noktada olmamaları da kadınların siyasi süreçlere katılımını engelleyen önemli bir etkidir. Genel anlamda partilerin kadın erkek eşitliğine bakışı, kendi ideolojileri doğrultusunda gerçekleşmekte ve iki yaklaşım görülmektedir. Bunlardan ilki, kadını aile kurumu ile özdeşleştiren ve kadın haklarına ailenin gereksinimleri çerçevesinde bakan “aile merkezli” bir anlayıştır ki bu anlayışta siyasette kadına düşen görev, sosyal faaliyetlere gönüllü katılarak siyasete destek olmaktır. İkincisi ise kadın erkek eşitliğine inandığını belirten, kadınların toplumsal yaşama katılımını çağdaşlığın, demokrasinin, gelişmişliğin gereği sayan toplum merkezli anlayıştır. Ancak bugüne kadar, bu yaklaşımlar

Genel anlamda tüm siyasi partilerdeki kadınlar Türkiye kadın hareketinin tarihi, uluslararası kadın hareketleri ve siyasi süreçte güçlenme politikaları hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir.

kadın erkek eşitliğinin gerçekleştirilebilmesi yönünde bir siyasi iradenin oluşmasına yol açmamıştır.

1999 tarihli ve 445 sayılı Kanun'la Siyasi Partiler Kanunu'nun kadın kollarını yasaklayan hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün siyasi partiler çıkardıkları yönetmeliklerle kadın kollarının çalışma usul ve esaslarını belirlemektedir. Burada kadın kolları genellikle çay, kermes, piknik düzenleyen ve partinin propagandasını evleri dolaşarak yapan yardımcı örgütlenmeler görünümündedirler.

Siyasi partilerin kadın kollarının kendi bütçesi de bulunmamakta, parti kaynaklarından ancak parti yönetimlerinin onayı düzeyinde faydalanmaktadırlar.

Genel anlamda tüm siyasi partilerdeki kadınlar Türkiye kadın hareketinin tarihi, uluslararası kadın hareketleri ve siyasi süreçte güçlenme politikaları hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir.

Değerlendirme

18. yüzyılda Batı dünyasında kadın, eğitim konusunda bazı haklar elde etmiş ve sosyal hayata katılmaya başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun batı dünyasıyla askeri ve kültürel ilişkilerinin gelişmesi Türk aydınının da "kadın hakları" meselesiyle yüz yüze gelmesini sağlamıştır. Böylece, kadının eğitimi ve sosyal hakları konusunda entelektüel seviyede yeni fikirler oluşmaya başlamıştır. Kadın hareketinin ortaya çıkışı tüm dünyada hemen hemen aynı seyri izlemiştir. Türk kadınları için bu sürecin başlangıcı hukuk, eğitim, toplum, siyaset ve ekonomik yapı yönünden gelişme ve değişim döneminin başladığı yıllar olan II. Meşrutiyet dönemi olarak kabul edilebilir.

19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Osmanlı'nın hukuk ve eğitim alanında yaptığı reformlar kadının evinin dışına çıkmasını sağlamış, siyasileşmesini ve örgütlenmesini teşvik etmiştir. Bu dönemde kadınlar için ilk defa ilköğretimin üzerinde eğitim imkânı sağlanarak, kızlar için rüştiyeler ve Dârümuallimât açılmıştır. 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesiyle kız ve erkekler için ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı'da eğitim alanında çok önemli adımlar olmuştur. Sıbyan ve rüştiye mektepleri ile kız meslek okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan Dârümuallimât sayesinde, ülkede hem kadın öğretmen sayısı hem de rüştiyelerdeki kız öğrenci sayısında artış olmuştur. Mezun olanlar resmen tayin edildiklerinden, kadınların çalışma hayatına atılmalarını da teşvik etmiştir. Kızlar için Dârüfunun adıyla bir yükseköğretim kurumu kurulması, miras hukukunda değişiklik yapılarak arazi mirasının kız ve erkek çocuklar arasında eşit olarak paylaşılacağına hükme bağlanması bu dönemdeki önemli gelişmelerdir. O zamana kadar sadece, anne ve eş rolünü üstlenen

kadın toplumsal yaşamda farklı bir statü elde etmek amacıyla talepte bulunmaya başlamıştır. Yeni rejimin getirdiği özgürlük, kadın sorunlarının tartışıldığı bir ortam yaratmıştır.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte kadınlar İkdam, Tanin, Servet-i Fünun, Sabah, Millet gibi İstanbul'da çıkan gazetelerde de yazılar yazarak hak taleplerini ifade etmişlerdir. Dönemin siyaset ve edebiyat alanında ün yapmış birçok kadın yazar toplumsal ve ekonomik konulardaki kadınların görüşlerini aktarabilmişlerdir. Bu dergiler kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlamış ve hak talep ederek kadınların artık ikincil konumda kalmak istemediklerini vurgulamıştır. Kadın dergilerinde, farklı kesimlerden kadınlara değişmesini istedikleri konuları açıklamaları için imkân sağlanmıştır.

Dönemin kadın dergileri ve dernekleri, kadınların bu mücadelesinde en iyi kaynakları oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kadınlar tarafından dernekler de kurulmuştur. Bu dernekler kadınların bireysel taleplerini örgütlü birliklere dönüştürmeyi hedeflemiştir.

Çeşitli yayınlarla ve yapılan konferanslarla amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan dernekler sorunlar karşısında üretilen çözümleri uygulamaya geçirme konusunda gayret sarf etmiştir. Basında ve kamuoyunda yaşanan bu tartışmalar, aynı zamanda kadınlara çeşitli haklar verilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca, eğitim alanı, dernek faaliyetlerine katılan ve basında tecrübe kazanan kadınlar Millî Mücadele döneminde de vatanın kurtuluşu için faaliyetlerde bulunmuşlar, bazıları kalemleriyle katılarak Türk milletini mücadeleye çağırmıştır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelen bu gelişmeler, kadın hakları konusunda fikri temellerin oluşması bakımından önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılını izleyen ilk 10 yılda Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen reformlar, bir yandan kadının yurttaşlık haklarını kazanmasını, diğer yandan Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlamış, böylece büyük bir toplumsal değişim gerçekleştirilmiştir.

1922'de Medeni Kanun kabul edilmiş, küçük yaşta evlenme ve çok kadınla evlilik kaldırılarak miras hukukunda kadın ve erkeğe eşit haklar verilmiştir. 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde kadınlara seçme ve

Türkiye'de kadınlar milletvekili genel seçimlerinde ilk kez 1935 yılında oy kullanmışlardır. Bu seçimlerde 18 kadın milletvekili Meclis'e girmiş, kadınlar parlamentoda % 4,5 oranında temsil edilmişlerdir. Bu yıllarda Avrupa, Amerika ve Asya'daki birçok ülkede bu hakkın bulunmayışı konunun önemini daha da artırmaktadır.

seçilme hakkı tanınmıştır. Yerel seçimler sonrasında Ekim 1933'te Köy Yasası değiştirilerek kadınlara köyde muhtar ve ihtiyarlar kurulunu seçmek ve seçilmek hakkı verilmiştir.

Türkiye'de kadınlar milletvekili genel seçimlerinde ilk kez 1935 yılında oy kullanmışlardır. Bu seçimlerde 18 kadın milletvekili Meclis'e girmiş, kadınlar parlamentoda % 4,5 oranında temsil edilmişlerdir. Bu yıllarda Avrupa, Amerika ve Asya'daki birçok ülkede bu hakkın bulunmayışı konunun önemini daha da artırmaktadır. Aynı dönemde Fransız kadınları siyasi haklara sahip değilken, bu haklara sahip İngiliz kadınları ise % 0,1 ile % 2,4 oranında temsil edilmekteydi. Ancak, Türkiye'de 1934'te seçme ve seçilme hakkına sahip olmuş kadınlar, o günden bugüne kadar siyasi karar organlarında yok denecek kadar az oranda temsil edilmişlerdir. Bu şu anlama da gelmektedir: Kadınlar bu süreçte ne kendi yaşamları hakkında ne de Türkiye için verilen kararlara tam anlamıyla katılabilmişlerdir.

Dünya'da da siyasi temsil olanağının sağlanması ve birçok yasal düzenlemeye rağmen kadınların siyasetle ilişkisi apolitik bir görünüm sergilemektedir. Nitekim Dünya kadınlarının parlamentolarda yer alma oranı zaman içinde göreceli olarak artmış ise de hâlâ çok düşük düzeylerde seyretmekte, kadınlar ulusal parlamentolarda olduğu gibi hükümetlerde de kendilerine yeterince yer bulamamaktadır. Bu durum Türkiye için de geçerlidir.

Dünya ortalamasına bakıldığında, parlamentolarda kadınların temsil oranı % 15'ler civarındadır. Bu oran Kuzey ülkelerinde % 41,4'lere yükselirken, kuzey ülkeleri hariç Avrupa ve AGİT üye ülkelerinde % 21, Asya ülkelerinde % 17,3, Arap ülkelerinde ise % 9,6 olarak görülmektedir. Türkiye'de kadınların Parlamentoda temsil edilme oranları ortalama olarak % 2,5'tir. 23. döneme kadar kadınların toplam milletvekili sayısı içindeki oranı, kadınların ilk seçildikleri 5. dönemdeki % 4,5 oranını aşamamıştır. Temsil oranı 2007 genel seçimlerinde % 9,1'e, 2011 seçimlerinde de % 14'e ulaşmışsa da, bu oran oldukça düşüktür. Türkiye oransal olarak 137 ülke sıralamasında 107. sırada yer almaktadır.

Kadının siyasi yaşama katılımının ilk basamağı kabul edilebilecek yerel yönetimlerde de temsili sınırlıdır. 2004 ve 2009 yerel seçimlerinde kadın belediye başkanı ve kadın belediye ve il genel meclisi üyeleri çok azınlıkta kalmaktadır. Bu rakamlar, demokrasilerin belirgin özelliklerinden olan eşitliğin ve bu bağlamda temsil ve katılımın kadınlar açısından istenilen düzeyde sağlanamaması sorununun bariz bir şekilde karşımıza çıktığını göstermektedir. Elbette Türk kadınının hakları konusunda birçok gelişme de yaşanmıştır. Özellikle kadın erkek eşitliğinin uluslararası düzeyde temel belgesi ve kadın hakları evrensel beyannamesi niteliğindeki Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 1 Mart 1980 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılmış, Türkiye bu sözleşmeyi 1985 yılında onaylamıştır. Ayrıca, Avrupa Sosyal Şartı, Çocuk Hakları Sözleşmesi, ILO, OECD, AGİK gibi kuruluşların sözleşme, karar ve tavsiyelerinin Kahire Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planınının, 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı ve Pekin Deklarasyonununun iç hukukta uygulanması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir. Ülkemizde, kadın politikaları

geliştirmek amacıyla 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur. 2009 yılında ise TBMM'de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bu dönemde Anayasa ve kanunlarda değişiklikler yapılarak kadınlar birçok hak elde etmiştir.

Öte yandan ülkemizde, kadın nüfusunun yaklaşık % 40'ının sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin içinde yer almasına ve uzmanlık gerektiren mesleklerde kadın oranlarının oldukça yüksek olmasına rağmen siyasette yeteri kadar temsil edilmedikleri de ortadadır. İşte bu olgunun üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. Bunun elbette birçok nedeni vardır. Toplumsal, kültürel ve ekonomik yapı bu süreçte önemli bir faktördür. Kadınlara yüklenen geleneksel rollerle, siyaset yaşamına katılımın birbiriyle bağdaşmadığına dair kanı kadınların çevreleri tarafından bu alandan uzak tutulmalarına neden olmaktadır. Hâlbuki kadınların toplumsal ve siyasi katılımına imkân tanyacak eşit ve demokratik aile anlayışının yaygınlaşması gerekmektedir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyasi hayat erkeklerin değerleri, yaşam şartları, söylem ve diliyle belirlenmektedir. Siyasette egemen olan erkek söylemi, kadınları kendileriyle eşit koşullarda yarışmaya çağırmaktadır. Oysa kadınlar siyaset dışı yaşamda hiçbir zaman erkeklerle eşit koşullarda yaşamazlar. Siyaset kadından aile sorumlulukları ve çocukları yokmuş gibi davranmasını istemektedir. Böylesi bir ortam, oyunu erkek kurallarına göre oynamayı öğrenmiş ya da böyle bir fırsatı olan az sayıdaki güçlü kadının başarılı olması sonucunu getirmektedir. Kadınların çok büyük bir kısmı siyasetin dışında kalmaktadır. Üstelik kadınların varlık gösterdiği sivil toplum kuruluşları ve hatta siyasi partilere katılımlarında da problemler yaşanmaktadır. Kadınların faaliyet gösterdiği sivil toplum kuruluşları, genellikle evlerindeki rolleriyle paralel olarak gönüllü yardım faaliyeti yürüten kuruluşlar olarak görünmektedir. Kadınların bu kuruluşların yanı sıra kendi cinsiyet rollerinden kaynaklanan meselelerle de mücadele etmek için siyasi güçlenme yollarını araması gerekir.

Birleşmiş Milletler'e üye ülkelerdeki kadın politikacılar üzerine yapılmış bir araştırmada Dünya parlamentolarına girmeyi başarmış kadınların, % 33'ü sivil toplum örgütleri ve kadın hareketi desteğiyle, % 18'i sendika deneyimlerine dayanarak ve % 78'i siyasi partilerin içindeki çalışmaları sayesinde seçildiklerini belirtmektedirler. Kadınların siyasi temsili önündeki engellerin bir kısmı seçim sisteminin, siyasi kurumların özellikle

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyasi hayat erkeklerin değerleri, yaşam şartları, söylem ve diliyle belirlenmektedir. Siyasette egemen olan erkek söylemi, kadınları kendileriyle eşit koşullarda yarışmaya çağırmaktadır.

de siyasi partilerin yapısı ve işleyişinden kaynaklanmaktadır. Bu alanda kadının güçlenmesi sağlanmadan, erkeklerin eksik temsiline dayalı mevcut siyasi temsil ve karar verme mekanizmalarını değiştirmenin gerekliliğine ve acilliğine ikna etmeden bir değişim mümkün görünmemektedir.

Diğer alanlarda olduğu gibi, siyasi hayatta da kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesi yolundaki çabaların yoğunlaştırılması gerekmektedir. Kadın kuruluşlarının bu konudaki çabaları toplumun diğer kesimlerince de desteklenmelidir. Bu bağlamda, siyasi partiler başta olmak üzere, her kesimin yoğun çabasına ihtiyaç vardır. Kadınların siyasi karar alma süreçlerine katılımı konusunda öncelikle kadın-erkek eşitliğini destekleyecek yapılanmaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Kadın yapılanmaları arasında hedeflerde ve faaliyetlerde güçlü bir bağın kurulması; siyasi partilerin kadın teşkilatlarının güçlendirilmesi ve kadın kollarından parti yönetimine geçiş süreci güçlendirilmelidir.

Kadınların siyasete katılımları konusunda en çok tartışılan konulardan biri uzun yıllar kota meselesi olmuştur. Bugün kadın temsil oranının % 45'e ulaştığı Danimarka'da partiler tüzüklerinden kadın kota zorunluluğunu kaldırmaya başlamışlardır. Bu görüşü savunanlar siyasi partilerin kurumsal yapılarını kadınların eşit temsili ilkesine uygun hâle getirmek için sadece kota uygulamasının yetmeyeceğini, tersine eşitlik bilincinin olmadığı partilerde kota uygulamanın parti içi ilişkileri çok gerilimli hâle getirebileceğini, bunu önlemek için zihniyet değişikliğini amaçlayan önlemlerin de diğer politikalarla birlikte uygulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Kadın kotasına karşı çıkan görüşler de vardır. Bu görüşü savunanlar, seçilmiş temsilcilerin bir toplum kesimini değil seçtikleri bölgedeki tüm toplumu temsil edeceğinden temsilcinin cinsiyetinin önemsiz olduğu; seçilmiş temsilcilerin millî çıkarlara hizmet etmesi esas olduğundan kadın veya erkek olmasının önemsiz olduğu; kadın kotalarının yasa önünde eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığı, çünkü kadınlardan yana ayrımcılık yapacağı; seçmenlerin kişilere değil, politik partiye oy vermelerinden dolayı siyasi temsilcinin cinsiyetinin değil, partiye oy verenlerin beklentilerinin önemli olduğu; aday listelerinde kota uygulamasının anti demokratik olduğu, çünkü seçmenin istediği adayı seçme özgürlüğünün olduğu gibi düşüncelerle bu uygulamaya karşı çıkmaktadırlar.

Unutulmamalıdır ki, toplumsal fırsatların farklı toplum kesimleri arasında nasıl dağılacığı parlamento, hükümet ve politika belirleyen kamu kurumları gibi siyasi karar organlarında belirlenmektedir. Bu süreçlerde kadınların eksik temsili, meselelerin çözümsüz kalmasına, devam eden eşitsizlikler ise kadınların eksik temsiline sürekliliğine yol açmaktadır. Bu nedenle, kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çabaların başında siyasi süreçlere katılımında cinsler arası eşitliği sağlayan adımların bir an önce atılması gerekmektedir.

KADIN KİMLİĞİNİN MEDYADA ÖTEKİ ÜZERİNDEN YENİDEN İNŞASI VE YENİ FORMU: YEŞİL MODA VE YEŞİL DEFİLELER

DOÇ. DR. HANİFE GÜZ*

Giriş

Her toplumun cinsiyete dayalı işbölümüne sahip olması (Madsen 2000: 69) ve bunun sonucunda yerine getirdiği roller (Timisi 2007: 17) ve sahip olduğu toplumsal statü kimliğinin yapısını şekillendirmektedir (Tomlinson 2008: 249). Modernizm bu gerçekliğin ontolojik tasarımında soyut ve evrensel insan öznesine tanıdığı merkezi statünün değişiminde (Kara 2001: 83) yeni bir yapılandırmayı ve değişen kimlik algularını (Fiske 1999: 56; Arat 1991: 66) temellendirirken bu konudaki toplumsal söylemleri de etkilemiştir. Bu bağlamda aydınlanma ile birlikte insanın uhrevi alanla bağının birçok kurum gibi medyanın var olan ataerkil düzenin sürdürülmesine hizmet ettiğini vurgulayan Zoonen, (1997: 465) toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşasında medyanın rolüne dikkat çekmektedir. Bu rolün temelinde liberal, radikal, sosyalist, feminist bakış açılarının güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak, bu yaklaşımlarda içerilen mutlakçı dışılık kavramları sorgulanırken, medyanın kadınlarla ilgili yalnızca cinsiyetçi stereotipler sunması dikkat çekicidir. Medya ve medya ürünlerinin bu gösterimlerinde kadınların ataerkil toplumdaki konumlarını pekiştirdikleri iddia edilmektedir. Buna bağlı olarak medyada yer alan imgelere gönderme yapan Zoonen, buradaki kadının zaman içerisinde değişen ve medya tarafından sunulan bu imgeye uygun kalıpların varlığına işaret etmektedir. Medyanın tüm hayat alanını kuşattığı, şekillendirdiği ve zihinleri yönlendirdiği, tüm etkinlikleri aynı forma uygun olarak kurgulayarak iklimlendirdiği post modern dünyada (Baudrillard 1997: 20) kimlikleri de yeniden biçimlendirmeye aracılık ettiği de dikkat çekicidir. Kendini ifade etme,

* Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

Tarihsel olarak bakıldığında, kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkinin kadınlar aleyhine bozulmasının sanayileşmeyle önemli bir ivme kazandığı iddiaları 18. yüzyıla dayanmaktadır.

kendini başkalarından farklı olarak algılama ve konumlandırma, ancak aynı zamanda toplum tarafından onaylanma ve beğenilme sürecinde kendi kimliklerine uygun bir stil yaratma sürecinde etkin bir aktör olan medya, bu yeni kimliğin farklılıkları ve benzerliklerini yapılandıran bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların kim olmak istedikleri ve kim oldukları ile ilgili duyarlılıklarını merkezde konumlandıran ve kimlik duygusunun gelişimini çevreleyen olgularla iç içe geçmiş özelliği ile ekonomik olduğu kadar gösterge ve sembollerin de içinde olduğu toplumsal, kültürel ve psikolojik bir olgu olarak tüketimi aracı kılan medya, (Bocock 2005: 10) bireyin belli bir kişilik ve sınıf kalıbına girebilmesini de anlamlandırmaktadır. Medya bu süreci şekillendirirken, bir tarafta üçüncü sayfa haberleri ile kadını aciz, güçsüz, mağdur ve şiddetin nesnesi olarak sunarken diğer tarafta güzellik idealleri, kimlik duygusu, bir sınıfa, bir gruba ait olma, estetik olma, aidiyet bilinci, farklı olma, kabul

görme, onaylama, başarılı olma, üstün olma, gibi kavramları bütünleştiren yapısı ile moda, psikolojik, kültürel, toplumsal ve ekonomik özelliği ile tüketim kültürünün etkin temasını yapılandırmaktadır. Aynı zamanda günümüzde yoğun rekabetin yaşandığı küresel pazarda bir sınıfı ya da toplumsal kimliği ifade etmek için moda ve tüketim olgusunu şekillendirmek suretiyle kadını bir kalıba girmeyi zorunlu hâle getirmektedir. Kadının benliği bağımlı bir doğaya sahip; fark edilmeye, ilgi çekmeye ve eşsiz olmaya ihtiyaç duyan bireyler için ideal bir alan olarak değerlendirilmesinde önemli bir aktör olan medya, bu bağımlılık sürecini etkin olarak yönetmektedir. Bağımlı doğalar kategorisini daha çok kadınların örneklediğine ve kadınların toplumsal ortalamaya tam bağlılık sergilediğine dikkat çeken Simmel, (Crane 2003: 32) medya ve medya ürünlerini başka bir alanda kendini fark ettirme olanağına sahip olmayan kadınların fark edilme arzularını tatmin etmek için başvurdukları bir alan olarak nitelendirmektedir.

Kadının Değişen Kimliği

Tarihsel olarak bakıldığında, kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkinin kadınlar aleyhine bozulmasının sanayileşmeyle önemli bir ivme kazandığı iddiaları 18. yüzyıla dayanmaktadır. Toplumsal olarak üretken kabul edilen işlerin, (aile hayatının devamını sağlayan faaliyetlerin, ev içinde kadın-erkek tarafından birlikte yapılan işlerin) sanayileşme ile birlikte kapitalizmi üretken işgücünü ev merkezli olmaktan çıkarıp, kamusal alana taşınmasıyla değiştiğine gönderme yapılmaktadır (Demir 1997: 47). Daha önce erkekle tarımsal üretimde eşit şartları ve sorumluluğu paylaşan kadın, üretimin özel alandan kamusal alana taşınması sonucu toplumsal cinsiyetin anlamında farklı yönelimleri gerekli kılan değişimleri (Davidoff 2002: 194) ve bu değişimlere ilişkin temellendirmeleri de beraberinde getirmiştir. İnsan hayatının toplumu ve kültürü inceleyen, toplumsal kültürel pratikler içinde yeniden

üretilen (Özbudun 2007: 133) bir kavram olarak konumlandırılması bütün bu ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin kadın kimliğine yansımaları da beraberinde getirmektedir.

Fiziksel bir dünya kadar toplumsal, kültürel bir dünyadan haberdar olan insan fiziksel nesnelere değil, toplumsal ve kültürel kısıtlamalar ya da stereotiplerle engellenir görüşünden hareketle ayrımcılığın temeli yapılandırılırken farklılıkların kadının biyolojisinden kaynaklandığını iddia ederek farklılıkları biyolojik olarak konumlandırmaktadır (Direk 1997: 87; Güriz 1997: 1). Bu biyolojik indirgemecilik görüşü (Kalafat 1987: 59) kadın ve erkek arasındaki ilişkileri örgütleyişindeki tarihsel farklılıkları dikkate almadığı için eleştirilirken (Ramazanoğlu 1998: 51; Mitchell 2006: 47), toplumsal rollerin biyolojiye direkt bağlı olmayı da toplumsal öğrenme ve kültürel unsurlar ile temellendirip, (Mackinna 2003: 11), toplumsal olarak öğrenilen, yeniden üretilen kültürel bir kavram olduğu ileri sürülmektedir (Yıldırım 2005: 86).

Tarihsel süreç içerisinde kadınların bakıp büyütme ve koruma işini erkeklerden daha iyi yaptıklarından dolayı doğal mekânlarının ev ve özel alan olduğuna ilişkin medya aracılığı ile sunulan mit, bu anlamları üretirken doğasının bir parçası gibi sunulurken tarihsel kökenlerini gizlemekte ve üretilen medya aracılığı ile sunulan ve beslenen bu anlamları evrenselleştirmektedir (Fiske 1996: 120). Bu anlamda Simone de Beauvoir, "İkinci Cins" adlı kitabında "Kadın doğulmaz, kadın olunur." derken (1998: 18) kadın rollerinin doğadan değil yüzyıllar boyunca sürmekte olan ve kadınların da medya ve medya ürünleri ile içselleştirmiş olduğu toplumsal önyargılar ve geleneklerden kaynaklandığını öne sürmektedir (Yıldırım 2005: 85). Kadının özel alandaki ev kadınlığı, annelik ve eş gibi rollerini doğasının bir gereği gibi üreten ve sunan medya, kadının da içselleştirdiği bu toplumsal kalıpları onu ikinciliğe mahkûm etmekte, (Thomson 2008:247) ekonomik ve kültürel olarak özgürlüğünü elinden alarak (Şişman 2006: 12) erkeğe bağımlı hâle getirerek onun ikinciliğini (Eroğlu İşler 2006: 22) kaçınılmaz kıldığı iddialarını beraberinde getirmektedir.

Buna karşın 18. ve 19. yy'dan itibaren kadın hareketindeki gelişmelerin birçok alanı etkilemesi, kadının kimliğine yansımaları beraberinde getirmiş ve kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulanmasına ve dönüştürmesinin zeminini hazırlamıştır (Sevim 2005:6 4; İmançer 2002: 156). Bugün toplumsal cinsiyet olarak tanımladığımız kavram adı daha önceden belirlenmese de kadın hareketlerinin ilk önemli temsilcileri tarafından ortaya konulmuştur (Capaldi 2004: 335). Mary Wollstonecraft, kadın olmanın doğal sanılan ve değişmez kabul edilen bir olgu olarak kabul edilmesine karşın, kadın olmanın ilk günden itibaren medya ile sunulan, öğrenilen ve yapay olarak yaratılan ve şekillendirilen bir kimlik olduğuna işaret etmektedir (Plumwood 2004: 38). Aynı şekilde Sarah Grimke de "erkeklerin

18. ve 19. yy'dan itibaren kadın hareketindeki gelişmelerin birçok alanı etkilemesi, kadının kimliğine yansımaları beraberinde getirmiş ve kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulanmasına ve dönüştürmesinin zeminini hazırlamıştır.

görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanı kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi olarak inşa edilen fikirlerdir” diyerek (Yıldırımaz 2005: 83) toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl kurgulandığına, doğasının nasıl temellendirildiğine ve toplumsal ve kültürel kalıplar olarak nasıl yapılandığına (Hartmann 2006: 38; Watkins vd. 1996: 5) dikkat çekmektedir.

Kadının ikinciliğinin doğal kabul edilerek bunun onun bedeninin denetlenmesinin meşru gerekçesi sayılması (Akal 1994: 55), tek tanrılı dinlerin ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hangi toplumsal sistem ve hangi gelişme düzeyi olursa olsun, kadının kamusal ve özel alandaki statüsü, kadınların güç otoritesine ve toplumun ve kültürün kadınlar için uygun ve kabul edilebilir bulduğu rollere bakılarak tanımlandığı (Millet 1987: 51; Firestone 1993: 87) ve çerçevesinin çizildiği ve toplumsal rol parametreler tarafından ölçüldüğüne işaret edilmektedir. Bu bağlamda Anal Rassel, kadının statüsünün şu üç boyut göz önüne alınarak belirlenmesi gereğine dikkat çekmekte ve statüyü temellendiren bu unsurların önemine dikkat çekmektedir: (Berktaş 2000: 16) a. İktidarın toplumsal örgütlenmesi, b. Kadın bedenini denetleyen ideolojik ve kurumsal araçların niteliği, c. Toplumdaki cinsel işbölümü ve roller.

Medya İle Yaratılan Yeni Kimlik: Süper Kadın

Siyasal-toplumsal ilişkilerce çerçevelenmiş yapısı ile ataerkil toplum kurallarınca (normlarınca) sürekli gözetim altında tutulan kadın (Yılmaz 1990: 74), tarihsel görmezliğin, cinsiyetçi sisteme karşı verdikleri mücadeleler sonucu (Uçan 2004: 113; Donovan 2005: 48) sağlıklı bir toplum yapısı yaratmayı amaçlayan yapısı ile (Arat 1991: 21) özel alana bağımlı, kamusal alandan dışlanmış kadın imajını değiştirmeyi hedeflemektedir (Watkins vd, 1996: 5; Berktaş 2000: 48). Kadınların “doğa”ları, rolleri, işlevleri, nasıl olmaları ve nasıl olmamaları gerektiği beden ve tutkularına kolayca yenik düşmelerine ilişkin yargılar (Berktaş 2005: 449) kolay ve kabul gören yargılar olarak derin ikilemler yaşamasını temellendirirken medya, bu anlamın ve ikilemin yeniden sorgulanmasını zorunlu hâle getirmektedir. Medya bu değişen yapı ve şartlardan kaynaklanan içerikte post-materyalist değerlerin ve kültürel konuların ön plana çıkarmak suretiyle kadının kimliğini yeniden şekillendirmeye aracılık etmektedir (Yılmaz 2001: 377; Ben Labib 1995: 31). Bu yaratılan yeni kimlik kadını bedenlerin ve cinsiyetlendirilmiş özelliklerinin (Durakbaşı 2007: 37) yeniden simgeleme sürecinde imgeler ile yaşamlarımız arasında gerçekleşmesine imkân tanımaktadır (Cornell, 2008:118). Buna karşılık kadın için yaratılan her yeni kimliğin onu kalıplara soktuğunu ileri süren görüşler, en derine inildiğinde kadınların özgürleşmesini kimlikten kurtulma olarak gören (Wollstone-craft 2003: 59), kimliği özünde baskıcı olarak değerlendiren görüşlerin tersine (Fraser 2008: 84) 1980’lerde kariyerini sürdürmeyi ve ailesinin bakımını üstlenmeyi bir arada başarıyla yürüten bir süper kadın imajı yaratılarak, yeni bir kadın kimliği oluşturabilmek için kendine güven, başarı, çağdaş, mutluluk gibi bazı feminist terminolojileri kullanmaya başladıklarına işaret etmektedir (Shoeroder 2007: 33).

Türkiye’de 1950’li yıllarla beraber merkez ile çevre arasındaki fiziki bağların özellikle ulaşım ve ticaretteki gelişmeler ile güçlenmesiyle nüfus hareketlerini de artıran bu gelişmeler kültürel ve toplumsal alandaki değişimleri beraberinde getirmiştir. Merkez ile çevrenin ortak popüler kültür potasında buluşması yönündeki gelişmeler bu dönemdeki medya ürünlerini etkilemiş ve bu mecralar 1980’li

yıllarda da tüm kesimlerin kendilerine ait bir şeyler buldukları ve tükettikleri ortak kültür mekânları olarak yapılanmışlardır (Mutlu 1999: 160). 1980'li yıllardan önce demokratik kitle örgütlerinde yer alan, tabandan değil yönetim kadrolarından gelenlerin öncülük ettiği feminizm bu yıllardan sonra orta sınıf olarak ideolojik farklar gibi sınıfsal farklarda cinsiyet ortaklığının dışına itilebilen gerçeklikler olarak (Bora 2004: 106) medyaya yansımaktadır.

Türkiye' de 1990'lara gelindiğinde bilinç oluşturulan bu dönemin şu özellikleri dikkat çekicidir (Çaha 1996:9; Tekeli 1998: 38; Kayhan 2004: 52): Feminist kadınların dile getirdiği en önemli noktanın sadece kadınlara kamusal alan içerisinde yer açmak değil, kamusal alanı kadın değerleri doğrultusunda dönüştürmek, erkek egemen yapıyı yıkmak ve kadınları kadınlık bilinciyle eğitmek olduğunu görülmektedir. Kadının konumunun az gelişmişlikten kaynaklanmadığı, kadının modernleşme unsuru olmadığı, kurtuluşun kadının ezilmesinin engellenmesiyle gerçekleşeceği şeklinde (Michel 1984:6) politik bir söyleme dönüşmüştür. Bu yıllarda ortak keşfetme, politik bir dil oluşturma, örgütlenme biçimleri, kadın kimliğinin bu yeni biçimlenişine ve ona paralel yaşam alanlarına yansımaları kaçınılmazdır. Toplum yeni ideallerini geliştirmelerini sağlayan sonraki aşamalarda "öteki" kadınlarda yeni kimliğin alanları tarafından kapsanacak ve kuşatılacaklardır (İlyasoğlu 2001: 19). Bu kuşatmalardan hareketle, medyanın etkin şekilde kadın prototipleri üretmesi, medyada kadın imgelerinin yapılanmasında etkili olmuştur. Genç, modern, kentli bir çalışan kadın tipinin dış görünümünün nasıl olması gerektiği medya ortamında kodlanmıştır. Giysileri, tavırları, hayat tarzı ve tüketim öncelikleri ve alışkanlıklarıyla belirli bir hayat tarzına ve buna eşlik eden tüketim kalıplarıyla özdeşleşen bu kadın prototipinin gerçek hayatta çok sınırlı kadın grubunu temsil etmesi de dikkat çekicidir.

Bu dönemde feminizme yeni bir yaklaşım belirleyen ve kadınlığın inşasında görülen ideolojik değişimlerin sonucunda post-feminist olarak adlandırılan başka bir "yeni kadın" kimliği ortaya çıkmıştır. Buna ilişkin olarak da medya söylemleri "çalışan kadın"ı hedeflerken, bağımsız ama hâlâ kadınsılığını koruyan kadın imajları inşa edilme yoluna gidilmesi dikkat çekicidir.1980'li yıllardan itibaren hem kariyerini sürdüren hem de ailesinin bakımını üstlenmeyi başarıyla yürüten "süper kadın" imajı yaratılarak kendine güven, başarı, dinamiklik, etkinlik gibi terminolojiyi de kullanarak (Shoeroder 2007: 33) günümüz kadın imajının temelleri yapılandırılmıştır.

Yeni Kimlik Arayışları ve Kadınsılığın İnşasında Medya

Bir tarafta ne olmak istediğimiz, kim olmak istediğimiz ve neye sahip olmak istediğimizi yapılandıran özelliği ile kimlik arayışını temellendiren medya, (Reichert

Giysileri, tavırları, hayat tarzı ve tüketim öncelikleri ve alışkanlıklarıyla belirli bir hayat tarzına ve buna eşlik eden tüketim kalıplarıyla özdeşleşen bu kadın prototipinin gerçek hayatta çok sınırlı kadın grubunu temsil etmesi de dikkat çekicidir.

2004: 84) olmak istedikleri “ben”i tanımlayarak özlemlere hitap etmektedir. Çekicilik üretme süreci yöneterek (Berger 1993: 133) bazı zamanlar doymak bilmez tüketim arzusunu reklamlar ile körükleyerek (Ekin 1995: 103) duygu, eğlence, özlem, mutlu olma, kendini gerçekleştirme, zevk alma dilini kullanmakta (Hopkins 1996: 136) kadını arzu nesnesi ve seyirlik nesne olarak göstererek hedef kitleye sunmakta ve nesne benlik hâline gelmesine aracılık etmektedir. Diğer tarafta ise ikinciliğini destekleyen şiddet içeren haberlerin etkin aktörü olarak konumlandırmakta, şiddete maruz kalan, mağdur olan, cinayete kurban giden, ezilen, sömürülen olarak sunulmaktadır.

Medya kadının ya da erkeğin göstergeleri mübadele etmesi aracılığıyla özneyi yaratma sürecinde, öznenin kendi içinde uyumluluk ve anlam alanını da besleyerek (Williamson 2001: 61) kadının kimliğinin biçimlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Kurguladığı kimliğe uyumlu egoyu yaratarak kültür bağımlıları olarak değil de (Crane 2003: 30) Freudian ve Veblen bakış açıları ile sunduğu yeni kimlikleri destekleyen toplumsal değerleri şekillendirilmesine zemin hazırlamakta ve bu süreci etkin olarak yönetmektedir (Jamieson 1994: 182). Bu egemen değerler ile benlik imgesi arasında bu kimlik akışı sürecinde yansıtılan ben değerinde imgeseli bütünleştirirken zihinlerin ve algıların şekillendirildiği bu dünyada (Lasn 2004: 11) medya mesajıyla örülmüş ve kurgulanmış dil ile yapılandırılmaktadır. Bazı zamanlar kadının nesneye özellikle görsel nesneye, seyirlik nesneye dönüşmesi, bazı zamanlar ikincil özne olarak konumlandırılması (Büker Kıran 1999: 59) bu iddiaları destekler gözükmektedir.

İnsanlara dünyada yaşanan olaylarla ilgili bilgi verirken, yeni değerler yaratılırken, akıl ve duygu bileşimini akıl ve kalpten oluşan yönlerin bileşimini bütünsellik içinde iletirken (Bartle 2001: 33) şu üç boyutun yapılandırıldığına dikkat çekilmektedir: (Shroeder 2007: 31) “Kadınları nesne ve meta olarak sömüren ve kullanan ticari kaygı”; “Kadınların eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkilerini kabul edebilmelerinin gerekli bir önkoşulu olarak ataerkil kaygı”; Kadınları hem kamusal, hem de özel alanda güçlendirmeyi hedefleyen feminist kaygı.”

Kadınların medyada yer alışı ile bu toplumsal işlevlerinin özel alanda annelik ve eşlikle sınırlama stratejilerine karşı konulurken, diğer tarafta annelik kurumunu savunmaları çelişkisi (Zihnioğlu 2003: 99) toplumsal sorunlar içinde ikincil ve ikircikli olanın hep kadın olduğuna (Werlhof 2008: 259) gönderme yapmaktadır. Wollstonecraft, kadınların akılları pahasına güzelliklerini ve duygularını geliştirmelerine verdikleri değere işaret ederken (Donovan 2005: 24) kadınların arzu nesnesi olduklarının farkına varmamaları durumunda sömürülen insanlar olmakla kalmayıp (Butler 1999: 16), aynı zamanda dünyanın ve doğanın sonraki sömürülme biçimlerine model oluşturmaya maruz kalmaya devam edeceğine (Werholf 2008: 44) dikkat çekilmektedir.

1980’li yılların Türkiye’de kadınlar açısından yeni bir dönemi oluşturması, kadın kimliğinin yeniden inşasına ilişkin çalışmaların yeni bir politik alanı şekillendirmesi (Timisi Gevrek 2007: 13) 1980 öncesi kamusal alana taşınmış ortak çıkarlar çevresinde bazı çalışmaların örgütlenmesini ve ortak geleceğe ilişkin yeni bir yapılanmanın ve politikaların üretildiği bir alana işaret etmesi bu dönemin ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960’lı yıllarda Batılıların kullandığı sloganların Türkiye’ye 80’li yıllarda taşınabilmesi ikinci kuşak kadın hareketi olarak da nitelendirilen, 1980-90 arası, Türkiye’de kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin varoluş sorunlarının

tartışıldığı (Altındal 2004: 58), kadın olmanın anlamlarının belirginleştiği bilinç yaratma, yükseltme, güçlenme, duyarlılık yaratma olarak tanımlandığı bu dönemin medyaya ve medya ürünlerine yansımaları dikkat çekicidir.

Tüketim Nesnesi Olarak Beden ve Örtünen Bedenler

Beden sizin hem sınırınız, hem de altıncı duyunuzdur diyerek bedene ve imgesine sahip çıkmanın gerisinde haz aracı ve prestij sergileyicisi olarak yeniden ele geçirilen, işlenen ve yeniden inşa edilen özgürleşmiş beden, beden nesne modeline uygun olarak örtük biçimde kutsatıldığı alanda, maddi gerçekliği özünde bireysel değerleri ve ona bağlı toplumsal ve kültürel yapıları anlamlandıran bir yapıda ele alınması dikkat çekicidir (Baudrillard 1997: 165). Kadının kimliklendirilmesinde hak sahibi bir özne olarak değil de, bedeni üzerinde savaşılabilecek bir simgesel bir coğrafya (Özbudun vd 2007: 133) ve eril tahakkümün simgeleriyle yüklü bir alan olarak algılanışın kabul edildiği yapılanmada bireysel beden ile toplumsal, kültürel ve doğal dünya arasındaki etkileşime işaret etmektedir.

Kant ile Schopenhaver gibi kuramcılar tarafından yanlış veya bayağı hazın kaynağı olarak görülen beden, Bachtin ve Bartles gibi kuramcılar için ise, bedensel hazlarda olumlu değerler bulmaya eğilimli olmayı anlamlandırmaktadır. Bedenin anlamlarının ve bedensel hazların onaylanmasına yönelik mücadelede, içinde sınıf, toplumsal cinsiyet, iş bölümü ve rollerin karmaşık bir şekilde kesişen eksenler oluşturdukları bir alanı yapılandırmaktadır (Fiske 1999: 66).

Firestone (1993: 163) "Kadınlar bireyselliğe ancak dış görünüşleriyle ulaşabilirler; kadının giyinişine iyi demek onun kişiliğine duyulan sevgiyi değil, dıştaki bir standarda az çok başarılı bir biçimde yaklaştığını gösterir. Peki, sonra ne olur? Kadınlar her köşeden bu cam ayakkabıya ayaklarını zorla sokabilmek için koşup gelirler; rejimler, güzellik programları, giysiler ve makyaj malzemeleriyle vücutlarını zorlar, sakatlaşırlar; değersiz prensin düşlerindeki kız olabilmek için ne gerekiyorsa yaparlar. Ama seçilecek başka bir yol yoktur ki! Bunları yapmazlarsa ceza korkunçtur: Toplumda yaşama hakları tehlikeye düşer." diyerek tüketim nesnesi olarak bedeni ve kadın bedeninin anlamına dikkat çekmektedir. Beauvoir'da giyim erkek ve kadının değerlendirilişindeki rolünü şöyle ifade etmekte ve kadının nesneleştiğini onaylamaktadır (1986: 117): "...Erkeğin giyimine kuşamına özenmesi gerekmez, bu giysiler rahat, etkin, yaşamına uygundur, binbir titizlikle seçilmeleri zorunlu değildir; kişiliğinin küçük bir parçasıdır, ayrıca, hiç kimse erkekten, üstüne başına bakmasını istemez: iyi yürekli ya da ücretli bir kadın onu bu yükten kurtarmaktadır. Kadınsa, dışarıdan bakan gözlerin, kılık kıyafetiyle kişiliğini birbirinden ayırmadıklarını bilmektedir, giyim kuşamına göre yargılanmakta, sayılmakta ve konumlandırılmaktadır." Kişiliği yok sayılarak kadının dış görünüşe indirgenmesi ve değerinin görüntüsüne bağlı olarak belirlenmesi ve buna karşın erkeğin birey olarak kişiliğiyle değer kazanması kadına yönelik bir ayrımcılığın ve nesneleştirilmenin varlığına işaret etmektedir.

"Kadın bedeni her toplumda nesneleştirilmektedir. Bu konuda değişik toplum ve kültürler arasında fark yoktur." diyen görüşler (Düzkan 2001: 46); bugün Batı kültürü bedeni ruhtan ve aklından koparıp, teşhir ederken, İslam'ın etkisindeki Doğu toplumlarında kadın bedenine örtülerek el konulması, kadınların bedenleri üzerindeki hâkimiyetin göstergesi olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Bir tarafta kendilerini teşhir edip, seyirlik nesne, izlenen nesne, beğenilen nesne olarak

bugün Batı kültürü bedeni ruhtan ve aklından koparıp, teşhir ederken, İslam'ın etkisindeki Doğu toplumlarında kadın bedenine örtülerek el konulması, kadınların bedenleri üzerindeki hâkimiyetin göstergesi olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir.

cazibelerini sergilerken, diğer taraftan cazibelerini örtüp, kendilerini ve iffetlerini korumak zorunda olması gibi bir paradoksu beraberinde getirmektedir. Her iki durum da kadın özgürlük temasıyla sunulmakta ve sınırlandırılmaktadır: bedeni istediği gibi tasarruf etme özgürlüğü ya da İslamcı cesur kadınların örtünüp kamusal alandaki haklarından vazgeçme ve mücadele özgürlüğü.

Başlangıçta toplumsal değişme, özgürlük, eşitlik istemiyle yola çıkan yaklaşımlarca (Yılmaz 2001: 384) "kadın ve felsefe" bağlamında insan kavramına sahip çıkması ile şekillenen bu yapı, (Direk 1997: 87) beden ve beden algılarının anlamlandırılmasına aracılık etmektedir. Her toplumun cinsiyete dayalı iş bölümüne sahip olması (Thomson 2008: 248) kadın ve erkeğe tarihsel materyalist bakışın araştırılması, kadın ve erkeğin doğasının araştırması anlamını (Mies 2008: 112) yapılandırmaktadır. Kadınların rollerinin doğadan değil, (Davidoff 2002: 73) yüzyıllardır devam eden ön yargılar ve geleneklerden kaynaklandığını iddia eden görüşler (Yıldırım 2001: 85) gelecekteki geçmiş zaman çevresinin dışsallığı dâhil, ötekinin dışsallığının kabulünde (Cornell, 2008, 168) çağdaş akımların etkisi dikkat çekicidir. Kadınsılığın inşasında görülen ideolojik değişimler sonunda postmodern (postfeminist) olarak adlandırılan yeni kadın kimliği (Shoeroder 2007: 33), kadınların aynı anda nesne ve özne olarak sürece dâhil

olması (Akgökçe 2001: 64) yeni değerlerle yeniden inşayı ve kimliklendirmeyi tanımlamaktadır (Çaha 1999: 163). Ancak kadınların öykülerinin onlar adına ötekiler tarafından yazılmış ve şekillendirilmiş olması, var olan üzerinde denetim uygulama yeteneğinin ender görülmesi (Benhabib 2000: 37) bu anlamını yeniden oluşturacak ve kendisini ayırt edecek melez bir tarz oluşumuna (Wolfgang 1997: 57) aracılık etmektedir. Yeşil moda ve yeşil defile bu melez tarzın örneği olarak kimliğin ötekilik üzerinden yapılanmasını temellendirmektedir.

Özgürlük ve Yeni Kimlik Alanı Olarak Yeşil Moda

Çevremizde her şeyin reklam denilen bir yüzey tarafından emilmesi, anlamsızlaştırılması, insanı şaşkırtan bir hipergerçeklik içinde hissettirilerek rahatlatılması ve ikna etme gibi karşı konulamayan bir platformda (Baudrillard, 1998: 116) kadının 1990'lı yıllara kadar geleneksel örtünme pratiğinin yerini İslami anlamda örtünmenin modernitenin dinamikleriyle bütünleştirerek tüketim mantığı ve giyinme biçimlerinin modaya uygun yeniden inşa edilmesi ya da kendi modasını yaratarak modern dünyanın bir parçası olmasında yeşil moda kavramını özgürlük kavramı ile aynı doğruda kesiştirmektedir. Tüketim kültüründe farklı sembolik anlamlar ile çerçevelenerek bedeni yeni bir özgürlük alanı ile yeniden yaratan bir

alan olarak yeşil moda, toplumda kabul görme, farklı olma, bir gruba ait olma ile kutsal değerlerin yeniden inşasına aracılık etmektedir.

Sıradan üründe bile arzu, güzellik, mutluluk, iyi hayat imgeleri iliştilerle tüketime dönüştürülen tüketim dünyasında (Featherstone 1991: 39) bir işaretler sistemi olarak moda (Altınay Yüceer 1992: 11). karşıtlıkların birlikteliğine ve bütünlüğüne ev sahipliği yaparak dialektif bir yapıyı barındıran bu özelliği ile hayatın modelleneceği formatı oluşturmayı temellendirmektedir. Tüketim ideoloji ile birlikte değerlendirilen moda, hayatın ve kimlik duygusunun odak noktasında konumlandırılırken, bireyin kendini algılayışı ve konumlandırışını yapılandırırken, çoğunluğun onayını da eklemeyerek ve estetize ederek bireyin ideal benliğini yaratmasını anlamlandırmaktadır.

Postmodern tüketim kültüründe çağdaş tüketim biçimi ve tüketici tipi bağlamında tüketicinin “ben kimim” sorusuna cevap arayan ve benlik arama ihtiyacının bir sonucu olarak uzatılmış benlik ya da sembolik benlik tamamlama sürecinde bireyin sahip olmak istediği ya da sahip olduğu özellikler hakkında bilgi veren “Ne tükettiğini söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” felsefesinin öncülüğünü yapmaktadır (Odabaşı 2004: 94). “Bireylerin tükettiğin kadar bir şeysin, yoksa hiçbir şey” yaklaşımının (Fromm 1993: 62) yansıması olarak, alışkanlıkların, davranışların ve farklılıkların toplamını temsil eden moda, zaman içerisindeki dönüşümü ve değişimi de ifade eden özelliği ile ayrıntılandırılmış ve tanımlanmış standartlar bütünü olarak benlik ifade etmeye aracılık etmektedir.

Tüketimin en görünür biçimlerinden olan giyim de bir zamanlar moda ile eşanlamalı algılanırken (Torlak vd 2007: 56) kimliğin kurulmasının temeli olarak, toplumsal statünün ve cinsiyetin belirgin göstergelerinden biri olan ve sembolik sınırların belirlenmesinde ve korunmasında (Crane 2000: 11) yapıtaşı olarak görev yapmaktadır. Kapitalist sistemde bireye sunulan hayat şekilleri arasında sınıf, yaş, cinsiyet, cinsellik, etnik ya da dinsel kimliğe bağlanma anlamında ortaya çıkan kimlik bileşenlerin belirleyiciliğinde (Davis 1992: 91) aidiyet (kabul edilme), toplumda kabul görme, başarı üstünlük, güçlü olma çağrışımlarını kullanarak (Sutherland Sylvester 2000: 118) bu ikircikli yapıyı beslemektedir. İçinde bulunduğu gruba, topluluğa benzeyerek hem de farklı olmak, üstün olmak adına karşıtlıkların birlikteliği ve çok parçalılığı konumlandırılan bir süreç olarak moda, kimliğin ortaya konulmasındaki yapıyı beslemekte ve şekillendirmektedir.

Kendini İfade Etme ve Seçme Özgürlüğü Olarak Moda

Sosyal bir araç olarak konumlandırıldığı süreçte, statü ya da sosyal sınıf belirtmek, kendini tanımlayıp bir role bürünmek, kendisini hem başkalarına hem de kendine ifade etmede ve kimliği yansıtmada sosyal varlığını oluşturmak ve koruyabilmek için bir yapıtaşı olarak nitelendirilen tüketim toplumunun (Odabaşı 1999: 58) en önemli sahip olma şekli olan tüketmeye yönelik “Sahip olduğun ve tükettiğin kadar bir şeysin” (Fromm 1993: 62) felsefesinin hüküm sürdüğü gündelik hayatta bir girdabın ortasında bulunan insanlara iyilik cennetinden coşkulu, neşeli, güçlü ve mutlu görüntüler sunmak suretiyle (Berkman 1999: 25) kimlikleri yeni bir form ile şekillenmektedir.

Statüyü, gücü, farklılığı, mutluluğu satın almaya ve sahip olmaya odaklayan, satın almanın, tüketmenin doygunluğunun yer aldığı tüketim dünyasında tüketimin; açlığı gideren büyük nesne olarak sürekli bir şeyler bekleyen ve doyurulmak isteyen

yapılanmada karakterini değiş tokuş etmek, tüketmek, satın almak ve değiştirmek üzerine kurması ve her şeyin tüketimin ve değiş tokuşun nesnelere hâline gelmesi (Fromm 2000: 88) dikkat çekicidir. Tamamen metalaşmış bir ontolojide yansıttığı özelliğe esir düşen tüketimci yaklaşımın olmak, sahip olmak, muhtaç olmak arzusuna indirgendiği bu süreçte (Wernick 1994: 63) kendisine sunulan doğal nesnelere öne sürülen değerlerle anlamını yitirmesi ve üretilen mutluluk ve sahip olma enstantaneleri ile maddileşme denizinde sakinleşmek için pasifleştirilmektedir.

Tüketicilerin pasifliğiyle ve tüketiciliğin bir noktaya kadar ahlaki olarak nitelendirilmesi ile ilgilenen eğilimlerin tersine, postmodern dünyada tüketimin aktif ve yaratıcı özellikleri vurgulanarak, tüketim farklılaştırma, ayırma, seçkinleştirme, ait olma mekanizmalarıyla kimliğin biçimlenmesinde de (Robins 1999: 201) aktif rol üstlenmektedir. Geleceğin üretim yapmaktan çok, tüketimden türevlendiği hedonist yapılanmada (Urry 1995: 287) tüketicilerin doyum, bağlılık, kimlik ve ait olma duygularını esas alan tüketim (Broadbent 2003: 48), Tomlinson tarafından “yozlaştırıcı öteki” olarak eleştirilirken (Robins 1999: 175), tüketim deneyimini önemli bulan ve kendini ifade etme, biçimlendirme, kimliklendirme, kişilik bulma adına nesne benliği çerçevesinde totemik kimlik ile anlamlandırmaktadır.

Kimlik ve uyum, bu süreçte güdüleyici olarak grubun içinde olmak, yalnız olmadığını bilmenin bir güvencesi olarak, kendilerini büyük bir grubun parçası olmanın ve onunla özdeşleşmenin, aynı kategoride yer alanlarla ortak sembolleri, ortak anlamları paylaşmanın yolu olarak (Sutherland 2000: 104) kimliklerin şekillendirici sınıflandırmanın bir örneği olarak zorunluluk olarak değil, seçenek ve özgürlük alanı olarak yapılanmaktadır.

Bireylerin toplumsal yapıyı algılama ve bu bağlamda kimliklerini kurma biçimleri bağlamında bir yaşam tarzına üyelikte yansıtmaya çalıştıkları kimlik ve imgelere yapacakları katkı doğrultusunda seçimler yaparak kişisel anlatılar diye nitelendirilen bireyin geçmiş, bugün ve gelecek anlayışını içeren kimliğinin kurulmasına öncülük eden moda (Crane 2000: 23), bireyin ideal benliğini yeniden inşa eden özelliği tüketicilerin kendi kimliğini kendisinin ürettiği bir platformu (Bocock 2005: 74) yeni bir fikir olarak yaygınlaştırmaktadır. Bir görsel dönüşme süreci olarak düşünsel ve duygusal niteliği barındıran moda, denizdeki dalgalar metaforu ile anılırken, dalganın doruğa tırmanıp, gözden kaybolmaya başladıkça yenilerinin oluşmasına (Davis 1999: 120) dikkat çekilmektedir. Modanın çoğulculuk nosyonu, giyimden özgüllüğü fenomenine göre daha fazla anlam ifade ettiği alan olarak moda, insanın kendini ifade etme tarzı olarak bireyin bulunduğu ya da amaçladığı toplumsal statüden daha fazlasını anlamlandırmaktadır.

Kimliğin Yeni Görünme Şekli Olarak Giyim ve Yeşil Moda

Çağdaş toplumun ileri bir evresinde de olsa, ayırıcı bir grup özelliği olarak Bruno du Roselle tarafından “tarihin belirli bir anında belirli bir kitlenin giyim alanındaki ifadesi” olarak nitelendirilirken moda ve giyim, (Onur 2004: 18) kamusal alanda kimliğin göstergesi olarak meslek, bölgesellik, din, toplumsal sınıf gibi farklı kimlik alanlarını şekillendiren bir araç olarak değerlendirilmektedir (Crane 2000: 12). Tüketimin öğrenilmesi olarak tüketim toplumu, tüketime toplumsal bir şekilde alıştırılma ve toplumsal değerler sistemi olarak, kişiliğini bulmuş olmak, bunu ifade etmek, kimliklendirme amacına yönelik olarak (Baudrillard 1997: 97) tüketicinin kendisini doğrudan onunla ilişkilendirmesinde kendi benlik kavramı ile ürünün anlamının örtüşmesine aracılık etmektedir (Odabaşı 2004: 96-98). Bu bağlamda

moda, yaşam biçimi ve kimlik oluşturularak sosyal bağ kurulmasında benlik sembolizmini etkin hale getirmede, sembolik sınıflandırmanın temelini yapılandırmaktadır.

Tüketimin görünme şekli olarak giyim, tüketim kültürünün romantik otantikliği ve bireyin başkalarının yerine narsistik bir şekilde kendisini hoşnut kıldığı duygusal doyumu öneren imajları, göstergeleri ve simgesel anlamları kullanarak (Feartstone 1996: 58), bir tarafta insanı gözetken bir eğilim, doğru saatte doğru şeyin giyilmesi, bedene tam uyan bir tarz, kendini ifade eden giyme gibi terminolojiyi kullanırken, diğer tarafta özgürleşme, kendini hoşnut kılmak için giyinme, rahat olan giyme gibi kavramlara vurgu yapılmaktadır.

Metaların maddi kullanım değerlerinin önemsizleştiği, tüketimin geçici bir prestij haline gelerek nesnelere meta niteliğinin ortadan kalktığı postmodern toplumda (Stauth Turner 1994: 260) önemli bir değer olarak aktarılan özgürlük (Şaylan 1999: 87) seçme özgürlüğü, tercih etme özgürlüğü, beğenme özgürlüğü şeklinde ayrıntılandırılırken, kendi kimliklerini ve yaşam tarzlarını algılamayı anlamlı hâle getirmektedir.

Giyinme konusunda moda, bireysel tarihi, bireyselliği ve farklılığı ortaya çıkarmasına karşın diğer tarafta da bireyin kendisine benzer giyinenlerin olmasından beslenen “bir gruba, sınıfa ait olma (aidiyet) duygusu”nu da sağlamalıdır. Bu “bir gruba ait olma (aidiyet) duygusu moda ile dinin kesiştiği kesişme noktası olarak (Binark, Kılıçbay 2000: 20) yeşil moda, İslami dinamikleri dini ve kutsal değerlerle yeniden yaratılırken, Müslüman özne üzerinden İslami moda değerleri ile anlamlandırmaktadır.

İslami giyinme biçiminin ve özellikle tesettürün modernleşmesi ve işlevselliğinden ziyade modaya uygun hale gelmesi ya da kendi modasını yaratması olarak yeşil moda, o gruba ait olmada, kimlik sahibi olmada, farklılaşmada, ortak anlamı ve kodları paylaşmada, İslami dinamiklere ve İslami yaşayışa farklı bir anlatım ve kendini ifade etme formu olarak Müslüman öznenin farklı tüketim nesnelere kullanmasına aracılık etmektedir. İslami pratikleri ve sembolleri maddileştirerek, İslami moda değerleri ile doldurarak İslami sembollerin ve değerlerin dönüşümünü temellendirmektedir. Farklı İslami aktörleri etkin hale getirerek modern dünyanın bir parçası olarak tesettürü İslami bir sembol olmanın yanı sıra tüketim kültürü sembolüne dönüştürmektedir.

İslami kurallara uygun örtünmenin düz anlamı, kadın bedeni kamusal alanındaki “teşhircilikten” ve simgesel tüketimden korumak, mahrem alanı saklı tutarak, bu anlamı ile örtünme pratiği tüketim toplumun gösterme, teşhir etme mantığı ile çelişen, ona karşı bir duruşu simgeleyerek (Binark Kılıçbay 2000: 20) İslami, dini ve kutsal değerleri temellendirmektedir. Buna karşılık 1980’li yıllardan itibaren değişen kültürel iklimin yansımaları sonucunda sayıları giderek artan tanımlı bir okura yönelik dergilerin piyasaya çıkması ve özel hayatın özgürleşme ve bireyselleşme söylemi içinde yeniden dizaynı (Gürbilek 1993: 18), moda olgusu ile İslami değerlerin bütünleştiği bir alan olarak tesettür modası, yeşil moda ve yeşil defileler kavramlarını gündeme getirmektedir. Tüketim kültürünün bir parçası

İslami değerlerin bütünleştiği bir alan olarak tesettür modası, yeşil moda ve yeşil defileler kavramlarını gündeme getirmektedir.

Kimliğin ötekilik üzerinden ve şov içinde dönüştürülmesi hâli olan yeşil defileler birbiri ile asla yan yana gelmeyecek olan (şov ve mahrem) iki kelimededen oluşan tesettür modasının, gün geçtikçe ikincisi hâkimiyetini ilan ederek birincisinin içini boşaltması dikkat çekicidir.

hâline gelen yeşil defileler, yeşil moda, müslüman özne ile kurulan yeni ilişki içinde örtünme pratiğini konumlandırmakta ve toplumsal gruba ait olma bağlamında bu kimliği yapılandıran özelliği ile kimliklendirme, aidiyet, bağlılık, prestij, söylemleri ile yeni bir kadın kimliği oluşumuna aracılık etmektedir.

Kimlik İnşasında Yeni Bir Form: Yeşil Defileler

Tüketimin en görünür şekillerinden bir olarak giyim ve kimliğin kurulmasında etkin rol oynayan bir olgu olarak giyim tercihleri, insanların belli bir zaman dilimine uygun görünüşüne (modaya) ilişkin güçlü normları barındıran kültürün belli biçiminin amaçlar doğrultusunda yorumlayarak toplumun yapıtaşları olarak tüketim ideolojisini ve tüketicileri yapılandırmaya aracılık etmektedir. Tüketiciler moda öncülerini taklit eden kültür bağımlıları ya da moda kurbanları olarak değil (Crane 2000: 30), kendi kimliklerini ve hayat tarzlarını algılama şekilleri doğrultusunda stilini yaratan ya da stiller arasından seçim yapan bireyler olarak görünüşünü şekillendiren ve yaratan davranış ve kullanım bütünlüğünü konumlandırmaktadır.

Farklı toplumsal grupları için farklı anlam taşıyan giyim tarzları ve moda, bir döneme damgasını vuran geçici giyim olmanın ötesinde (Onur 2004: 15) hedef aldıkları toplumsal grup üyelerinde ortak sembollerin, anlamların paylaşımını gerekli

kılarken, bu toplumsal bağlam dışında kalan bireyler için çoğunlukla anlamsız ve anlaşılabilir olarak nitelendirilmektedir. Farklılığın farkındalığında grup üyelerince paylaşılan bu ortak anlam, bu gruba ait kimliğin kurulmasında, ifade edilmesinde, paylaşılmasında ve denetlenmesinde, bağlılığında dış görünüşe eklenmiş alanlar olarak görev yapmaktadır.

Naif bir antropolojiye dayanan ihtiyaçlar üzerine her söylemi barındıran tüketim toplumunda, kendini ifade etme sürecinde, kendini göstergelerin güdümlenmesi olarak tanımlayan tüketim mantığı simgesel yaratılan değerleri ve simgesel içsellik ilişkisini onaylamazken, dışsallığa dayandırılmaktadır. Nesnenin nesnel erekselliği işlevini kaybederken, simgesel anlamını ve bin yıllık antropomorfik statüsü yerine kültürel sistem çevresinde birbirine görece olan anlamları bütünleştirir. Bu bütünleştirmede moda, çirkin-güzel, yararlı-yararsız, iyi-kötü olmanın ötesinde (Baudrillard 1997: 135), bireysel kimlik inşasında, farklılaşmada, seçkinleşmede, yeni bir formun şekillendirici olarak anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda kimlik inşasında yeni bir form olarak Yeşil Moda ve Yeşil Defileler tartışılan yeni formlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980'li yılların ortalarından itibaren yeni kadınlık (feminen) sosyolojisi zihinsel ve toplumsal özgürleşmede etkin rol oynarken, bunun örtünme pratiği alanındaki yansımaları, tesettür modası, tesettür defileleri gibi kavramların

alanlarını yapılandırmaktadır. İslami inanç ve hayat tarzının bir sonucu olmanın yanında, moda ve tüketim kültürü dinamikleri ile farklı olma, beğenilme, prestijli olma, toplumda kabul görme, güçlü olma, bir gruba ait olma gibi dinamiklerle farklı anlamlar kazanan tesettür modası, tüketim mantığının çevresel seçkinler tarafından dini ve kutsal değerlerle yeniden inşa edilmesine aracılık etmektedir.

Kimliğin ötekilik üzerinden ve şov içinde dönüştürülmesi hâli olan yeşil defileler birbiri ile asla yan yana gelmeyecek olan (şov ve mahrem) iki kelimeden oluşan tesettür modasının, gün geçtikçe ikincisi hâkimiyetini ilan ederek birincisinin içini boşaltması dikkat çekicidir. Kamusal alanda varolabilmek için modacıların emrine itaat etmeyi zorunlu kılan moda, erkilliği de kutsarken, (Barbarosoğlu 2007: 1) modern hayat ile bütünleşerek ve modern hayata uyum sağlamak isteyen müslüman kadının, tüketim toplumu dinamikleri ile İslami birleştirmeyi hedefleyen tesettür (yeşil) defileler ile kendini anlamlandırma çabalarını ifade etmektedir. Modacıların belli bir döneme özgü olacak tasarımları davranış, tutum, giyim gibi unsurların yaygın hâle gelmesini ifade ederken, bu dekorların aksesuarların yaygınlaşma ve yenilik sürecinde sembolik anlamların inşasında aracılık etmektedirler.

Değişiklik ihtiyacı ya da süslenme özentisiyle toplum hayatında belli bir dönem etkili olan geçici yenilik olarak moda, tüketim toplumunda tüketim kültürüne özgürlük ve kendini ifade etme ve moderne eklenme olarak anılan yeşil moda, dini motifler ile tüketim kültürünün dinamiklerinin birbirine adaptasyonu, uyumu ve bütünleşmesini ifade etmektedir.

Kimliğin öteki üzerinden ve şov içinde dönüştürülmesi hâli olarak yeşil defileler (Barbarosoğlu 2006: 125); bedeni göstermeye sınırlar getiren bir dinin temsilcisi olduğundan vazgeçmeden beden üzerinden sunum yapılmasına aracılık etmektedir. Öteki ile aynı mekânı (podyum), aynı bedeni (manken), aynı ritüeli (defile) kullanarak “ben buradayım” mesajı verilen alanlar olarak birbirine uzak iki kavramın en çarpıcı şekilde görüldüğü platformlar olarak yeşil defileler ve yeşil moda, şov ve mahremi bir arada, aynı potada eritmektedir. Örtmek, göstermemek ve bedensel olarak algılanmaya karşı koymak olan tesettür ile dikkati çekmeye yönelik görünenin daha fazla fark edilir olmasını ve sınır tanımazlığı anlamlandıran modanın aynı paydada buluşması olarak yeşil defileler ve yeşil moda, şov ve tasarım yoluyla ötekilik mekânlarına dâhil olmayı yeniden anlamlandırmaktadır.

Sonuç

Her türlü enformasyon içine yerleştirilerek, tüketim fenomenolojisinde hayatları düzenleyen bir alan olarak yeşil moda ve yeşil defileler gibi yeni formlar aracılığıyla, kadın imgeleri ile kimlik üretme süreci olarak nitelendirilen bu süreçte medya, kadını hem arzu nesnesi, seyirlik nesne, beğenilen nesne hem de sömürülen, mağdur, aciz ve şiddetin nesnesi olarak sunmakta ve nesne benlik hâline gelmesine aracılık etmektedir. Kadının nesneye ve özellikle seyirlik ve ikincil nesneye dönüşmesi ve nesne statüsünde anlamlandırılması medya ve medya ürünleri aracılığıyla kimliklendirilmesini tanımlamaktadır. Medyanın, var olan ataerki düzenin sürdürülmesine hizmet ettiğini vurgulayan görüşler, toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşasında medyanın bunu cinsiyetçi stereotipler sunarak ve kadınların toplumdaki konumlarını pekiştirerek gerçekleştirmekte olduğuna işaret etmektedirler.

Farklı toplumsal gruplar için farklı anlamlar taşıyan giyim tarzları ve moda 1980'li yıllardan itibaren örtünme pratiği anlamında farklı anlamları yapılandırmaktadır. Yeşil defile, yeşil moda gibi kavramları anlamlandıran bu yapılanmada, İslami inanç ve hayat tarzının bir sonucu olmanın yanı sıra moda ve tüketim kültürü dinamikleri ile yeniden inşa edilen bu alan, tüketim mantığının dini ve kutsal değerlerle yeniden yorumlanmasını ifade etmektedir.

Hedef aldıkları toplumsal gruplar üyelerince ortak sembollerin ve anlamların paylaşılmasını gerekli kılan yeni kimliğin bu yeni formu, tüketim toplumunda simgesel değerleri ve simgelik içsellik ilişkisini onaylamayarak, dışsallığa dayandırılmakta ve bireysel kimlik inşasında farklılaşma ve seçkinleşmede yeni bir form olarak karşımıza çıkmaktadır. Algısı farklılık gösteren bir gerçeklik olarak yeşil moda, insanların kim oldukları yanında kim olmak istedikleri ile ilgili bir alan olarak bireysel görünümün belli bir kişilik ve sınıf kalıbına girebilmesini anlamlandırmaktadır.

Globalleşen dünyada kimliğin kurulmasının bir şekli olarak toplumsal statünün ve cinsiyetin belirgin göstergelerinden biri olan yeşil moda, bireye sunulan hayat şekilleri arasında sınıf, yaş, cinsiyet ya da dinsel bir kimliğe bağlamında ortaya çıkan kimlik bileşenlerini belirlemede etkin olarak konumlandırırmaktadır. İçinde bulunduğu toplumda ait olma, kabul görme, başarı, üstün olma ve güçlü olma gibi bileşenleri içinde bulunduğu topluma hem benzeme hem de farklı olma karşıtlıklarını aynı paydada buluşturan yeşil moda ve yeşil defileler, İslami inanç ve hayat tarzının moderne eklenmesiyle yeni bir kimlik oluşumunu ifade etmektedir. İslami yaşayışa farklı bir anlatım ve kendini ifade etme formu olarak yeşil defileler ve yeşil moda, İslami pratiklerin ve sembollerin nesneleşmesine ve maddileşmesine de aracılık etmektedir. Tüketim kültürünün dinamikleri ile dini ve kutsal değerleri bir potada eriten bu alanlar, Müslüman özne üzerinden dönüşümü anlamlandırırken, farklı İslami aktörleri de etkin hâle getirerek kadını yeni bir kimlikle tanımlamakta ve konumlandırmaktadır.

Kaynaklar

- AKDOĞAN, Hatice (2004), *Medyada Kadın*, İstanbul: Ceylan Yayınevi.
- AKGÖKÇE, Necla (2001), "Kültürel Prizmanın Işığında Farklılıklar", *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Sel, İstanbul.
- ALTINAY, H., YÜCEER, H. (1992), *Moda ve Tarihi*, Kadioğlu, Ankara.
- ALTINDAL, Aytunç (2004), *Türkiye'de Kadın*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ARAT, Necla (1991), *Feminizmin ABC'si*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- ARAT, Necla; (1991) *Feminizmin ABC'si*, İstanbul, Simavi Yayınları.
- BARBAROSOĞLU, Fatma (2006), *Şov ve Mahrem*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- BARTLE, John (2001), "Reklamın Katkısı" *Reklamda Mükemmele Ulaşma* (Hazır, Leslie Butterfield) Reklamcılık İstanbul: Vakfı Yayın.
- BAUDRİLLARD, J. (1998), *Simulakrlar ve Simulasyon* çev. Oğuz Adanur, İzmir.
- BAUDRİLLARD, Jean (1997), *Tüketim Toplumu* çev. Hazal Delice Çaylı – F.
- BAUMAN, Zygmunt (1998), *Postmodern Etik* çev. A. Türker İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BEAUVOİR, Simone de (1986), *Kadın: İkinci Cins, Bağımsızlığa Doğru*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınevi.
- BEAUVOİR, Simone de (1986), *Kadın: İkinci Cins, Bağımsızlığa Doğru*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınevi,
- BENHABİB, Seyla (2006), "Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak", *Çatışan Feminizmler* çev. E. N. Sezer İstanbul: Metis Yayınları.
- BENHABİB, Seyla (2006), "Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak", *Çatışan Feminizmler* çev. E. N. Sezer İstanbul: Metis Yayınları.
- BERGER, John (1993), *Görme Biçimleri* çev. Yurdanur Solmaz, İstanbul: Metis Yayınları.

- BERKTAY, Fatmagül (2000), *Türkiye’de Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar*, çev. M. Akkent, İstanbul: Metis Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül (2000), *Türkiye’de Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar*, çev. M. Akkent, Metis Yayınları, İstanbul
- BERKTAY, Fatmagül (2005), *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Yayınları, no: 7
- BERMAN, M (1999), *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor* çev. Ü. Altuğ, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BİNARK, M; B.Kılıçbay (2000), *Tüketim Toplumu Bağlamında Türkiye’de Örtünme Pratiği ve Moda İlişkisi*, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- BOCOCK, R. (2005), *Tüketim* çev. İREM Kutluk, İstanbul: Dost Yayınları.
- BORA, Aksu, GÜNAL, Asena (2002), *90’larda Türkiye’de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORA, Aksu (2004), “Feminizm: Sınırlar ve İhlal İmkânı”, *Birikim Dergisi*, sayı 9
- BROANDBENT, T. (2001), “Reklamı Değerlendirmek çev. B. Kalkan, *Reklamda mükemmelliğe Ulaşmak*, 12. Baskı, İstanbul.
- BUTLER, Juditt (2006), “Olumsal Temeller: Feminizm ve Postmodernizm Sorusu”, *Çatışan Feminizmler* çev. E. N. Sezer İstanbul: Metis Yayınları.
- BÜKER, S, Eziler, A. (1999), *Televizyon Reklamlarında Kadına Yönelik Şiddet, Şiddetin Nesnesi Kadın*, İstanbul: Alan Yayınları.
- CAPALDİ, Nicholas; *John Stuart Mill (2004,) A Biography*, England: Cambridge University Press
- CHANE, Diana (1993), *Moda ve Gündemleri*, Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik çev. Ö. Çelik İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇAHA, Ömer (1996), *Sivil Kadın*, Ankara: Vadi Yayınları.
- DAVIDOFF, Leonore (2002), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet* çev. Z. Ataşer İstanbul: İletişim Yayınları.
- DAVIS, Fred(1997), *Moda, Kültür ve Kimlik* çev. Özden Arıkan İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DEMİR, Zekiye (1997), *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz İstanbul.
- DİREK, Zeynep (1997), “Feminizm ve Felsefe: Derrida’nın Cinsiyet Farklılığı Sorusuna Yaklaşımı”, *Defter*
- DONOVAN, Josephine (2005), *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora vd. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DURAKBAŞA, Ayşe (200), *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DÜZKAN, Ayşe (2001), “Bu İş Memlekette Nasıl Olacak?”, *Yerli Bir Feminizme Doğru*, İstanbul: Sel Yayınları.
- EROĞLU, Ömer, İŞLER, Ruhan (2006), *Feminist İktisat: İktisat Düşüncesine Farklı Bir Bakış*, Ankara: Asil Yayınları.
- FEATTERSTONE, Mike (1994), *Post Modern Tüketim Kültürü* çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FIRESTONE, Shulamith (1993), *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Y. Salman Payel, İstanbul.
- FİSKE, John (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş* çev. Süleyman İrice, Ankara: Ar Yayınları.
- FİSKE, John (1999), *Popüler Kültürü Anlamak* çev. Süleyman İrice, Ankara: Ar Yayınları.
- FRASER, Nancy (2006), *İhtiyaçlar Mücadelesi*, çev. A. T. Kılıç, İstanbul: Agora Yayınları.
- FROMM, Erich(2000), *Sevme Sanatı* çev.I. Gündüz Say, İstanbul.
- FROMM, Erich(1993), *Sahip Olmak ya da Olmak* çev. A. Arıtan İstanbul.
- GÜRBİLEK, Nurdan (1998), *Vitrinde Yaşamak 1980’lerin Kültürel İklimi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜRİZ, Adnan; *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1997.
- HARTMANN, Heidi (2006), *Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği*, çev. Gülşad Aygen, İstanbul: Agora Yayınları.
- İLYASOĞLU, Aynur (2001), *Yerli Bir Feminizme Doğru*, İstanbul: Sel Yayınları.
- İMANÇER, Dilek, İMANÇER, Ahmet (2002), “Televizyon Reklamlarında Kadın Sunumuna Özgü Klışeler”, Ankara: *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.
- JAMİESON, Harry (1996), *İletişim ve İkna* çev. M. Atabek – B. Dağtaş, Anadolu Üniversitesi Eskişehir.
- KALAFAT, Yaşar (1987), *Feminizm: 19. yüzyıl Klasiklerinden*, İstanbul: Afa Yayınları.
- KARA, Ahmet (2001), *İktisat Kuramında Pozitivizm ve Modernizm*, Ankara: Vadi Yayınları.
- KAYHAN, Fatma (1999), *Feminizm*, İstanbul: Berden Yayınları.
- KAYHAN, Fatma; *Feminizmler Dizisi*, İstanbul, BDS Yayınları,1999.
- KILIÇ, Levent (1995), *Görüntü Estetiği*, İstanbul.
- KLEİN, Naomi (2000), *No Logo* çev. Nalan Uysa, İstanbul: Bilgi Yayınları.
- LASN, Kolle (2004), *Kültür Bozumu* çev. Ç. Pekman, A. Ilgaz, İstanbul: Bağımsız Yayınları.

- MACKINNON, A. Caterina (2003), *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* çev. T. Yöney, T. Yücesoy İstanbul: Metis Yayınları.
- MADSEN, Deborah (2000), *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*, London: Routledge Press.
- MICHEL, Andree (1995), *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MIES, Maria (2008), *Son Sömürge Kadınlar* çev. Yıldız Temurtürkan İstanbul: İletişim Yayınları.
- MILL, John Stuart (2001), *Subjection of Woman*, London: Oxford University Press.
- MILLET, Kate (1987), *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, 2. Baskı, İstanbul: Payel Yayınları.
- MITCHELL, Juliet (2006), *Kadınlar: En Uzun Devrim*, çev. Günseli İnal vd. İstanbul: Agora Yayınları.
- MUTLU, Erol (1999), *Televizyon ve Toplum*; TRT, Ankara.
- ODABAŞI, Yavuz (1999), *Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma, Sistem*, İstanbul.
- ODABAŞI, Yavuz (2004), *Postmodern Pazarlama*, MediaCat, İstanbul.
- ONUR, Nur (2004), *Moda Bulaşıcıdır*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- ÖZBUDUN, Sibel (2007), *Küreselleşme, Kadın ve Yeni Ataerki*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- PLUMWOOD, Val (2004), *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek* çev. B. Ertuğ İstanbul: Metis Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Caroline (1998), *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, çev. Mefkure Bayatlı Pencere, İstanbul.
- REICHERT, Tom (2004), *Reklamcılığın Erotik Tarihi* çev. L. Yazmacıhan-V.Bora Güncel, İstanbul.
- ROBBİNS, Anthony (1991), *İçindeki Devi Uyandır* çev. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ROBİNS, Kevin (1999), *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası* çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SCHROEDER, Süheyla (2007), *Popüler Feminizm, Türkiye ve Britanya' da Kadın Dergileri*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- SEVİM, Ayşe (2005), *Feminizm*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- STAUTH, G. Briyan Turner (1994), "Nostalji, Postmodernizm ve Kitle Kültürü Eleştirileri" Derleyen, M. Küçük *Modernite Versus Postmodernite*, 2. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları.
- SUTHERLAND, M.& SLVYESTER, A. (2000), *Reklam ve Tüketici Zihni* çev. İ. Kalan yazgan, Ankara.
- ŞAYLAN, Gencay (1999), *Postmodernizm*, İstanbul: İmge Yayınları.
- ŞİŞMAN, Nazife (2006), *Emanet'ten "Mülk'e: Kadın Bedeninin Yeniden İnşası*, 2.Baskı İstanbul: İz Yayınları.
- THOMSEN, B. Veronika (2008), "Kadın Emeğinin Geleceği ve Kadına Yönelik Şiddet", *Son Sömürge: Kadınlar*, çev. Yıldız T. Türkan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- THOMSON, B. Veronika (2008), "Kadın Emeğinin Geleceği ve Kadına Yönelik Şiddet", *Son Sömürge: Kadınlar*, çev. Yıldız T. Türkan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TİMİŞİ, N. M. Gevrek (2007), "1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi", *90'larda Türkiye'de Feminizm*, Ankara: İletişim Yayınları.
- TOMLİNSON, John (1999), *Küreselleşme ve Kültür* çev. A. Eker İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TOMLİNSON, John (1999), *Küreselleşme ve Kültür* çev. A. Eker İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TORLAK, Ömer vd. (2007), *Modern Pazarlam*, Ankara: Değişim Yayınları.
- URRY, John (1995), *Mekânları Tüketmek* çev. R. Ögdül İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- WATKINS, Susan Alice, RUEDA, Marisa, RODRIGUEZ, Marta (1996), *Çizgilerle Feminizm: Yeni Başlayanlar için*, çev. Erol Selkirk, Milliyet, İstanbul.
- WATKINS, Susan Alice, RUEDA, Marisa, RODRIGUEZ, Marta (1996), *Çizgilerle Feminizm: Yeni Başlayanlar için*, çev. Erol Selkirk, Milliyet, İstanbul.
- WERLHOF, Cladia van (2008), "Kadın Emeği: Ekonomi Politikasının Eleştirisindeki Kör Nokta", *Son Sömürge: Kadınlar*, çev. Yıldız T. Türkan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WERLHOF, Cladia van (2008), "Kadın Emeği: Ekonomi Politikasının Eleştirisindeki Kör Nokta", *Son Sömürge: Kadınlar*, çev. Yıldız T. Türkan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WERNICK, A. (1994), *Promosyon Kültürü, Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım* çev. O. Akın, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- WILLIAMSON, Judith (2001), *Reklamların Dili Reklamarda Anlam ve İdeoloji* çev. Ahmet Fethi, Ankara: Ütopya Yayınları.
- WOLLSTONECRAFT, Mary (2007), *Kadın Haklarının Gerçeklendirilmesi*, çev. Deniz Hakyemez, İşbankası, İstanbul.
- WOLLSTONECRAFT, Mary (2007), *Kadın Haklarının Gerçeklendirilmesi*, çev. Deniz Hakyemez, İşbankası, İstanbul
- YILDIRMAZ, Yasemin (2008), *Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası*, İstanbul: Sel Yayınları.
- YILDIRMAZ, Yasemin (2008), *Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası*, İstanbul: Sel Yayınları.
- YILMAZ, Engin(1990), *Kadınlık Arzuları ve Çağrışmaları*, Birikim, Mart
- ZİHNİOĞLU, Yaprak (2003), *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları.
- ZOONEN, Van Leisbet (1997), "Medyaya Feminist Yaklaşımlar", *Medya Kültür Siyaset* drl. S. İrvan

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE TÜRK KADIN HAREKETİ

PROF. DR. ELİF LOĞOĞLU*

Giriş

İnsan yaradılışı gereği sosyal ortamda yaşar ve insanla ilgili bütün sosyal ilişkiler toplum içerisinde gerçekleşir. İnsan varlıklarının insan onuruna yaraşır biçimde yaşama hakkına sahiptir. Bu sebeple insan hakları dediğimiz kavram ortaya çıkar. Birçok uluslararası insan hakları belgesinde ayrıntılarıyla işaret edildiği gibi, bunlar, insanın insan olmasından kaynaklanan vazgeçilmez, devredilmez haklardır ve her türlü sosyal politika, kamusal yarar ya da başka bir ahlaksal veya siyasal kaygının üzerinde yer alan bir değeri temsil ederler. Bu haklar, hem devlete hem de özel kişilere ve örgütlere karşı ileri sürülebilir. Hukuk da, yalnızca insanların bireysel farklılıklarını, farklı yetenek ve gereksinmelerini değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik durumlarındaki farklılıkları, farklı aidiyetlerini de göz ardı ederek bu hakları korumaya çalışır. Genelde *Magna Carta* ile başlatılıp, daha sonra çeşitli İngiliz yasaları ve ünlü 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile pozitif hukuka geçen, özellikle de 1949 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa Sözleşmesi ile olgunlaşan insan hakları söylemi, insan hakları

* Gazi Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi.

Sivil toplum, herkesin kendinde var olan değerler doğrultusunda hizmet etmek için girdiği bir yol olup evden çıkıp dışarıda da “İnsanlara faydalı olmalıyım” diye düşünen insanların gayretleri ile yükselmektedir.

kavramı bütün insanlığın ortak kazanımı, ortak malı ve çok değerlidir.

İnsan ilişkileri oldukça karmaşık ve bazen de içinden çıkılmaz bir hâl alır. İşte insan ilişkilerini ve sosyal hayatı adına demokrasi dediğimiz hukuk kurallarıyla yönetmeye çalışırız. Demokrasinin temel taşı olup sesinizi duyurmanın en etkili yöntemlerindedir. Demokraside haklarınızı uygun bir lisan ile her türlü makam ve ilgiliye iletebilirsiniz. Sivil toplum kuruluşları da demokrasinin gereklerinden biridir.

ABD’de Public Voluntary Organizations (PVOs) olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları (STK) için Avrupa’da genellikle Non Governmental Organizations’ın kısaltılmışı olan (NGOs) kullanılmaktadır. Türkçeye çevrildiğinde “Devlet (Hükûmet) Dışı Örgütler” anlamına gelen bu kavram dilimize Sivil Toplum Kuruluşu olarak yerleşmiştir. Dernek, vakıf, sendika, meslek odaları sivil toplum kuruluşları olarak bilinirler. Hepsinin

bir kuruluş amacı bulunur. Kiminin amacı kendi meslek grupları arasında dayanışma oluşturmaktır, kiminin amacı toplumda bir kesimin haklarının korunması, kiminin amacı ise engellilerin, kadınların, gençlerin, hastaların vb. haklarını korumak, durumlarını iyileştirmek, eğitimlerine destek olmak gibi pek çok amaç sayılabilir. Ancak amaç ne olursa olsun bu kuruluşlarda çalışan kişiler gönüllü kişilerdir.

Ülkemizde son zamanlarda büyük hız kazanan ve gönüllü kitlesinin büyük bir kısmını gençlerin oluşturduğu, yeni sektör STK’lar günümüzde hızla ilerlemekte ve başta gençler olmak üzere kadınları yepyeni bir kavramla tanıştırmaktadır. Gönüllülük esasına göre bir araya gelip, planladıkları faaliyetleri gerçekleştirmek için uğraşıp dururlar. Sivil toplum, herkesin kendinde var olan değerler doğrultusunda hizmet etmek için girdiği bir yol olup evden çıkıp dışarıda da “İnsanlara faydalı olmalıyım” diye düşünen insanların gayretleri ile yükselmektedir. Erkek, kadın sivil toplum kuruluşlarının içinde yer almakta ancak STK’ların bugün dünya genelinde odaklandığı en önemli hedef kitle de kadınlardır. Bugün özellikle dünyada yüzlerce kadın haklarını savunan sivil toplum örgütü bulunmakta ve bu örgütler sayesinde hükûmetler ve kamuoyu artık kadın konusunda çok daha duyarlı ve koruyucu yasalar çıkartmakta kararlı gözükmektedir.

Sivil toplum ve kadın hareketini ele alırken Türk kadının sivil toplum içinde yer alma nedenlerini ve bunun sonucunda ulaşılan noktayı görmek gereklidir.

Türk Kadınının Yurtseverliği, Türk Kadın Hareketinin Gelişimi ve Savunucuları

Gerçekten de Türk milliyetçiliği ideolojisi, kadının kurtuluşunu daha geniş bir toplumsal gelişmenin ön koşullarından biri sayıyor Yani kadının yurtseverliği onu sivil toplumda yer almaya ve dolayısıyla kadın hareketinin içinde bulunmaya itmiştir. Başlangıcından beri Türk Kadın hareketi yurtseverdir. Bu yüzden Namık Kemal'in şiirleri ile pek çok Osmanlı aydını kişilik bulmuştur. O Namık Kemal ki insan vücudunun hamur mayasının vatan toprağı olduğunu, vatan yolunda parçalanmanın insanı üzmemesi gerektiğini anlatıyordu. Aydın Türk kadınları erkekleri gibi Namık Kemal'in eserleri ile büyümüşlerdi. Osmanlı kadınlarının savaş öncesinden de başlayarak emperyalistler karşısında kendi ülkelerini savunmaları doğaldır. Türk kadınlarının yurtseverliği vatan savunmasına katılmaları, gerçek bir enternasyonale gitmenin ön koşuludur. Halide Edip, bu dönemin kadın hareketini anlatırken şöyle diyor: "Bir kadın evvela bir vatanperverdir..." Vatanın hukuku, kadınlık hukukundan bin kat mühim ve muhteremdir. İkinci Meşrutiyetteki kadın hareketinin mücadele programını anlamak için bazı gazetelerin yayınlarından bazı örnekler vermekte fayda vardır. Yayınlar İkinci Meşrutiyetin yarattığı kadın hareketinin yüksek bir bilinçle harekete geçtiğini gösteriyor. Yine Fransız İhtilali bir millet için kadınlığı önemsememek kadar büyük bir hata olamayacağını örnekleriyle doludur. Dönemin gazetelerinden biri Esirgeme Derneği ve Kadınlar Hayır Cemiyeti hakkında görüşlerini belirtirken, en ufak bir dükkanda bile Türk el emeğinin olduğu kibrit çöpü bile bulamadıklarını ancak derneğin yoğun çabalarından sonra yabancı malı satan dükkanların oldukça tenhalaştığı yorumunu yapmıştır. Kadınların kurdukları sivil toplum kuruluşlarından Cemiyeti İmdadiye cepheindeki askerler için yardım toplama girişiminden esinlenerek 1908'de kurulmuştur. Çarpışmalar sona erince dernekte gereksiz sayılarak dağıtılmıştır.

Anadolu Selçukluları zamanında, Kadınların teşkilatlanıp gelişmeleri için Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, **dünyanın ilk kadın teşkilatı** olan "**Bacıyan-ı Rum**" teşkilâtını kurmuştur. Türkmen erkeklerin mensup olduğu Ahi Teşkilatı Ahiyan-ı Rum'un yanında, Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) isimli bir kadın teşkilatlanması de mevcuttu. Ahiliğin kurucusu olan Ahi Evran'ın eşi "Fatma Bacı" tarafından kurulan bu teşkilat, kadınlara çeşitli olanaklar sağlamaktaydı. Sanata, ilme ve ahlâka son derece önem verilen Ahilik'te, kadınların da ekonomik ve sosyal hayatta hayli önemli bir rolü vardı.

Birinci Dünya, Kurtuluş Savaşları ve Cumhuriyet Döneminde de çeşitli görevler üstlenecek olan Halide Edip, Öğretmen Nakiye Hanım, Nezihe Muhittin ve Halide

Halide Edip,
bu dönemin
kadın hareketini
anlatırken
şöyle diyor: "Bir
kadın evvela bir
vatanperverdir..."

Nusret Zorlutuna, Nezihe Araz, Samiha Ayverdi, Şefika Gaspıralı, Türkan Saylan, Umay Günay, Emine Işınsoy, Afet İnan, Satı Kadın gibi isimler Türk kadın hareketinin ve sivil toplumun çok ileri bir noktaya götürülmesine sebep olmuştur. Halide Nusret, genç yaşlarından itibaren sosyal kuruluşlarda ve hayır cemiyetlerinde çalıştı. Türk Kadınlar Birliği, Türk Ocakları, Halkevleri, Muallimler Birliği, Yardım Sevenler Derneği, Söroptomistler, Çocuk Haklarını Müdafaa Cemiyeti ve Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) yönetim kurullarında uzun yıllar hizmet verdi. 1959'da Türk Anneler Derneği'ni kuruluşuna öncülük etti. Türk Dil Kurumunun da kurucu üyelerindendi 1975 yılı Birleşmiş Milletler tarafından "kadın yılı" olarak ilan edildiğinde "Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği" tarafından düzenlenen sergi ve toplantıda Halide Nusret'e "Ümmü'l-Muharrirat" (kadın yazarların annesi) unvanı verildi. Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan önce kurulan ve Kadınlar Halk Fırkası adını taşıyan örgütün başkanı Nezihe Muhittin, "Türk kadını, ülkesinin yeniden doğuşunu paylaşmalıdır. Biz, Türk kadınları, toplumsal ve siyasal yaşamda hak ettiğimiz yeri almamız; Kurtuluş Savaşındaki özveri ve hizmetlerimiz bize bu hakkı veriyor." demiştir. İşte Kurtuluş Savaşında haklı mücadelesini veren ve vatanı için her fedakârlığı yapan Türk kadını, Mustafa Kemal Atatürk'ten hak ettiği seçme seçilme gibi pek çok hakkı alarak dünyaya örnek olmuştur. Hatta Kurtuluş Savaşını nasıl başardıklarını anlatmak için birçok Avrupa ülkesinde konferanslar vermişlerdir.

Hukuk Sistemi ve Kadın Konusu

Toplumda insanların tümü, "insanlık"larını somut mensubiyetler, yani belirli bir millete, kültüre ve belirli bir cinsiyete de ait olarak yaşarlar. İnsan hakları söyleminin temel aldığı insan kavramının ardında, aslında, iktidar ilişkileri içinde egemen olanı temsil eden somut bir insan vardır. Bu "insan", herhangi bir insan varlığı değil, erkek olan bir insandır! Kadınlar insan haklarından eşit bir biçimde yararlanmadılar; dünyayı erkeklerle eşit bir biçimde paylaşmadılar. Bu eşitsizlik, yoğunluk ve biçim açısından toplumdan topluma, dönemden döneme farklılıklar gösterse de, özünde değişmedi. Ataerkillik ve erkek egemenliği farklı toplumsal yapılar eklenerek varlığını sürdürmek konusunda inanılmaz bir "başarı" gösterdi. Ataerkil toplumların yarattığı en sürekli, zamana karşı en direngen kalıplar, "kadınlık" ve "erkeklik" kimlikleri ile bunların ilişki ve davranışlarını tanımlayan bağlantılar oldu. Kadınlar ve erkekler arasında var olan ve kendi başına bir eşitsizlik ilişkisi içermeyen bir farklılığın (biyolojik farklılık), toplum ve kültür içinde eşitsiz, hiyerarşik bir farklılığa dönüştürülmesiyle, bugün "toplumsal cinsiyet" (gender) olarak kavramsallaştırdığımız verili (ataerkil) "kadın" ve "erkek" tanımları ortaya çıkar. Söz konusu ataerkil "kadın" ve "erkek" tanımları, birbirlerini dışlayacak biçimde ve birbirleriyle zıtlık oluşturulur. Buna göre, erkeğin aklı, uygarlığı ve kültürü temsil ettiği ve bu nedenle tartışmasız daha üstün olduğu varsayılırken;

kadının bedeni, duyguları ve doğayı temsil ettiği öne sürülür. Böylece kadın bedene, maddeye, doğaya indirgenmiş, onunla birlikte de doğanın kendisi ve insanın soyu üretme yetisi küçümşenmiş olur.

Ataerkil toplumsal cinsiyet kalıpları, kimi değişikliklerle ama özünde değişmeden, toplumdan topluma ve dönemden döneme aktarılır. Bu kalıplar, tek tek kadın ve erkeklerin özgün bireyselliklerini yok ederek onları tek bir kategoriye indirgeyen ve bu kategorik tanımın cenderesine hapseden bir nitelik alırlar. Bir kalıbın cenderesine tıklmışlık her iki cins için de geçerli olmakla birlikte, cinsiyet karşıtlığının “aşağı” kutbunu oluşturan kadınlar açısından özel bir ezilme ve baskı altına alınma durumu söz konusudur. Kadının doğa ve bedenle özdeşleştirilerek erkeğe göre daha aşağı ve ikincil sayılması, kadının eksiksiz insan olma hakkını da elinden almış ve kadınlar, yüzyıllar boyunca kendilerine ve başkalarına, eksiksiz insanlığa ulaşabilme ve soyut düşünme, uygarlık yaratma yetisine sahip olduklarını kanıtlayabilmek için çırpınıp durmuşlardır.

Bu çırpınmalar, çok uzun bir dönem boyunca, özellikle Batı’da ister istemez dinsel bir çerçevede kaldı. Düşünen kadınların temel zihinsel çabalarının, dinin kendilerine yakıştırdığı “insan ıstırabının kaynağı, baştan çıkarıcı lanetli Havva” imgesinin ve rolünün değiştirilebilmesi için dinsel dogmanın yeniden gözden geçirilmesi talebinde yoğunlaşmasının nedeni buydu. Kadınlar, iyice geri bir noktadan, kadının da insan olduğunun kabul edilmesi ve “lanetli Havva” imgesinin reddedilmesinden hareket etmek zorunda kaldılar. Hristiyanlığın doğuşundan itibaren kadınların Kutsal Kitap eleştirisi de ortaya çıktı ama bu eleştiri geleneği, var olan ataerkil durumu değiştirmedeği gibi, kadınların düşüncesinin feminist bir doğrultuda gelişmesini de pek teşvik etmedi. Gene de kadınlar, bu 1500 yıllık gelenek içinde, kendi durumlarının doğal değil, toplumsal olarak belirlenmiş olduğuna ulaşabildiler Kadınların mücadelesinin öncelikle dinsel arenada verilmek zorunluluğu, muhtemelen, onların daha verimli ve sonuç alıcı çabalara girişebilmelerini de engelledi... Oysa Türk toplumunda eşitlik konusu belki biraz daha yumuşak bir geçişe sahne olmaktaydı. Çünkü Türk Kültürü ve gerçek İslami yaşayış şekli kadına belirli özgürlükleri aile ve toplum hayatında zaten vermektedir. Kamusal alanda varolan bazı sorunların da zamanla halledilmesi kadına verilen değeri göstermektedir. Ancak özellikle 2005’ten beri gelen yönetim şeklinin yarattığı

Oysa Türk toplumunda eşitlik konusu belki biraz daha yumuşak bir geçişe sahne olmaktaydı. Çünkü Türk Kültürü ve gerçek İslami yaşayış şekli kadına belirli özgürlükleri aile ve toplum hayatında zaten vermektedir.

ekonomik bunalım ve dinin siyasete alet edilmesi kadınların daha çok şiddet ve cinayete kurban gitmesine neden olmaktadır.

Bilinçlenmenin ikinci aşaması için başka kadınlarla dayanışmaya girilerek mücadele etmesi ile gerçekleşecek kanaati oluştu ve bu mücadeleleri bugünlere ve bizlere aktarmayı başardılar.

Kadın Hareketinden Kadın Haklarının Gelişimi

Batı'da kadınların kendilerine uygulanan ayrımcılığın farkına varıp seslerini yükseltmelerine benzer bir süreç Osmanlı toplumunda da –elbette bazı önemli farklılıklarla- yaşandı. Osmanlı toplumu, 18. yüzyıldan başlayarak yüzünü Batı'ya dönmüş durumdaydı ve 19. yüzyılda Batı'dan esen rüzgarlar, özellikle de Fransız Devriminin yankıları, İmparatorluk içindeki dönüşüm ihtiyacıyla birleşerek toplumu etkilemeye başladı. Osmanlı toplumu, hala, zaman zaman sultanın örfi hukukuyla da tamamlanan İslam hukukunun, şeriat'ın egemen olduğu bir toplumdur. Şeriat ise, kadınların erkeklere göre “doğal” olarak ikincil konumda olduklarını varsayıyordu. “Kuran'da kadınların hiçbir hakkının bulunmadığı” savı doğru değildi ama varolan hakların erkeklerle eşit sayılmayan bir kesime tanınmış olduğu da açıktı. Evlilik ve aileye ilişkin yasalar erkeğin çok eşliliğine izin veriyordu (Bu “izin”, ekonomik koşullar nedeniyle erkeklerin çoğunluğu tarafından uygulanamamış olsa bile, yasal statü açısından erkek üstünlüğüne işaret eden bir olgudur.), ayrıca cariyelik sistemi de yürürlükteydi ve erkekler istedikleri kadar köle kadınla birlikte yaşayabilirlerdi. Boşanma, erkek açısından kolaylaştırılmış durumdaydı ve bazı istisnalar dışında kadının boşanma hakkı yoktu. Aynı anlayışın bir uzantısı olarak, çocukların velayeti de babanın ve baba ailesinin üzerindedir. Kadınların mülkiyet ve miras hakları bulunmakla birlikte, kadının mirastan aldığı pay erkeğinkinin yarısıydı. Bir toplumda kadının statüsünü belirten en önemli göstergeler olan aile, evlilik, boşanma, miras ve mülkiyete ilişkin bu yasaların içeriği, toplumda kaç-göç uygulaması ve cinsiyetlerin tecridiyle birlikte, kadınların kamusal alana çıkışlarını büyük ölçüde engelleyen, izin verilen durumları da inceden inceye düzenleyen ve denetleyen kurallarla pekiştiriliyordu. İslami yasanın egemen olduğu bu düzende, Osmanlı hukukçularına göre evin geçimini sağlamakla yükümlü olmayan kadının “doğal” yeri, ailenin ve evin içiydi. İslam hukukunun geçerli olduğu bütün toplumlar gibi Osmanlı'da da, kentsel mekan, cinsiyete göre çok keskin bir biçimde ayrılmış durumdaydı ve Tanzimat Dönemine dek kadınları konu alan uyarı ve yasaklamaların, öncelikle giyim kuşam ve kadınların gezinti yerlerindeki, alışveriş sırasındaki vb. davranışlarını düzenleyenler olduğu görülmekteydi. Aynı tür kısıtlamaların Tanzimat sonrasında çıkarılan yasalarda da varlığını sürdürdüğünü biliyoruz. Bu, kadını “mahrem” sayan ve dolayısıyla da kamusal alandaki varlığını “zorunluluk” halleriyle sınırlayan, engellemediği durumlarda da katı bir biçimde denetlemeye çalışan bir anlayıştır.

Mekânın cinsiyete göre bölünmesinin mimarideki ilginç örneklerinden biri, Mecelle'ye göre, kadınlara ait yerler (*makarr-ı nisvan*) olarak kabul edilen mutfak, kuyubaşı ve avluların bir başka evden görülmesinin “zarar-ı fahiş” sayılmasıdır.

Osmanlı toplumunda, kadınlar aleyhine eşitsizlik kurumsallaşmış durumdadır; ne var ki bu, kadınların hiçbir güç ve etkiye sahip olmadıkları anlamına gelmez. Kadınlar, hukukun ve göreneklerin sınırları içinde olsa bile, içine sürüldükleri ev ve ailede zevcelik, özellikle de dinsel olarak yüceltilen annelik rolleri sayesinde otorite ve etki uygulama olanağına sahiptiler. Buna karşılık, kadınların aile içindeki yasal durumuna ilişkin olarak 1917'deki Hukuk-u Aile Kararnamesi evliliği yasal bir çerçeveye bağlamakta ve kadınlara boşanma hakkı tanımaktaydı ancak kayda değer bir iyileşme olmadığını söyleyebiliriz.

Tanzimatla birlikte Batılılaşmanın getirdiği birikim kadının özgürleşmesi ve toplumsal yaşama atılması açısından önemlidir. Bu dönemin kadın ve erkek aydınlarının en önemli isteği, kadının da erkek gibi eğitim alması, eğitim hakkından yararlanmasıdır. Osmanlı Batıdaki gelişmelerden, çok geçmeden etkilenmiş ve kadınlarla ilgili eğitim kurumları açılmıştır.1869'da Maarif Nizamnamesi ile 6-11 yaşları arasındaki tüm erkek ve 6-10 arasındaki tüm kızlar için ilköğretim zorunlu kılınmıştır.1867 ilk Osmanlı anayasası (Kanuni Esasi) bütün kız-erkek çocuklarının ilköğrenimini zorunlu kılmıştır. Türkiye'de Ebe Okulu 1870'te açılmış, kız liseleri ise 1913-1914 yıllarında İstanbul'da açılabilmiştir. Kız Sanayi Okullarının açılması daha eskidir. Kızların üniversiteye devam hakkı 1914'te gerçekleşmiştir. Kızlar için açılan ilk fakülteler Fen ve Edebiyat Fakülteleridir. Kadınların bu eğitim hakkı kazanmaları ile birlikte gazete ve dergilerde kadın sorunlarını ele alan yazılar görülmeye başlanmıştır. Basın hayatında kadınların yer alması ise, 1868'de Terakki gazetesine ve bu gazetenin 1869'da ek olarak çıkardığı Terakki Mehaderaf'ta gönderdikleri imzasız mektuplarla kadın-erkek eşitliği, çok eşlilik gibi konular ele alınmıştır

Tanzimat sonrasında toplumda başlayan yenileşme hareketi, bu arada eğitim alanında gerçekleştirilen hamleler kadınları da etkiledi. 1862'de ilk Kız Rüşdiyesinin ve 1869'da kızlar için zorunlu Sıbyan Mekteplerinin açılması, 1870'te ilk kadın müdire atanması ve aynı yıl Kız Öğretmen Okulunun açılması önemli adımlardır. Aynı dönemde aydın çevrelerde, gazete ve dergilerde kadın konusunda yoğun tartışmalar da başlar. Nitekim, eğitilmiş kadınların ailenin ve ulusun daha iyi ve erdemli anneleri olacakları tezi, Osmanlı toplumundaki en güçlü ifadelerini 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında bulacak “Zincir-i cehl ve taassubu,

Osmanlı toplumunda, kadınlar aleyhine eşitsizlik kurumsallaşmış durumdadır; ne var ki bu, kadınların hiçbir güç ve etkiye sahip olmadıkları anlamına gelmez.

maarifden başka hangi kuvvet kırabilir?... Rehberimiz hürriyet, müzahirimiz musavat olsun. Yaşasın vatan ve millet, yaşasın musavat ve hürriyet!”,

Cumhuriyet’in kurucu ideolojisinde de, bazı farklılıklarla, kendisine etkin bir yer edinecektir. Bu dönemde Osmanlı toplumundaki eğitim hamlesi ile feminizmin gelişmesi arasındaki bağlantı açıktır. Ve Osmanlı kadınlarının da öncelikle gündeme almak zorunda oldukları konu, kadının eksiksiz bir insan varlığı olduğunu ortaya koymaktır. Tıpkı kendilerinden önce Batılı hemcinslerinin yaptığı gibi Osmanlı kadınları da soruyorlardı: “El ayak, göz akıl gibi vasıtalarda bizim erkeklerden ne farkımız var? Biz de insan değil miyiz? Yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bu halde kalışımıza sebep olmuştur?” (1868’de yayına başlayan Terakki gazetesinde yazan Rabia Hanım).

Osmanlı kadınları ve onları hem destekleyip hem de söylemin ve pratiğin sınırlarını çizen erkek aydınlar, kadın eğitiminin gerekliliğini Batı’daki tartışmalara benzer biçimde kadının eş ve annelik rolünü daha iyi yapabilmesi ile temellendiriyorlar, bir yandan da millî bilincin gelişmesine paralel olarak, milliyetçi öğeler söyleme giderek daha fazla dâhil oluyordu. Erkeklerin, kadın hakları ile ilgilenmeleri ne yeni bir şeydi, ne de Osmanlı’ya özgüydü.

ABD’de *Seneca Falls Bildirgesi*’nin kaleme alınmasına katılan erkekleri hatırlamak yeterlidir. Selanik Hukuk Mektebi hocalarından Muslihiddin Adil’in kadınlar hakkındaki görüşleri, kadınlara siyasal haklar tanınmasını gerekli görmesiyle, kadınlara oy hakkı tanınmasının gerekli olduğunu savunan Mill’in görüşlerine yaklaşır: **“Feminizmden maksad, kadınların da erkekler gibi mesalik-i ilmiye ve sınaie ve siyasiyeye dâhil olabilmeleri, her ikisinin aynı hukuk ve vezaife haiz olmalarıdır.”**

Osmanlı toplumunda erkeklerin (Genç Türklerin) kadın sorununa özel bir ilgi duymalarının önemli bir nedeni, kendileri modernleşme çabası içinde olan orta ve üst sınıf erkeklerinin, eşleri birbirine yabancılaştıran geleneksel kadın-erkek ilişkilerinden ve görücü usulüyle evlenmelerden duydukları, edebiyata da yansıyan, samimi hoşnutsuzluktur. Entelektüel ve toplumsal/siyasal yaşama erkeklerin egemen olduğu bir durumda ise, kadınların erkeklerin desteğini aramaları doğaldır. Ancak, Osmanlı feministleri arasında bu anlayışın ötesine geçenler ve erkeklerin gölge etmemesini isteyenler de yok değildir:

“Evet, Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar, görüyoruz, teşekkürler ediyoruz! Hatta Doktor Abdullah Cevdet Bey gibi kendisini sınıfımızın bir vekil-i müdafii zan edenlere dahi tesadüf ediyoruz. Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet ve adabımız vardır; bunu erkek muharrirler, bir kadının anlayacağı ruhla anlamazlar, lütfen bizi kendimize bıraksınlar... Biz kadınlar hukukumuzu bizzat kendi ‘içtihad’ımızla müdafaa edebiliriz. Erkekler bizi daima mahkûm, daima esir etmişlerdir. Erkekler yüzünden çekmekte olduğumuz zulmün def’ini bugün biz erkeklerin mürüvvetinden istemeye tenezzül eder miyiz?”

Osmanlı'da kadınlar, dergi ve gazeteler çıkararak, bu yayın organlarındaki tartışmalara, konaklar ve hayır dernekleri vb. yerlerdeki toplantılara katılarak bir "kamusal alan" yaratılmasına ve genişletilmesine katkıda bulundular. Bu olgu, kadın hareketi ile sivil toplumun oluşumu ve gelişimi arasındaki bağı vurgulamak bakımından önemlidir. Osmanlı toplumunda, İngiliz ya da Amerikan süfrajetlerinin eylemlerinin aynısını ve kitleselliğini aramanın doğru olmaması bir yana (kaldı ki, II. Meşrutiyet döneminde, Meclis-i Mebusan'ın açılışını kadınların da izlemesine izin verilmezse, "Biz de İngiliz kadınları gibi parlamento önünde nümayiş yaparız." diye tehdit savurdıkları da biliniyor.) iki toplum arasında önemli benzerlikler kadar farklılıklar da olduğunu ve bu farklılıkların bazılarının kadınlar açısından can alıcı önemde olduğunu unutmamak gerekir. Çeşitli yazarların dikkat çektiği, ataerkilliğin İslam'ın sınırlarını aştığı ve kadınların ezilmesini salt İslam'a bağlamanın yanlış olduğu saptaması doğru olmakla birlikte, Osmanlı Devletinde İslam'ın yalnızca dinsel alanda değil kültürel alanda fiziksel mekana da yansıyan etkisinin, bir özgüllük ögesi olarak, Osmanlı feminizmine ilişkin analizlere mutlaka dahil edilmesi gerekir. İslamcılık ile medeniyetçiliği birleştirme kaygıları eklenince, Müslüman-Türk kadınlarının özgürleşme sorununun ne denli çetrefil olduğu ortaya çıkar.

Bütün bu zorluklara karşın, Osmanlı kadınları da bireysel özgürlük ve onun temeli olan özerklik talebini son derece etkileyici biçimde dile getirmişlerdir. Mükerrrem Belkıs Hanım'ın şu sözleri Wollstonecraft'ın sözünü ettiği "basit ödevler" in ötesine geçen "nihai büyük amaç" a gönderme yapar gibidir: "Hakk-ı insaniyelerinden vazgeçen veyahut 'haklarımızın, ihtiyaçlarımızın bir kısmı verilmiyor' diye hepsini bırakan, hiçbir şey istemeyen hemşirelerimiz varmış! Zararı yok, ben yine vazife-i vataniye-i insaniyemi kemal-i ifa edeceğim. Hiç kimse istemesin, yalnız başıma ben isteyeceğim. Onu istememek insanlığımıza bence bir hıyanettir."

Türkiye'de kadın hareketinin su yüzüne çıkışı 1908 İkinci Meşrutiyet ile mümkün olmuştur. II. Meşrutiyet, ne kadınlara ne de toplumun geri kalan kesimine beklenen özgürlükleri getirmez ama gene de var olan görece özgürlük ortamından kadınlar da paylarını alırlar ve bu ortamdan kamusal alana daha

Osmanlı'da kadınlar, dergi ve gazeteler çıkararak, bu yayın organlarındaki tartışmalara, konaklar ve hayır dernekleri vb. yerlerdeki toplantılara katılarak bir "kamusal alan" yaratılmasına ve genişletilmesine katkıda bulundular.

“Dünyada Kadınların İlerlemesi” başlıklı rapor, dünya genelinde kadınların yaygın biçimde ayrımcılığa ve şiddete maruz kaldığını ortaya koydu.

çok çıkabilmek için yararlanırlar. Birbiri ardınca kadın dernekleri kurulur, Balkan Savaşlarının, sonra da I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle giderek artan sayıda kadın çalışma hayatına girer. Bu arada kız okulları da ilk mezunlarını vermiş, böylece okumuş ve aydın kadınların sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Kadınlar, ağır savaş koşullarında, giderek parçalanmakta olan imparatorluğun içinde bulunduğu durumun da etkisiyle, Türk milliyetçiliğinin gelişmesine paralel bir süreç izlediğini ve Osmanlı, daha sonra da erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketine özgül niteliğini kazandırmanın bu olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkemizde kadınların bilinçlenme ve dernekleşme hareketlerinin Osmanlı döneminde, Cumhuriyet öncesi olarak belirlediğimiz bu

dönemde kadınlar, kurdukları çok sayıda dernekle rollerini sorgulamışlar, eğitim, çalışma ve toplum hayatına katılma taleplerini sergilemişler; kısıtlı olsa da başarı sağlamışlardır. 1908'den itibaren kurulan diğer bazı kadın dernekleri Kadınların Yükselmesi Cemiyeti, Kızılay Kadınlar Kolu, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Cemiyeti İmdadiye, Kadın Haklarını Savunma Cemiyeti, Kadınları Esirgeme Cemiyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti, Şehit Ailelerine Yardım Birliğidir. 20. yüzyıl başlarında ise kadın dernekleri ve birlikleri kadınların siyasi ve toplumsal hakları için hâlâ mücadele etmektedirler.

Ülkemizde Sivil Toplum

Ülkemizde insan hakları açısından duruma bakıldığında aslında tablo pek iç açıcı değildir. Özellikle Avrupa ve OECD'nin yaptığı değerlendirmelerde Türkiye insan hakları açısından iyi bir karneye sahip değildir. BM Kadın, 2011'in başında kurulan, dünyada kadın haklarına ilişkin var olan BM organlarından birçoğunun faaliyetlerini aynı çatıda toplayan yeni bir kurum. Michelle Bachelet tarafından yönetilen BM Kadın, dünyadaki kadınların durumuyla ilgili ilk rapor yayımlandı. “Dünyada Kadınların İlerlemesi” başlıklı rapor, dünya genelinde kadınların yaygın biçimde ayrımcılığa ve şiddete maruz kaldığını ortaya koydu. “Kanunlar bakımından önemli ilerlemelere rağmen milyonlarca kadın hâlâ yaşamlarında şiddete maruz kalıyor ve bu şiddet genellikle eşleri tarafından uygulanıyor.” ifadesi kullanılan raporda 127 ülkenin evlilikte tecavüzü cezalandırmadığına dikkati çekildi. 61 ülkenin de kadına kürtaj hakkını sınırladığı ve ayrıca genel kural hâline gelmiş biçimde kadınlara erkeklere nazaran yüzde 10 ila yüzde 30 daha az maaş verildiği ortaya koyuldu.

Aile içi şiddeti yasalarla engellemeyen ülkelerde vatandaşların yaklaşık yarısı, kadınların “belli durumlarda şiddete maruz bırakılmasının anlaşılır olabileceğini” düşünüyor. Aynı oran Türkiye’de yüzde 22, Vietnam’da yüzde 21, ABD’de yüzde 12, Almanya’da yüzde 24 dolaylarında Türkiye’nin kadın hakları bakımından en geride durduğu alanlardan biriyse, hukuk. Üst düzey yargı kurumlarında görev alan kadın oranı Türkiye’de yüzde 13’le sınırlı. Ruanda, Gürcistan, Güney Afrika, Kazakistan, Guatemala, Arnavutluk gibi ülkeler, yargı temsiliyetinde eşitlik bakımından Türkiye’nin ilerisindedir.

Ülkemizde STK’ların Durumu

Ülkemizde STK sayısına baktığımızda, Türkiye’de STK sayısı 80-85 bin civarındadır. Ama bugün Türkiye’nin 1/6’sı civarındaki İsveç’te bu sayı 250 bin. Türkiye’nin 2/3’ü büyüklükteki Fransa’da bu rakam 850 bin. Dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşu, dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Bangladeş’te bulunmaktadır. Olay ekonomik güçle ilgili değil, yönetim anlayışıyla ilgilidir. Ailenin çocuğa, öğretmenin öğrenciyeye, devletin vatandaşına güvenmemesi böyle zincirleme istikrarlı bir süreç olarak sürüp gitmektedir.

Türkiye’deki STK’ların % 93, 7’si derneklerden oluşmaktadır. Vakıfların oranı ise, % 3, 7’dir. Dolayısıyla, derneklerin sayısı hakkındaki veriler, genel anlamda sivil toplumdaki gelişimi temsil edebilir. Diyarbakır ilinde 2000 yılında 213 olan STK sayısı, 2007 yılı itibarıyla 464’e yükselmiştir. Türkiye’deki bütün derneklerin sadece % 36, 55’i İstanbul, Ankara ve İzmir’de bulunmaktadır. (<http://dernekler.icisleri.gov.tr>) İstanbul 17060 dernek ve % 21, 14 dernekleşme oranı ile birinci sırada iken, sadece 79 derneği bulunan Ardahan da %0, 09 dernekleşme oranı ile son sıradadır.

İlk kez üniversitelerde kadın araştırmaları merkezleri kuruldu, kadına yönelik şiddet ilk kez gündeme geldi ve kadınların şiddetten korunup sığınacakları merkez olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kuruldu, sonra Ankara’da aynı amaçlı bir sığınak modeli oluştu. Ankara’dakiler Belediye ile ortak çalıştılar. Kadınların şiddetten korunma gereksinimleri siyasal partilerin oy toplama iştahını açtığı için önce Bakırköy Belediyesi sonra Şişli Belediyesi bir sığınak açtı. Ancak kadın hareketinden gelen kadınlar kadın sığınaklarının ciddi bir kamu hizmeti olması gerektiğini, siyasal parti bağlantılı yapılacak işin ömrünün uzun olmayacağını bütün gerekçeleri ile anlattırsa da siyasal partileri ilgilendiren kamu hizmeti, kadınların şiddetten korunması falan değildi, bu işin kendilerine ne kadar oy getireceği hesabı idi. O nedenle konunun uzmanı kadınları dinlemediler.

Seçimlerde sığınak açan belediyelerdeki siyasal partiler yerlerini yeni gelenlere bırakınca, bu yeni gelenlerin ilk işleri kendilerinden önceki icraatı yok etmek olduğundan sığınakları kapattılar. Bu arada kadına yönelik şiddete duyarlılık yaygınlaşmaya başladı. Yazılı ve görsel basında daha çok gazeteci çalışmaya başladı. Onlarla konuya bakış açısı da değişmeye başladı. Artık namus cinayetleri daha

çok duyulur oldu. Kadın gazetecilerin yanında kadın sorunlarına duyarlı erkek gazeteciler de tek tük görülmeye başladı. Ancak bu kez de kadınların iç paralayıcı şiddet olguları gazetelerin 3. sayfalarında, televizyonların kadın köşelerinde reyting konusu olmaya başladı. Magazinleşti. Bu yayınlar aracılığı ile bir yandan kadınlar haklarını daha çok öğrenirlerken diğer yandan satış ve izlenilirlik malzemesi yapılmaya başlandılar.

Her ne kadar Anayasa'nın 10. maddesi kadınlarla erkeklerin yasalar önünde eşit olduğunu belirtiyorsa da bu eşitlik ilkesinin yasal olarak ihlâl edildiği iki önemli alana dikkat çekilmeye başlandı. Bunlardan biri 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Aile Hukuku bölümü diğeri de halen yürürlükte olan 01/03/1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu idi.

Yine 1990 yılında önce 422 sayılı kanun hükmünde kararname ile Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı, Başbakanlığa bağlı olarak kuruldu. Amacı, kadınlara eşitlik içinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak idi. Bu başkanlık, aynı yıl 25 Ekim'de 3670 sayılı yasa ile Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü adını almış Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlanmış, sonra da 24 Haziran 1991'de tekrar Başbakanlığa bağlanmış ve sorumluluğu kadınlardan, çocuklardan, sakatlardan sorumlu bir Devlet Bakanlığı'na verilmiştir. İçinde bulunduğumuz 2004 yılına kadar bir teşkilat yasası çıkartılmamış ancak bu yıl bir yasaya kavuşmuştur. İlk yıllarında varlık nedeninin ve tabanının kadınlardan oluştuğunun çok farkında olduğundan tabandan kopmamış sürekli olarak kadın sivil toplum örgütleri ile bağlantılı olarak çalışmıştır.

Geçen yıllarla kadın örgütlerinin sayısı iyice artmış hemen her ilde bir veya birden çok kadın örgütü kurulmuştur. Bu örgütler devletin yapmadığı veri toplama işinden bölgelerinde sık görülen kadın hakları ihlalleri ile ilgili durumların düzeltilmesi amacı ile ulusal ve uluslararası alanda ciddi çalışmalar yapmıştır. 1998'e gelindiğinde Türkiye'de karar mekanizmalarında ve özellikle TBMM'de kadın sayısının azlığından yola çıkılarak şiddete maruz kalan kadınların şiddet ortamından uzaklaşıp can güvenliklerini sağlama amacı önce 1972 yılında Londra'nın Chiswick semtinde toplandıkları evlere sığınmaya başlamışlar, aynı yıl aynı tip uygulamaya Kanada'da rastlanmış, sonra buradan kadın sığınakları fikri doğmuş ve dünyaya yayılmıştır.

İşte 4320 sayılı yasa dünyadaki bu uygulamanın kadın sivil toplum kuruluşları tarafından Türkiye'ye getirilmesi istemi sonucu çıkartılmıştır ve Gene 1993'te BM Genel Kurulu, Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'ni kabul ederek önemli bir adım daha attı. 1 Ocak 2002 tarihinden başlayarak Türk Medeni Hukuku'nda gerçek bir devrim yapılmış ve Medeni Kanun'un yıllardır eleştirilen erkek egemen yapısına sınır getirilmiştir. Medeni Kanun'un olduğu gibi çıkmasında kadın kuruluşlarının büyük katkısı olmuştur. Ancak yasa tam çıkacağı sırada mal rejiminin uygulamasında 1 Ocak 2002 yılından önce evlenmiş olan kadınlar

yararlanma dışı bırakılmıştır.

1993 yılındaki Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı, kadınların insan haklarının tanınması yönünde bir diğer önemli adım oldu. Viyana konferansından sonra 1995'te Pekin'de yer alan 4. BM Kadın Konferansı ise, kadın haklarını insan haklarının ayrılmaz ama özgül bir parçası kabul eden anlayışı onaylamış, aynı zamanda da kadınların insan haklarını uluslar arası hukukun ve idari mekanizmanın bir parçası hâline getirmede önemli bir adım atmıştır. Bunlar önemli kazanımlardır; ancak kadınların insan haklarına ilişkin ihlallerin dünyanın dört bir yanında sürdüğü de unutulmamalıdır. Kadınlara yönelik sistemli insan hakları ihlallerinin durdurulabilmesi için, cinsiyete dayanan taraflılıkların ve ayrımcılıkların ayıklanması ve kadın haklarının insan hakları olarak kabul edilmesini zorunludur. Hükûmetler, kadınlara yönelik siyasal ve kültürel saldırıları sürdürmeye ve teşvik etmeye değil, durdurmaya

yönelmeli ve bunun için gerekli önlemleri almakla sorumlu olmalıdırlar. Her devletin, kendi sınırları içinde yer alan kadın hakları ihlallerine müdahale etme ve başka ülkelerde bu tür ihlalleri yapan güçlerle işbirliği yapmama sorumluluğu vardır.

Bu çalışmaların sonucunda 1998 yılında Ailenin Korunmasına Dair Kanun çıkmıştır. Bütün dünyada koruma emri veya uzak durma emri adı ile bilinen tedbir mahiyetindeki bu yasa Türkiye'de ailenin korunması adı altında çıkabilmiştir. İyi tarafı aynı çatı altında yaşayanları kapsamasıdır. Özellikle boşanılmış eş, çocuklarla şahsi münasebeti kurulduğundan onların yaşadığı yeri bilmekte ve kadının evini basıp onu dövmeye hatta cinsel tecavüzde bulunmaya devam etmektedir.

Fiziksel olarak zayıf olan ve maddi gücü bulunmayan kadın bilinen sebepler de dâhil çoğu zaman sebepsiz yere şiddete ve cinayetlere maruz kalmaktadır. Bırakın insan canlısını hiçbir mahlûkat insanlık dışı bir uygulamayı hak etmemektedir.

Sonuç

20. yüzyılın ilk yarısında, birçok uluslararası bildirge ve belge cinsiyet bakımından kadını ihmal etmeye devam etti ve kadınların özgül haklarının genel bir "insan hakları" paketi içinde ele alınıp tanındığı varsayıldı. Böylece, kadınların sorunlarının dile getirilmesi, tanınması ve dolayısıyla da çözülmesi gecikmiş oldu.

Kadınlara yönelik sistemli insan hakları ihlallerinin durdurulabilmesi için, cinsiyete dayanan taraflılıkların ve ayrımcılıkların ayıklanması ve kadın haklarının insan hakları olarak kabul edilmesini zorunludur.

Ancak, özellikle 1970'lerde yükselen yeni (ikinci dalga) feminist akım toplumsal bir harekete dönüşmesiyle bu konudaki bilinç ve duyarlık arttı ve bunun sonucunda Birleşmiş Milletler, 1979 yılında Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), üye ülkelerin imzasına açıldı. Böylece, uluslararası hukukta, var olan insan hakları belgelerinin, kadınların özgül sorunlarını tam olarak kapsamadığı ve bu konuda özel düzenlemelere ve önlemlere gereksinim bulunduğu kabul edilmiş oldu ve "kadınların insan hakları" kavramı, uluslararası hukuk belgelerinde giderek daha fazla yer almaya başladı.

Ne var ki, bütün insan hakları sözleşmeleri arasında, CEDAW, en fazla çekince konmuş belgedir ve bu bir rastlantı değildir. (Çekince koyan ülkeler arasında ne yazık ki Türkiye de vardır.) Belçika'dan Brezilya'ya, Kanada'dan Tayland'a ve Türkiye'ye dek uzanan bir yelpaze içinde, çeşitli devletler, çekinceler koymuşlardı; 1989 itibarıyla 44 ülke imzalamaya bile yanaşmamıştı. 1980'lerde başlayan bu taban hareketi 1990'lara gelindiğinde kurumlaşmaya başladı. 1985'e gelindiğinde Hükûmet, Nairobi'deki Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansı'na katılabilmek amacı ile Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ni, aile hukuku ile ilgili temel maddelerine çekince koyarak, imza attı.

Kadın Sivil Toplum Kuruluşları'nın son zamanlardaki en büyük başarısı da Kadın Bakış Açısı ile Türk Ceza Kanunu Tasarısı'nın hazırlanması olmuştur. Eski adı Kadının İnsan Hakları Projesi olan ve yeni adı Yeni Çözümler Vakfı olan kadın kuruluşunun bu konudaki katkısı çok büyüktür. Böylece 1 Nisan 2005'te yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu kadınların istediği biçimde düzenlenmiştir.

Kendimizi yeniden keşfettiğimiz 1980'lerden bugüne kadın örgütleri bereketli bir toprakta fıskıran filizler gibi günden güne güçlenerek çoğalmaktalar. Bu gün Türkiye çapında kadın danışma ve dayanışma merkezleri mevcuttur. Sosyal hizmetler, belediyeler tarafından işletilen pek çok kadın sığınakları mevcuttur. Kadın sığınakları ya da sığınma evleri kadın cinayetleri ve kadın haklarının korunması açısından etkin bir çözüm olmamıştır. Çünkü 2002 yılından bu yana kadın cinayetleri % 1008'lerde bir oran ile artmıştır. Türkiye yine kadın örgütlerinin çalışması sonucu 2000 yılında Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne koyduğu çekinceleri kaldırmış ve bu sözleşmeye ek olan İhtiyari Protokol'ü imzalayarak kadınlara, BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne başvurma hakkı tanımıştır.

Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılığın varlığı genel olarak mesleklere yönlendirmede, işe eleman almada, işyerlerindeki tutum ve değerlendirmelerde (işyerindeki cinsel taciz bunun bir parçasıdır) belirgin hâle gelmektedir. Mesleğe yönlendirmenin, cinsiyetlere ilişkin tutum ve önyargıların esas olarak okulda şekillendiği göz önünde tutulduğunda cinsiyetçi toplumsallaştırmanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği açısından öncelikli sorun alanları eğitim, çalışma yaşamı, şiddet ve siyasal katılım olarak belirmektedir.

2002 BM İnsani Gelişme Raporu'na göre Türkiye, toplumsal cinsiyetle bağlantılı gelişme açısından 177 ülke arasında 88. sırada bulunuyor. Türkiye'de zorunlu öğrenimin 8 yıla çıkarılması, özellikle kız çocuklarının okulda kalma sürelerini uzatarak cinsiyet eşitliği yönünde atılmış olumlu Ancak 4+4+4 sisteminin ne kadar olumlu olacağı konusu kuşku ile izlenmektedir. Eğitimin cinsiyetçi içeriği sorunu, **çalışma** yaşamındaki eşitsizlikle de yakından ilişkilidir. Parlamentolar arası Konsey'in 2002 verilerine göre, kadınların temsili açısından dünya ortalaması % 14.5'tir. Avrupa ortalaması ise, Kuzey ülkeleri dâhil edildiğinde % 16.8, dâhil edilmediğinde % 14.7'dir, ve tablonun iç açıcı olmadığı ortadadır. Ancak tek başına Türkiye'ye baktığımızda, durum, % 4.4 ile gerçekten vahimdir. Bu oran ile Türkiye, toplumsal ve kültürel açıdan daha ileri olmakla övündüğü Arap ülkelerinden (% 4.6) geridedir.

Her ne kadar yukarıda verilen tablolar Türkiye'nin durumunu olumsuz gibi gösterse de aslında Türk kadını ailesiyle, kültürü ile barışık ve geleceğe güvenle bakmaktadır. Hırslı değil azimli olan Türk kadını geçmişi ile kültür köprüsü kurarak vatanseverliği hiç elden bırakmadan var olan haklarını koruyacaktır. Toplumda özellikle annelik rolünü fazlası ile önemseyen Türk kadını belirli noktalarda geride kalmayı önemsememiştir, çünkü ailesi, çocuğu mutlu olmayan bir Türk kadını ne kadar iyi bir kariyere sahip olsa da mutlu değildir, sadece öncelikleri farklıdır. Türk kadını haklarından da vazgeçmiş değildir. Bu sebeple Türkiye'de Kadın Sivil Toplum Kuruluşları için yıkıcı olmadan yapıcı bir usul ve yol ile yapılacak çok iş bulunmaktadır.

Kaynaklar

- BERKTAY, Fatmagül, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye
LERNER, Gerda (1993), The Creation of Feminist Consciousness, New York: Oxford University Press
ZİHNİOĞLU, Yaprak Kadınsız İnkılap s.20, 46 <http://www.siviltoplum.com.tr>
KADIOĞLU, Süheyla 20. yy ve Kadın-Batı Ülkelerinde Kadın Hareketleri s.16 <http://www.tukd.org.tr>
ÇAKA, Cahit Tarih Boyunca Harp ve Kadın, s.86
KABAKLI, Ahmet Türk Edebiyatı C.2, s.549-569 Aktaran Ayşegül Yaraman, s. 55.
Kadınlar Dünyası, Sayı 38, 11.5.1913'ten Kadınlar Dünyası, Sayı 20 Mayıs 2001, s.48
BAYKAN Ayşegül ve ÖTÜŞ- BASKETT, Belma Nezihe Muhittin ve Türk Kadını, s.105
Servet-i Fünun, "İslam Kadınlarının Bir Teşebbüsü", No.916 (4 Kanun-u Evvel, 1324 -17 Aralık 1908) s.45;akt.
ALKAN, Mehmet Ö. "Tanzimat' tan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine", Toplum ve Bilim, sayı 50, Yaz 1990, s.92.
Kadınlar Dünyası, 14 Mayıs 1329, no.93, s.2; akt. S.Çakır,age., s. 157. 15
Sivil Toplum Dergisi Yıl: 2 Sayı: 8 / Ekim - Aralık 2004

2002 BM İnsani Gelişme Raporu'na göre Türkiye, toplumsal cinsiyetle bağlantılı gelişme açısından 177 ülke arasında 88. sırada bulunuyor.

- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1996), "Türkiye'de Kadının Konumu: İnsanca Gelişme Düzeyi, Eğitim, İstihdam, Sağlık, Doğurganlık", ve Human Development Report -Turkey
- ALTINAY Ayşegül (2000), Vatan, Millet, Kadınlar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül (2000), Tektanlı Dinler Karşısında Kadın, 2. baskı İstanbul: Metis yayınları.
- Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak, 3.baskı İstanbul: Pencere Yayınları, 1998.
- "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Düşünce Miras, İstanbul: İletişim yayınları, 2001.
- "Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım", Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis yayınları, 2003.
- "Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa'nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", Bilanço 1923-1998.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış, cilt 2. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- ÇAKIR, Serpil (1994), Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul: Metis Yayınları
- "Osmanlı Kadın Dernekleri", Toplum ve Bilim, sayı 53, Bahar 1991.
- DURAKBAŞA, Ayşe (2000), Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İstanbul: İletişim yayınları.
- KÖKSAL, Duygu "1930'lar '40'larda Kadın, Cinsiyet ve Ulus", Toplumsal Tarih, Mart 1998, sayı 51, s.
- MİTCHELL J. & OAKLEY A. (1998), Kadın ve Eşitlik, İstanbul: Pencere yayınları.
- PATEMAN Carole (1988), The Sexual Contract, Polity Press.
- SAYMAN, Yücel "Türk Hukukunda Kadın Cinselliği", Kadın ve Cinsellik, der.
- ARAT Necla (1993), İstanbul: Say Yayınları.
- TOPRAK, Zafer "Muslihiddin Adil'in Görüşleri: Kadın ve 'Hukuk-ı Nisvan'", Toplumsal Tarih, sayı 75, Mart 2000.
- MİRZAOĞLU, Ayşe Berktaş (1998), drl. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Fransa'da Condorcet'yi, İngiltere'de John Stuart Mill'i, 7 "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye ve Sergide Zekiye Hanımefendinin Nutku"ndan, Kadın, 10 Kanun-i Evvel, 1324, no.10, s.12-14; akt.
- ÇAKIR, Serpil (1991), "Osmanlı Kadın Dernekleri", Toplum ve Bilim, Sayı 53, Bahar s.141. 13.

CAM TAVANLAR

PROF. DR. SUNA BAŞAK*

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitliği, tüm toplumsal kurumlarda ve süreçlerde dişil ve erilin mevcut kaynaklara, fırsatlara ve güce ulaşmada ve bunları kullanmadaki eşitliğini ifade eder. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise “... bir toplumdaki kadınlar ve erkekler arasındaki durum, güç ve saygınlık farkı” (Giddens 2008: 438) olarak tanımlanır. Bir başka ifade ile dişil ve erilin mevcut kaynaklara, fırsatlara ve güce ulaşmada ve bunları kullanmadaki eşitsizlik konumunu anlatır. Son yıllarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkaran ve besleyen nedenler konusunda zengin bir literatür oluşmuştur. Sosyal bilimlerde özellikle; sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve iktisat biliminin bu konuyla ilgili geliştirdiği birçok terim vardır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet eşitsizliği, “cam tavan” (glass ceiling) kavramı bağlamında ele alınmıştır.

Özellikle kadın bakış açısından hareketle yapılan pek çok araştırma, ataerkil anlayışla cinsler arasındaki eşitsizliğin yapılandırılışında, cinsiyet (sex) temelinde erkeğin kadına; toplumsal cinsiyet (gender) temelinde ise erilin dişile üstünlüğünü kurgulayacak biçimde ayrıştırıldığını göstermektedir. Bu durum, kadının (dişilin), önce “öteki”leştirilip sonra üzerinde tahakküm kurulmasına ve bunun sonucu olarak da kadın bakış açısının yok sayılarak farklı deneyimlerin göz ardı edilmesine

* Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

kadınlar örgüt ve meslek hiyerarşilerinde alt tabakalarda yoğunlaşmaktadır; erkeklerle karşılaştırıldıklarında daha az kazanç, otorite ve meslekte ilerleme olanaklarına sahiptirler.

ve ikincilleştirilmesine sebep olmaktadır (Serdar-oğlu 2008: 18). Feministlerin bu kurulumu/kurguyu tespit ve analize yönelik araştırmalarında kullandıkları en temel kavramlardan biri de “cam tavanlar”dır.

Yapılan araştırmalar, kadınların daha fazla iş hayatına katılmaya başladıklarını, daha iyi işlerde çalışmaya başladıklarını ve eğitim imkânlarından daha fazla faydalanmaya başladıklarını göstermektedir. Çalışan kadınların aleyhlerine olan eşitsizliklerde meydana gelen iyileştirmelere ve kadınların beşeri sermayelerine yapılan yatırımlara rağmen, pek çok araştırmacı bu gelişmeleri yeterli bulmamaktadır.

Bu araştırmacıların ifade ettikleri gibi, tüm kadınları homojen bir grup olarak tanımlayıp tasnif eden genellemeci beşeri sermaye yatırımlarına ve getirilerine odaklı yorumlanan istatistiklerin

dışına çıkılarak bakıldığında, kadınların durumunun arzulanan düzeyde olmadığı meydana çıkmaktadır. Mesela Davies ve Ann (1998: 339-341)’in kadın çalışmalarının sonuçlarından hareketle bildirdiğine göre, kadınlar örgüt ve meslek hiyerarşilerinde alt tabakalarda yoğunlaşmaktadır; erkeklerle karşılaştırıldıklarında daha az kazanç, otorite ve meslekte ilerleme olanaklarına sahiptirler. Ayrıca sürekli olarak görünmez engellerle, bir başka ifadeyle cam tavanlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Genellemeci anlayışla verileri toplanan ve dökümü yapıp kadınların çalışma hayatıyla ilgili sonuçlara varılan ve dolayısıyla da çeşitli kamu politikalarının geliştirilmesinde kullanılan istatistiklerin ve bu istatistiklere dayanan araştırmaların eksik yönü, görünmez engeller olarak tanımlanan cam tavanları ortaya çıkaramaması; bir diğer eksik yönü ise, çalışma hayatındaki başarısızlıkları açıklamak için daha çok beşeri sermaye odaklı bir yaklaşımı benimsiyor ve izliyor olmalarıdır (Başak 2008: 4).

Beşeri sermaye kuramının temel argümanı, daha donanımlı aktörlerin ve dolayısıyla kadınların daha başarılı olacağı şeklindedir. Bu argümanı temel alarak yapılan araştırmaların sonucunda, kadınların genel olarak eğitim düzeylerinin, gelirlerinin ve yaptıkları işlerin çeşitliliğinin artmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ortaya çıkan ve kadınların çalışma hayatındaki yerlerini anlamamıza ve açıklamamıza yarayan bu fotoğraflar, genellikle çözümlülüğü düşük fotoğraflardır. Dolayısıyla da bu fotoğraflar, sosyal bilimcilere arzulanan ayrıntıları vermekten uzaktırlar (Başak, 2008: 4).

İktisatta toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin beşeri sermaye kuramına getirilen eleştirileri, sosyolojide feminist yaklaşım içinde yer alan liberal feminizme yöneltilen eleştirilerle birlikte düşünmek mümkündür. Beşeri sermaye kuramının, kadınların az para kazandıran, tek düze, yarı zamanlı ve geleceği belli olmayan işlerde yoğunlaşmasının nedenini; kadınların kendi özgür bireysel tercihleri ile açıklamaktadırlar ve bu açıklama “iktisatta kurumcu yaklaşım tarafından eleştirildiği” (Palaz 2002: 92) gibi, sosyolojide de radikal feministler tarafından eleştirilmiştir.

Liberal feministler toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tıpkı beşeri sermaye teorisyenleri gibi sistemin ya da yapının bir parçası olarak görmezler. Onlar, kadınların beşeri sermaye donanımlarının arttırılarak ve onları var olan sistem içinde çalıştırılarak, aşamalı iyileştirme yapmaya çalışırlar. Eğitim ve başka demokratik araçlar yoluyla kadınlara fırsat eşitliğini sağlayıp, korumak ve kadınları erkeklerle eşit donanuma yükseltmek liberal feministlerin hedefidir. Liberal feministler, radikal feministler tarafından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenlerini ele almada başarısız olmakla suçlanmışlardır. Radikal feministler, beşeri sermaye teorisyenlerinin aksine kadınların ikincil işlerde yer almasının ve yoğunlaşmasının bireysel tercihlerinin bir sonucu olarak görmezler. Radikal feministlere göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sebebi ataerkil sistem, değer yargıları ve yerleşik kabullerdir; yani toplumda var olan ve kadınlara engel teşkil eden cam tavanlardır. Kadınların erkeklerle aynı donanımlara sahip oldukları takdirde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kalkacağına ilişkin açıklama, toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusunun bir boyutunu (kadın ya da erkek bireylerin kazanılan niteliklerinin eşitlenmesini) açıklamış (Başak 2008: 6); ancak diğer boyutunda yani ilişkilerde neler yaşandığını açıklamada yetersiz kalmıştır. Kadınların aleyhine işleyen görünmez engeller/cam tavanlar bu meselenin özünü teşkil etmiştir.

İş yaşamında kadınların konumu ile ilgili olarak “cam tavanlar” kavramının incelendiği bu makalede; kavramın tanımları, cam tavanları açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar, cam tavanları yaratan ya da devam ettiren sosyal ve örgütsel faktörler, cam tavanlar ile ilgili analizlere yönelik metodolojik görüşler ve son olarak da, cam tavanların kaldırılmasında öne sürülen teklifler ele alınmıştır.

1) Cam Tavanlar ve Cam Asansörler

Ekonomi ve sosyolojide, iş yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda büyük bir inceleme alanı, “cam tavanlar” kavramı etrafında gelişmiştir. Cam tavan metaforu, ilk olarak 1986 yılında Hymowitz ve Schellhardt tarafından, “örgütsel hiyerarşilerde, yüksek yöneticilik düzeyinin hemen altında yer alan ve kadınların bu seviyeye yükselmelerini engelleyen ya da kısıtlayan bir engel”i ifade etmek üzere kullanılmıştır (Dreher 2003: 542). Metaforun altında yatan temel kavram kısaca, “kadınların dikey hareketliliği önündeki tıkanma” (dikey ayrışma) olarak da

Morrison ise cam tavanları, “kadınların belirli bir düzeyin üstüne çıkmasını engelleyen görünmez bariyerler” olarak tanımlar

ifade edilebilir (Yamagata vd. 1997: 571). Morrison ise cam tavanları, “kadınların belirli bir düzeyin üstüne çıkmasını engelleyen görünmez bariyerler” olarak tanımlarken; bu bariyerin bir *grup* olarak kadınlara, *kadın oldukları için* uygulandığını vurgulamaktadır (Baxter ve Wright 2000: 275-276). Kadınların kariyerleri açısından cam tavan, özellikle evli ve çocuklu kadınların, iş yaşamında erkek meslektaşlarına göre daha az terfi ödül alabilmesi olgusunu anlatmak için kullanılmaktadır (Aytaç 2001: 8).

Cam tavanlar kavramı, 90’ların ortalarına gelindiğinde iki yöne doğru genişletilmiştir: Kavram bir yandan kadınların yanı sıra, ırk ve etnik azınlıkları da kapsamaya başlarken; diğer yandan da yalnızca üst düzey yönetim mevkilerini değil, her düzeyde yönetim ve karar mekanizmalarını kapsayacak şekilde kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla kavram en geniş anlamda, işverenlerin, kadınların ve azınlıkların alt düzey otorite konumlarına gelmelerine izin verdiklerini; ancak daha fazla kontrol sahibi olabilecekleri yüksek pozisyonlara ulaşmalarına daha az izin verdiklerini ifade etmektedir (Eliot ve Smith 2004: 366).

Ayrıca Baxter ve Wright (2000: 275, 278), genel olarak cam tavanlar görüşünün içerdiği bir alt hipoteze işaret etmektedir: Bu hipoteze göre, kadınların yükselmesi önündeki bariyerler, kadınlar hiyerarşide yükseldikçe artmaktadır. Başka bir deyişle, kadınların hiyerarşi kademelerinde yükselme oranları erkeklerle kıyaslandığında, hiyerarşi düzeyi yükseldikçe düşmektedir.

Kadınların yükselmelerinin önündeki bariyerler aşağıda kavram tablosunda sunulan on üç özellikle belirtilmiştir.

Kadınlara Atfedilen Özellikler

Pozitif Özellikler	Negatif Özellikler	Diğer Özellikler
<ul style="list-style-type: none"> ● Bakım, yetiştirme (çocuk ve yaşlılara yönelik) konusunda doğal yetenek ● Ev işlerine benzer işlerde beceri ve tecrübe ● Daha yetkin el mahareti ● Daha dürüst olma hali ● Daha çekici fiziksel görünüş 	<ul style="list-style-type: none"> ● Başkasının yönlendirmesine açık olmama ● Daha az fiziksel güce sahip olma ● Bilim ve matematikte daha az yetenekli olma ● Seyahat etmeye daha az istekli olma ● Fiziksel tehlikeye maruz kalma ve fiziksel güç kullanma konularında da daha az gönüllü olma 	<ul style="list-style-type: none"> ● Emir almaya yatkınlık ● İşle ya da çalışma koşullarıyla ilgili hiç şikâyet etmeme ● Monoton ve tekrara dayalı işlerde parçalı işlerde büyük sabr gösterme

Kavram tablosu Lordoğlu ve Özkaplan (2005: 256-257)'deki bilgilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Kadınlara atfedilen bu özelliklerden hareketle oluşturulan önyargılar, kadınların toplumsal hareketliliğine set çekerler. Blau (aktaran Lordoğlu ve Özkaplan: 258). Cinsiyete dayalı ayrımcılığın belirlenmesinde en önemli zorluklardan birinin de işyerindeki bu görünmez engeller olduğunu belirtir.

İşyerinde Görünmez Engeller

<ul style="list-style-type: none"> ● aile fotoğrafı erkeğin masasında aman tanrım, ne kadar ciddi, sorumluluk sahibi bir erkek! 	<ul style="list-style-type: none"> ● aile fotoğrafı kadının masasında hummm! ailesi mesleğinden önde geliyor!
<ul style="list-style-type: none"> ● erkeğin masası çok dağınık çok çalışkan ve işine düşkün bir adam 	<ul style="list-style-type: none"> ● kadının masası çok dağınık! mutlaka düzensiz bir kadın!
<ul style="list-style-type: none"> ● erkek işyerinde arkadaşlarıyla konuşuyor mutlaka işteki en son değişimleri konuşuyordur... 	<ul style="list-style-type: none"> ● kadın işyerinde arkadaşlarıyla konuşuyor... mutlaka kaytarıyordur
<ul style="list-style-type: none"> ● erkek yerinde yok... bir toplantıda olmalı... 	<ul style="list-style-type: none"> ● kadın yerinde yok... mutlaka alışverişe gitmiştir!
<ul style="list-style-type: none"> ● erkek evleniyor daha düzenli ve kararlı olacaktır 	<ul style="list-style-type: none"> ● kadın evleniyor hamile kalıp işi bırakacaktır
<ul style="list-style-type: none"> ● erkek iş seyahatine çıkacak kariyeri için iyi bir fırsat 	<ul style="list-style-type: none"> ● kadın iş seyahatine çıkacak acaba kocası ne der?
<ul style="list-style-type: none"> ● erkek daha iyi bir iş bulduğu için ayrılıyor fırsatları iyi değerlendirir! 	<ul style="list-style-type: none"> ● kadın daha iyi bir iş bulduğu için ayrılıyor kadınlara güvenilmez!

Blau'dan (aktaran Lordoğlu ve Özkaplan 2005: 259).

Yukarıdaki tablo bize, işyerinde aynı davranışı gösteren kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyete ilişkin önyargılardan dolayı farklı algılandıklarını göstermektedir. Aynı davranışın kadın için farklı, erkek için farklı algılanışı özellikle de kadınlara yönelik geliştirilen olumsuz önyargılar, kadın ve erkekleri farklı resmi ve gayri resmi değerlendirmelere maruz bırakmaktadır. Psikoloji biliminde önyargılar olarak isimlendirilen bu olgu sosyoloji ve ekonomide “cam tavan” terimi ile daha geniş bir ilişki örgüsü etrafında ele alınmıştır.

Cam tavanlar kavramına paralel olarak Williams (1992), “cam asansörler” kavramını kullanmıştır. Bu metafor ise, genellikle kadınların ağırlıkta olduğu, “kadın mesleği” olarak görülen; hemşirelik, ilkökul öğretmenliği, kütüphanecilik, sosyal hizmetler gibi alanlarda çalışan erkeklerin, ilerleme olanakları bakımından avantajlı durumda olduklarını ifade etmektedir. Bu mesleklerde çalışan erkekler, genellikle mesleğin dışından olan bireyler tarafından önyargılara maruz kalsalar da, kadınların erkek-egemen mesleklerde yaşadıkları deneyimlerin aksine, kariyerleri açısından yapısal avantajlarla karşılaşmaktadırlar.

2) Cam Tavanları Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

İş yaşamında toplumsal cinsiyete bağlı fırsat eşitsizliği ile ilgili görüşleri Dreher, “arz-tarafı” (supply-side) ve “talep-tarafı” (demand-side) teoriler olarak başlıca iki grupta toplamıştır. Buna göre, birinci gruptaki teoriler, kadın ve erkek yöneticileri birbirinden ayırdığı düşünülen beceri ve motivasyon faktörlerine işaret etmektedir. Cam tavanları açıklamaya yönelik tüm arz-tarafı görüşler, kadın ve erkekler arasında, kadınların yüksek yönetim düzeylerine ilerlemelerini engelleyen nitelik farkları olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüşler de Dreher’e göre, aşağıdaki gruplara ayrılmaktadır (Dreher 2003:543):

Beşeri Sermaye Teorileri: Bu teorilere göre, cam tavanların var olmalarının sebebi, kadınların eğitim ve kariyer bakımından erkeklere göre daha az beşeri sermaye biriktirebilmeleridir.

Cinsiyet Rollerini Sosyalleşme Teorileri: Yaşamın erken dönemlerinde yaşanan cinsiyet rollerini sosyalleşme, toplumsal cinsiyete göre farklılaşan ve iş yaşamında erkeklerin lehine olan yöneticilik tarzlarının benimsenmesine sebep olmaktadır.

Bir diğer görüşe göre de kadınlar, genellikle kendilerinden yaşça büyük ve daha fazla iş deneyimine sahip olan erkek partnerler seçmektedirler. Erkek partner büyük olasılıkla daha yüksek gelire de sahip olduğu için; kadınlar genellikle erkeğin kariyerinin ilerlemesini teşvik etmeye eğilimlidirler.

Arz-tarafı teorileri: Dreher (2003: 543)’e göre, kariyer sahibi olmakta kadın-erkek farklılıklarının anlaşılmasında rol oynamış olsalar da, ampirik kanıtlara bakıldığında, neden az sayıda kadının üst düzey yönetim mevkilerine erişebildiğini açıklamada yetersiz kaldıkları görülmektedir. Öte yandan talep-tarafı (ya da yapısal) teorileri ise Dreher ikiye ayırmıştır:

Sosyal Temas (Social Contact) Teorileri: Bu yaklaşım Blau ve Kanter’in teorileriyle şekillenmiştir. Kanter, azınlık grubu üyelerinin, çoğunluğun birtakım davranışları yüzünden dezavantajlı durumda kaldıklarını ileri sürmüştür. Örneğin, çoğunluk grubu üyeleri, kendileri ile azınlık grubu üyeleri arasındaki farklılıkları abartarak, azınlıkları birtakım kalıplar (stereotipler) olarak görme eğilimindedirler. Bu durum, azınlık konumunda olanların sosyal izolasyon, performans baskısı ve rol beklentilerine uyma baskısı altında kalmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca Kanter’e göre, cinsiyet oranları daha dengeli duruma geldikçe, azınlık üyeleri; koalisyonlar ve birlikler oluşturarak grup üyelerini etkileyebilecek konuma gelirler. Böylece, daha dengeli gruplarda azınlık üyeleri; yöneticilik pratiklerini, kendi başarı ve fırsatlarını geliştirebilecek yönde etkileme potansiyeline sahip olurlar (Dreher 2003: 544). Kanter’in koalisyon oluşturma ve kültürel değişim hakkındaki bu görüşlerinin cam tavanları anlamak açısından önemini Dreher (2003: 544) aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Alt düzey yönetim konumlarında kadınların temsili arttıkça kadın yöneticiler;

1. Erkek çoğunluğun daha az gözüne çarparlar ve dolayısıyla daha az izolasyon ve performans baskısı yaşarlar.
2. Koalisyonlar ve destek ağ bağları oluşturabilirler.
3. Önemli örgütsel kaynaklar olarak görülürler.

Sosyal temas görüşünün cam tavanlar için açılımını özetlersek; zaman içinde daha çok kadın, erkek-egemen yönetim hiyerarşilerine girmeye başladıkça, kadınların ilerleme fırsatları artacaktır. Başka bir deyişle, alt düzey yöneticilik konumlarında kadınların sayısı arttıkça, yüksek yöneticilik düzeylerinde de artacaktır (Drehe 2003: 545).

Dreher'e göre, bir başka talep-tarafli açıklama da Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi (SHRM) geleneğinden gelmektedir. Bu yaklaşıma göre; şirketler, kadınların kariyer fırsatlarını geliştirme yönünde daha aktif rol alırlarsa, nitelikli üst düzey kadın yöneticilerin avantajlarını çok daha hızlı göreceklerdir. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi yaklaşımı işgücü stratejisinin; bir örgütün iş amaçlarına, kültürüne ve çevresel koşullarına uygun olması gerektiğini vurgular ve bu bakımdan hem "kaynak bağımlılığı" teorisi, hem de kurumsal teori ile paraleldir. Kaynak Bağımlılığı teorisine göre, işgücü piyasasında kadın oranı arttıkça, şirketlerin de kadın işgücüne bağımlılığı artacağından, şirketler insan kaynakları sistemlerini buna göre değiştirmek zorundadırlar. Kurumsal teoriye göre ise şirketler, insan kaynaklarını dış baskılara uyumlu yönde geliştirmek zorundadırlar. Kadınların kariyer olanakları söz konusu olduğunda, değişen kültürel beklentiler ve örneğin eşit istihdam olanaklarını öngören yasalar, söz konusu dışsal ortamı oluşturmaktadır (Dreher 2003: 545).

Kadınların yöneticilik seviyelerine yükselirken karşılaştıkları cam tavanları açıklamak için kullanılan yaklaşımlar, Newman (1993: 362) tarafından da Dreher'in tasnifine paralel, ancak farklı bir şekilde gruplandırılmıştır. Buna göre üç temel yaklaşım söz konusudur;

Dreher'in de ele aldığı beşeri sermaye yaklaşımı, Newman'a göre beş temel faktörü içermektedir. Bunlar; kadının eğitim seviyesi, becerileri, medeni durumu, bakımından sorumlu olduğu kişi sayısı ve çocuk bakımındadır.

Newman'a göre cam tavanları açıklamaya yönelik sosyo-psikolojik açıklamalar ise, cinsiyet rolleri sosyalizasyonunun yan sıra cinsiyet rolleri stereotipleri, yöneticilik kapasitesi ve motivasyon faktörlerini içermektedir.

Son olarak yapısal açıklamalar, aşağıdaki faktörleri göz önünde bulundurmaktadır:

1. Fırsat dağılımı (toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, eğitim ve bilgiye erişim, mentorlar, deneyimlilerin "veterans" tercihleri)
2. Güç dağılımı (güce erişim, cinsel taciz)

3. Grupların sosyal kompozisyonu (istenen modele uygun olma/olmama ile ilgili önyargılar ve kadın rol modellerin varlığı/yokluğu).

3) Cam Tavanları Kırmanın Önündeki Engeller

Cam tavanların varlığını açıklamaya yönelik olarak öne sürülen bu teorik yaklaşımların yanı sıra cam tavanları yaratan ya da devam ettiren pratiklerin de tespit edilmesine yönelik ampirik çalışmalar söz konusudur. Örneğin Eyring ve Stead (1998: 247), 1990'lı yıllardaki cam tavanlar literatürünü inceleyerek, kadınların mesleki ilerlemelerini engelleyen sosyal kalıp yargıları ortaya koymuştur. ABD "Cam Tavanlar Komisyonu" (1993: 9) ise, şirketlerde cam tavanları yaratan ya da devam ettiren uygulamaları tespit etmiştir. Aşağıda, cam tavanları kırmanın önündeki engeller, söz konusu iki incelemenin sonuçlarından yararlanılarak sıralanmıştır.

1. Kadın ve azınlıkların yetenekleri ve liderliğe uygunlukları hakkında var olan stereotipler ve ön kabuller
 - Bazı yöneticilerin, kadınların şirketin söze dökülmeyen kurallarını bilmeyecekleri ya da gözlemleyemeyeceklerinden korkmaları,
 - Kadınların "katılımcı" yönetim liderlik biçimlerinin erkekler tarafından otorite ve güven eksikliği olarak görülmesi,
 - "Erkeksi liderlik paradigmasını" benimseyen kadınların, "kadınsı" olmaktan dolayı birçok örgüt tarafından cezalandırılmaları (Erkeklerin ilerlemesine yardımcı olan özellikler taşıyan, zorlu ve girişken olan kadınların erkek meslektaşları ve denetçileri tarafından fazla agresif bulunmaları),
 - Birçok erkeğin, kadınların kariyer ve aile dengesini kurabileceklerinden şüphe duyması,
 - Erkek yöneticilerin kadınları annesi, kız kardeşi, karısı, kızı gibi görmesi,
 - Erkek yöneticilerin kendilerine benzer kişileri desteklemeye eğilimli olmaları,
 - İnsan kaynakları bölümlerinde çalışanların, kadınların daha az kariyer odaklı, daha az inisiyatif sahibi ve risk almaya daha az istekli olduklarına inanmaları.
2. Enformel iletişim ağbağlarından dışlama
 - Birçok yönetim kurulunun, erkek meslektaşlar arasında arkadaşça bir yakınlığın olduğu kulüpler gibi işlemesi,
 - Erkeklerin birbirlerinden alabildikleri enformel öneri ve sponsorlukların kadınlarda olmayışı,
 - İşe alma yöntemlerinin çalışanların referanslarını/ağbağlarını içermesi.
3. Yöneticilerin, sorumluluk gerektiren görevlere kadınları ve azınlıkları yerleştirmek istememeleri

- Kadınları yöneticilikten bir önceki düzeylerde (in line jobs) görevlendirmenin riskli görülmesi.
- 4. Ücretlerde, primlerde ve ek ödeneklerde eşitsizliğe yol açan, değerlendirme sistemlerindeki yetersizlikler
 - Aynı görev ve sorumluluk düzeyinde standartların, kadınlar ve azınlıklar için daha yüksek tutulması.
- 5. Özenli planlama ve planlı görevlerin olmayışı
- 6. Etkili yöneticilik eğitimlerinin ve kadın çalışanların gelişmesinden sorumlu yöneticilerin eksikliği
- 7. Yüksek potansiyeli olan azınlıkların ve kadınların belirlenmesi ve izlenmesine yönelik planlamaların olmayışı ya da başarısızlığı
- 8. Çalışma zamanları ve yerlerinin esnek olmayışı
- 9. Çalışanların aile ve iş sorumluluklarını dengeleyebilecek programların olmayışı
- 10. Kadınlar için yatay hareketliliğin eksikliği “camdan duvarlar”
- 11. Cinsel tacizin halen mevcudiyeti
- 12. Birçok işverenin bu engellerin varlığını inkâr etmesi

4) Cam Tavanların Analizinde Metodolojik Sorunlar

Bir metafor olarak cam tavanlar, güçlü yan anlamlar ifade edebilmekle beraber, Yamagata'ya göre, kadınların, kariyer fırsatlarını ölçmede bir araç olarak analitik yetersizlikleri gözden kaçırılmamalıdır. Yamagata'ya göre cam tavanları, organizasyon düzeyinde ve meslek düzeyinde olmak üzere iki boyutta düşünmek gerekmektedir. Örneğin bir kadın, çalıştığı organizasyon içinde belirli bir meslekte hiyerarşik basamakları tırmanamıyor, fakat yine aynı organizasyonda hiyerarşik basamakları tırmanmakta engellerle karşılaşmayacağı başka bir mesleğe geçerek yükseliyor olabilir (Yamagata vd. 1997: 571).

Benzer biçimde Baxter ve Wright (2000: 290-291) da cam tavanlar hakkında karşılaştırmalı analizler yapılması amaçlandığında karşılaşılabilecek yöntemsel sorunlara dikkat çekmişlerdir. Bu sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Organizasyonların içyapılarındaki hiyerarşik düzenlemeler çok çeşitli ve birbirinden farklıdır, yani standart değildir. Örneğin, küçük bir dükkândaki “orta düzey” yönetici ile farklı departmanları ve her departmanın kendi iç hiyerarşisi olan büyük bir şirketin “orta düzey” yöneticisinin analizlerde eşit tutulamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.
2. Bireylerin hiyerarşik düzeyler arasındaki ilerlemelerini tespit etmekte de güçlükler söz konusudur. Örneğin, daha önce yöneticilik konumunda bulunmamış bir birey, doğrudan bir şirketin yönetim konumunda işe girebilir ya da küçük bir firmada yüksek bir düzeyden, büyük bir firmanın alt düzey yöneticilik konumuna geçiş yapan bir kişinin durumu da aslında ilerleme olarak görülebilir. Bunun dışında, kişi, bir üst düzeye çıkmadan önce gönüllü olarak işten ayrılmış da olabilir ve bu gibi

durumların cam tavanlara kanıt olarak değerlendirilmemesi önemlidir.

3. Cam tavanların varlığına işaret eden durumlar, aslında bir ülkenin ya da ekonominin işgücü piyasasında kadınların durumu ile ilgili tarihinin uzantısıdır. Örneğin, kadınların işgücüne katılımlarının yeni başladığı bir durumda, kadınların üst düzey yöneticiliklere yükselebileceği kadar zaman henüz geçmemiş olabilir ve bu durumun cam tavanları tespit ederken gözden kaçırılmaması gerekir.
4. Şirket çalışanlarının niteliklerindeki ölçülemeyen birtakım farklılıklar da cam tavanların analizinde önemlidir. Bunlar, cam tavanları varmış gibi gösterebileceği gibi, var oldukları durumda da maskeleyebilecek faktörlerdir.

Cam tavanları engellemek için şirketler, şirket çevresi ve kültüründe var olan bariyer ve önyargıları tespit edip bunları yok etmeye yönelik sistematik yaklaşımlar geliştirmelidirler.

Baxter ve Wright (2000: 291)'a göre, yukarıdaki yöntemsel riskleri göz önünde bulunduran cam tavanlar hakkındaki "ideal" bir veri; çalışanların tam bir iş tarihçelerini (work history), iş ile ilgili kişisel özelliklerinin dökümünü ve işten çıkmış olanlar ile ilgili bilgiyi de içermeli ve geniş bir örneklemeden elde edilmiş olmalıdır.

5) Cam Tavanların Önlenmesi

Cam tavanları, makrodan mikroya tüm yapılanmaların içinde tespit edebilmek mümkün-dür. Cam tavanlar, yalnızca birey ya da grup olarak kadınların ya da azınlıkların sorunu olarak değil, şirketlerin ve ekonominin sorunu olarak da görülmektedir. Örneğin, Dreher (2003: 542)'e göre cam tavanlar, çeşitli sebeplerden dolayı şirket performansı düzeyinde sorun oluşturur:

1. Alt düzey yönetici kadınlar, yüksek yöneticilik düzeyine ulaşma fırsatlarının toplumsal cinsiyetleri yüzünden kısıtlandığını algılıyorlarsa, bu düzeyde rekabet için motivasyon ve istekleri kalmayacaktır. Rekabetin düşmesi ise örgütün tüm düzeylerinde üretkenliği olumsuz etkileyecektir.
2. Yüksek yöneticilik seviyelerinde kadınların yer almaması, yönetici kadrolarında homojenleşme sonucunu doğuracak; bu durum ise, bu yönetici grupları tarafından alınan kararların şirket için zayıf ya da maliyetli olmasına sebep olacaktır.
3. Cam tavanlar, şirket için gerekli yetenek ve kaynakların arzını kısıtlayacaktır. ABD "Cam Tavanlar Komisyonu" cam tavanların ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler ortaya koymuştur. Buna göre, kadınların ve azınlıkların yükselme başarılarını arttırmak için, işverenlerin ve örgütlerin,

cam tavanları, “profesyonellerin ve yöneticilerin kariyerlerinde ilerlemenin mümkün olmamaya başladığı sabit bir nokta” olarak değil, “farklı” olan bireylerin gelişme ve ilerlemelerini olumsuz yönde etkileyen “olaylar seti” olarak anlamaları gerekmektedir. Ayrıca şirketler, cam tavanları yalnızca toplumsal cinsiyet temelli bir olgu olarak görmemeli, azınlık erkekleri de dâhil olmak üzere, farklı çalışan gruplarını etkilediğini göz önünde bulundurmalarıdır. Cam tavanları engellemek için şirketler, şirket çevresi ve kültüründe var olan bariyer ve önyargıları tespit edip bunları yok etmeye yönelik sistematik yaklaşımlar geliştirmelidirler.

Öte yandan Kephart ve Schumacher (2005: 15)'in incelemesine göre, kadınlar günümüzde cam tavanlara bir tepki olarak, şirketlerde hiyerarşik merdivenleri tırmanmayı bırakıp, kendi şirketlerini açmaya başlamışlardır. Kephart ve Schumacher, kadın girişimcilerin işgücünde başlattıkları bu yeni “trend”in, 21. yüzyılın kadın hareketini simgelediğini belirtmektedirler.

Sonuç

Meseleye şirketlerden ziyade makro boyutta bakacak olursak, şu tespitlerde bulunabiliriz: Kadınların saygınlık, ekonomik ve siyasi güç hiyerarşisinde dikey hareketliliğini engelleyen cam tavanlar; toplumda yaygın olan değer yargıları, yerleşik kabuller ve ön yargılardır. Toplumda, kadınların çalışma hayatında erkekler kadar güvenilir olmadığı, çünkü kadınların evlendiklerinde ya da çocuk sahibi olduklarında işi terk edeceği veya evdeki sorumluluklarından dolayı işe kendilerini tam olarak veremeyecekleri düşünülmektedir.

Günümüzde on yıl veya daha öncesine bakarak daha fazla kadın makro boyutta yapısal konumda, daha üst tabakalarda yer almaya başlamış ve daha fazla kadın ücret karşılığı işlerde çalışıyorsa da, halen üst tabakanın tamamına yakını erkekler tarafından doldurulmakta ve geleneksel olarak ücret karşılığı çalışma, erkeklere özel bir durum olarak görülmüştür. Mesleğe bağlı toplumsal cinsiyet ayrımı, erkeklerin ve kadınların farklı türlerdeki işlere yönelmeleri gerçeğine atıfta bulunmakta; “kadınlara özgü” birçok iş, düşük ücretli meslek sınıflandırmasına girmektedir. Kadınlar daha çok yarı zamanlı işlerde çalışmaktadırlar. Toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklılığı, ortalama olarak kadınların hayatları boyunca, aynı vasıflara sahip erkeklere kıyasla daha az para kazanmaları gerçeğine işaret etmektedir. Kadınlar, geleneksel olarak erkeklerin kariyerlerinde ilerlemelerinde imkân sağlayan belli iş kategorilerine dâhil edilmemişlerdir. Son yıllarda kadınlar giderek artan sayıda profesyonel ve yönetici makamlara gelmekte iseler de, sayılar yine de erkeklerle kıyas kabul etmeyecek oranda düşüktür (Başak 2008: 15). Dünya ve Türkiye nüfusunun yarısını teşkil etmelerine karşın kadınların iş yaşamına katılım oranının, özellikle yönetim kadrolarında düşük olmasına birçok çalışmada dikkat çekilmiştir (Acar 1998: 337; Aycan 2001: 173). Türkiye’de üst düzey yönetim kadrolarında kadınların oranının % 4 ile % 6 arasında olduğunun tahmin edildiğini belirten Aycan (2001: 173), gelişmiş ülkelerdeki hemcinslerine göre, Türkiye’deki kadınların üst düzey yönetim kadrolarında temsilinin daha iyi olduğunu tespit etmiştir. Mesela, ABD’nin en büyük beş yüz şirketinin yönetim kurullarında kadın oranı 1993 yılında

% 8,2 düzeyinde iken, bu oran 2001'de ancak % 12,2'ye ulaşabilmiştir (Süzer 2002). ILO'nun 96. Uluslararası Çalışma Konferansı Raporu'na göre, Türkiye'de orta ve üst kademe yöneticilerinin % 21'i kadındır (<http://www.tisk.org.tr/1sverensayfa.asp?yaziid=1772=88>, 11.11.2008).

Kadınlar ve erkekler aynı beşeri sermaye özellikleriyle donatılıyor olsalar bile, kadınların sosyal sermaye birikimlerini engelleyici cam tavanlar, yani kadınların toplumda ilişki ağbağlarında yer almalarına ket vuran cam tavanlar, ortadan kaldırılmadıkça, kadınların güç hiyerarşilerinde dikey hareketlilikleri ve sosyal sermayeye sahip olmaları çok zordur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca beşeri sermaye teorisyenlerinin tespit ettiği niteliklerin iyileştirilmesi ya da liberal feministlerin ifadesiyle, yasal konumla izah edilmesi yeterli değildir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tespiti ve ortadan kaldırılmasında kullanılacak ölçüt ve önlemlerin yasal düzenlemelerle sınırlı olması eleştirilmiştir. Eşitsizliğin giderilmesinde özellikle birinci dalga liberal feministlerin katkıları inkâr edilemez. “De jure” eşitlikle birlikte “de facto” eşitliğin sağlanabilmesi, radikal feministlerin özenle üzerinde durdukları cam tavanların kırılmasıyla mümkündür. Cam tavanların kırılmaması toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devamı demektir (Başak 2008: 17). Türkiye'de bu engellere dikkat çekenler radikal, postmodern ve İslamcı feministler olmuştur.

Cam tavanlarla ilgili literatür incelendiğinde Cotter, Hermsen ve Ovadia (2001: 4-15), cam tavanı, diğer toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerden ayıran dört kriter tanımlamıştır. Bunlardan ilki, cam tavan kavramının “kadınların ve azınlıkların yükselmelerinin önündeki yapay engelleri yansıtmadır”. Bu sebeple cam tavandan söz edildiğinde sadece “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” değil, aynı zamanda “ayrımcılık” da gündeme gelmektedir. İkinci kriter, cam tavanın özellikle örgütlerde hiyerarşinin üst basamaklarındaki eşitsizlik olgusunu yansıtmadır. Toplumun genelinde ve çalışma hayatında, örgütlerde hiyerarşi boyutunun tüm düzeylerinde, kadının ilerlemesinin önündeki engeller sabit ise, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık söz konusudur. İkinci kriterle bağlantılı olan üçüncü kritere göre cam tavan, sadece örgütlerdeki üst hiyerarşilerde farklılaşmış cinsiyet oranlarını değil; aynı zamanda ilerleme şansında cinsiyete dayalı eşitsizliği temsil eder. Buna bağlı son kriter ise; kariyerin ilerlemesine bağlı olarak dezavantajların artmasıdır.

Özetle, cam tavanlarla ilgili literatür incelendiğinde, kadınlara ilişkin algının oluşumunda etkili olan faktörlerin çoğunlukla kadınların daha yüksek düzeylerdeki işleri elde etmek için yetenek eksikliğinden çok kalıp yargılar, rol çatışması, işe alım, terfi ve ücretlendirmede ayrımcılık yapılması; mentore (yol göstericiye, rehber) sahip olmama ve sosyal sermaye eksikliği olduğu ortaya konulmuştur. Kadınların beşeri sermaye donanımlarını yükseltmelerine ve görece başarılarına rağmen;

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tespiti ve ortadan kaldırılmasında kullanılacak ölçüt ve önlemlerin yasal düzenlemelerle sınırlı olması eleştirilmiştir.

makro boyutta toplumda ekonomik güç, siyasi güç ve saygınlık hiyerarşilerinde üst tabakalara geçmelerinin; mezzo ve mikro boyutta ise, örgütlerde kariyer basamaklarını tırmanmalarının önünde cam tavanlar engel teşkil etmektedir.

Kaynaklar

- ACAR, C. A. (1998), "Kadınların Yönetmel Görevlerde İstihdamına İlişkin Tutumlarla İlgili Bir Araştırma", 6. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 12-14 Kasım, Antalya, s. 145-164.
- AYCAN, Z. (2001), "Kadınların Kariyer Gelişimlerini Etkileyen Bireysel, Ailevi, Kurumsal ve Toplumsal Tutumlar ve Destek Mekanizmaları", 9. Yönetim ve Organizasyon Kongresi, İstanbul, 24-26 Mayıs, s.173-186.
- AYTAÇ, S. (2001), *Çalışma Yaşamında Kadın*, s. 1-16, www.aile-hekimligi.uludag.edu.tr (28.03.2007).
- BAŞAK, S. (2008), "Beşeri Sermaye ve Sosyal Sermaye Kuramlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği", *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (Seçme Yazılar II)*, (ed.) Bülent Bayat, Ankara: Altan Yayıncılık, s. 1-20.
- BAXTER, J. , E. O. WRİGHT (2000), "The Glass Ceiling Hypothesis: A Comperative Study of the United States, Sweden and Australia", *Gender and Society*, 14, pp. 275-294.
- COTTER, D. A. , J. M. HERMSEN, S. OVADIA ve R. VANNEMAN (2001), "The Glass Ceiling Effect", *Social Forces*, vol. 80, No. 2, pp. 655-681.
- DAVIES, N. ve S. ANN (1998), "Women Above The Glass Ceiling: Perceptions on Corporate Mobility and Strategies For Success", *Gender and Society*, 12, 13, pp. 339-355.
- DREHER, G. F. (2003), "Breaking the Glass Ceiling: The Effects of Sex Ratios and Work-Life Programs on Female Leadership at the Top", *Human Relations*, 56, pp. 541-562.
- ELLIOT, J. R. , A. R. SMITH (2004), "Race, Gender and Workplace Power", *American Sociological Review*, 69(3), pp. 365-386.
- EYRING, A. , B. A. STEAD (1998), "Shattering the Glass Ceiling: Some Successful Corporate Practises", *Journal of Business Ethics*, 17, pp. 245-251.
- GIDDENS, A. (2008), *Sosyoloji*, çev. H. Özel, A. Sönmez vd. , Ankara: Kırmızı Yayınları.
- KEPHART, P. , L. SCHUMACHER (2005), "Has the 'Glass Ceiling' Cracked? An Exploration of Women Entrepreneurship", *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 12(1), pp. 2-15.
- LORDOĞLU, K. , N. ÖZKAPLAN (2005) *Çalışma İktisadi* , İstanbul: Der Yayınları.
- NEWMAN, M. A. (1993), "Career Advancement: Does Gender Make a Difference?", *The American Review of Public Administration*, 23, pp. 361-384.
- PALAZ, S. (2002), "Türkiye'de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo-Klasik Yaklaşımına Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri", Bildiri: IV, ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c6s9/makale/c6s9m5.pdf> (20.10.2008)
- SERDAROĞLU, U. (2008), "(Modernist) Bilimin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin İnşasındaki Rolü: 'Bilim'e Feminist ve Postkolonyel Eleştiriler", *Bilim ve Eleştiri*, cilt 5, sayı 8, s. 17-40.
- SÜZER, H. D. (2002), "Yasa Zoruyla Kadın Yönetici", *Capital İş ve Ekonomi Dergisi*, Temmuz Sayısı http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=1335 (10.11.2008).
- UNITED STATES GLASS CEILING COMMISSION (1993), "Successful Initiatives for Breaking the Glass Ceiling to Upward Mobility for Minorities and Women", http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/115.
- WILLIAMS, C. L. (1992), "The Glass Escalator: Hidden Advantages for Men in the 'Female' Professions", *Social Problems*, 39(3), pp. 253-267.
- YAMAGATA, H. , S. Y. KUANG, S. STEWMAN, H. DODGE (1997), "Sex Segregation and Glass Ceilings: A Comperative Statics Model of Women's Career Opportunities in the Federal Government Over a Quarter Century", *American Journal of Sociology*, 103(3), pp.566-632.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA “KADININ İNSAN HAKLARI”

YRD. DOÇ. DR. SEVDA YAŞAR COŞKUN*

*“Toplumsal kalkınma kadın erkek birlikte gerçekleştirilebilir.
Kadınlarını geri bırakan toplumlar geri kalmaya mahkûmdur...”*

Ağustos 1928

Mustafa Kemal Atatürk

İnsan hakları yeryüzündeki tüm bireylerin sadece insan oldukları için sahip oldukları hakları ifade etmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de bu çerçevede cins, dil, din, siyasi, millî veya sosyal köken, servet, doğuş veya diğer herhangi bir fark gözetmeksizin, insanın insan olması nedeniyle her insan tarafından yararlanılabilen haklara “insan hakları” denmektedir.

Hukuk tarafından korunmaya değer menfaat olarak tanımlayabileceğimiz hak kavramı doğal olarak hukukun konusunu oluşturmaktadır. Her ne kadar insan hakları sadece insan olarak doğmakla kazanılan değerler olsa da, ihlal veya inkârı hâlinde hukuk sistemi tarafından güvence altına alınmak zorundadır. İnsan hakları kavramının temel özellikleri evrensellik, vazgeçilmezlik, üstünlük ve devredilmezliktir. Modern hukuk kurallarında insan haklarının bu özelliklerinin “devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlükler” olarak ifade edildiğini görmekteyiz.

* Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

16. yy.'da "Kadın insan mıdır?" tartışmasının yapılmış olması bile kadın hakları kavramının insan hakları kavramı çerçevesinde tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

Kadın hakları, kadınların erkeklere eşit şekilde sahip olduğu sosyoekonomik, siyasi ve yasal hakların tamamına verilen isimdir. Konunun neden kadın hakları veya insan hakları şeklinde değil de "kadının insan hakları" olarak ele alındığı şeklinde bir soru akla gelebilir. 16. yy.'da "Kadın insan mıdır?" tartışmasının yapılmış olması bile kadın hakları kavramının insan hakları kavramı çerçevesinde tartışılmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, genel insan hakları ile ilgili düzenlemelerin ayrıca özellikleri de dikkate alınarak kadın hakları tarafından tamamlanması gerekmektedir. Kadın haklarının özgünlüğü vurgulanırken yapay bir ayırmadan yola çıkılmayıp aksine, insan hakları kavramına somut bir içerik

kazandırabilmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle, insan hakları kavramının kadın hakları kavramı ile de tamamlanması gereği doğmaktadır.

Aslında kadın haklarının insan hakları bütününden ayrı tutulması doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü zaten kadınların talep ettiği pek çok hak aslında kadınlara özgü ayrıcalıklı haklar değil; kadın-erkek, genç-yaşlı, her insanın doğuştan sahip olması gereken haklardır. Dolayısıyla söz konusu edilen haklar sadece kadınları ilgilendiren haklar olmadığı için "kadın hakları" terimi tercih edilmemiş; fakat aynı zamanda insan haklarının bütününe dâhil olmaları hasebiyle de "kadının insan hakları" olarak isimlendirilmiştir.

Demokrasi, genel olarak insan hakları ve demokratikleşme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Benzer şekilde demokratikleşme süreci ve kadının insan hakları arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı demokratik bir toplum düzeninin kurulamadığı, şiddetin egemen olduğu, cinsiyet ayrımcılığının söz konusu olduğu bir toplumda kadının insan hakları ihlalleri elbette ki artarak varlığını sürdürecektir.

Bu bağlamda, nüfusun yarısını oluşturan, gelecekteki toplum üyelerinin temelini atan kadınların insan haklarının her türlü ayrımcılıktan arındırılarak hukuki güvence altına alınması demokratik ve çağdaş bir toplum düzeninin kurulması sürecine önemli bir katkıda bulunacaktır.

Çalışmada öncelikle kadının insan haklarına ilişkin dünyada yaşanan hukuki gelişmeler ele alınacak, daha sonra konuya ülkemiz açısından yaklaşılacaktır. Ülkemize ilişkin gelişmeler medeni hukuk, ceza hukuku, iş hukuku ve borçlar hukuku kategorileri altında inceleme konusu yapılacaktır. Konu çok yönlü

olduğundan kadının insan haklarına ilişkin böyle bir sınır çizme zorunluluğu söz konusu olmuştur.

Kadın Hakları Konusunda Dünya’da Yaşanan Hukuki Gelişmeleri¹

Kadın haklarına ilişkin ilk girişimlerin 17. yüzyılda Mary Astell, tarafından dile getirildiği görülmektedir: “Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da kadınlar köle doğuyor?” sorusunu soruyordu (Mitchell 1998, s. 32.). Aydınlanma döneminde ise Wollstonecraft, kadınlara erkeklerle eşit eğitim hakkı talep ediyordu (akt. Lerner 1993).

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi’nde sözü edilen “insan ve yurttaş” kavramının kendilerini kapsamadığının bilincinde olan ve Fransız Devrimine katılan kadınlardan Olympe de Gouges 1791’de “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni ilan etmiştir. Bu nedenle, “kadın cinsine yakışmayacak biçimde politika yapmaya kalkıştığı için” devrimci mahkeme tarafından giyotine gönderilmiştir (Berktaş 2004).

Kadınların, daha önce mücadelesini verdikleri hukuksal eşitlik söylem ve talepleri 19. ve 20. yüzyılda, hayatın her alanında yapılan cinsiyete dayalı ayrımcılığın kaldırılması noktasına yönelmiştir. Sırf kadın olmak herhangi bir alandan dışlanmak için gerekçe olamaz görüşünden hareketle mücadele kamusal alanda yer alma, siyasi ve sosyal alanda eşitlik taleplerine dönüşmüştür.

19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda devam eden mücadele ile kadınlar, Birleşmiş Milletler’e üye ülkelerin çoğunda eşit siyasi haklar elde etmişlerdir. Yeni Zelanda’da kadınlara seçme hakkı 1893’te, seçilme hakkı 1918’de verilmiştir. Bu yasa tüm ırktan kadınları kapsamaktadır. Avusturalya’da kadınlar seçme hakkını 1902’de kazanmıştır. 1906 yılında Finlandiya kadın vatandaşlarına seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk Avrupa ülkesi olmuştur. Finlandiya, dünyada ilk kadın milletvekillerinin meclise girdiği ülke unvanını da taşır. 1907 yılında 19 kadın milletvekili meclise girmeyi başarmıştır.

1917’de Rusya ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden bir kısmında da kadınlar seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1920, Birleşik Krallık’ta tam oy hakkı 1928; Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 1930’da beyaz ırka, 1984’te Hint ırkına, 1994’te de siyah ırka, oy hakkı tanınmıştır.

Kadınların,
daha önce
mücadelesini
verdikleri
hukuksal eşitlik
söylem ve
talepleri 19. ve
20. yüzyılda,
hayatın her
alanında yapılan
cinsiyete dayalı
ayrımcılığın
kaldırılması
noktasına
yönelmiştir.

Fransa'da 1944'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilirken; İtalya'da 1925'te belediye seçimlerinde 1946'da genel seçimlerde oy hakkı verilmiştir. Brezilya'da 1934'te, Filipinler'de 1937'de, Arjantin ve Meksika'da 1946'da, Japonya'da 1945'te, Çin'de 1947'de, Liberya'da 1947'de, Uganda'da 1958'de ve Nijerya'da 1960'ta kadınlar oy verme hakkına sahip oldular. İsviçre'de kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesi 7 Şubat 1971'de gerçekleşirken İsviçre'ye bağlı Appenzell kantonunda ise 1990'ı bulmuştur. Gene de, hâlâ kadınların oy hakkına sahip olmadıkları ve çoğu da Müslüman olan bazı ülkeler vardır.

Birçok uluslararası bildirge ve belge kadın haklarını herhangi düzenleme altına almayı genel bir "insan hakları" paketi içinde ele alınıp tanındığı varsayılmıştır. Ancak, özellikle 1970'lerde bu konudaki bilinç ve duyarlılığın artmasının sonucunda Birleşmiş Milletler, 1979 yılında "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW), üye ülkelerin imzasına açılmıştır. Böylece, uluslararası hukukta, var olan insan hakları belgelerinin, kadınların sorunlarını tam olarak kapsamadığı ve bu konuda özel düzenlemelere ve önlemlere gereksinim bulunduğu kabul edilmiş oldu ve "kadının insan hakları" kavramı, uluslararası hukuk belgelerinde giderek daha fazla yer almaya başladı. Ne var ki, bütün insan hakları sözleşmeleri arasında, CEDAW, en fazla çekince konmuş belgedir. (Çekince koyan ülkeler arasında Türkiye de vardır.) Ayrıca, çok sayıda ülke, daha başından, sözleşmeyi imzalamaya bile yanaşmamışlardır. Üstelik devletler, CEDAW sözü konusu olduğunda çekincelerinin sözleşme ile uyumlu olup olmadığını kendileri belirleyeceklerdir. CEDAW'a çekince koyan devletler sadece İslam ülkelerinden ibaret de değildi. Belçika'dan Brezilya'ya, Kanada'dan Tayland'a ve Türkiye'ye dek uzanan bir yelpaze içinde, çeşitli devletler, çekinceler koymuşlardı.

Kadınların insan haklarının tanınması yönünde bir diğer önemli adım 1993 yılındaki Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı olmuştur. Konferansta özellikle, kadın hakları ile dinsel aşırılık arasında oluşan/oluşabilecek olan karşıtlığa dikkat çekilmiştir. Viyana Eylem Programı ayrıca, 1979 Sözleşmesi'nin en zayıf taraflarından biri olan, devletlerin koyduğu çekincelerin kaldırılmasını ve uygulamanın sürekli gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir. Viyana Konferansında "kadınların bütün insan haklarından tam ve eşit olarak yararlanmalarını sağlamanın" hükümetlerin ve BM'nin öncelikli görevleri arasında olduğunu da belirtilmiştir. 1993'te BM Genel Kurulu, Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'ni kabul ederek önemli bir adım daha atmıştır.

1994'te Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na kadına yönelik şiddet konusunda özel bir raportör atanması ve kadın haklarının Birleşmiş Milletler İnsan Hakları mekanizmaları içine dahil edilmesi kararlaştırılmıştır.

1995'te Pekin'de yer alan 4. Birleşmiş Milletler Kadın Konferansında ise, kadın hakları insan haklarının ayrılmaz ama özgül bir parçası kabul edilmiş, aynı zamanda da kadınların insan haklarını uluslararası hukukun ve idari mekanizmanın bir parçası hâline getirme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Süreç, 2000'de New York'ta yapılan Pekin+5 Birleşmiş Milletler Özel Oturumuyla devam etmiştir.

Buraya kadar ele aldığımız gelişmeler önemli kazanımlardır; ancak kadınların insan haklarına ilişkin ihlaller dünyanın dört bir yanında sürmektedir. Kadınlara yönelik insan hakları ihlallerinin durdurulabilmesi için, cinsiyet ayrımcılıkları yasalardan ayıklanmalı ve kadın hakları insan hakları olarak kabul edilmelidir. Siyasi iktidar, kadınlara yönelik saldırıları durdurmak için gerekli önlemleri almalıdır. Her devletin, kendi sınırları içinde yer alan kadın hakları ihlallerine müdahale etme ve başka ülkelerde bu tür ihlalleri yapan güçlerle işbirliği yapmama sorumluluğu vardır.

Kadın Hakları Konusunda Türkiye'de Yaşanan Hukuki Gelişmeler

Ülkemizde kadın hakları konusunda mücadele Batı'dakine benzeyen fakat yine de önemli farklılıklar taşıyan bir süreçtir. Osmanlı toplumunda, şeriat hukukunun etkisiyle kadınlar aleyhine eşitsizlik kurumsallaşmış durumdadır fakat kadınlar, hukukun ve göreneklerin sınırları içinde olsa bile, zevcelik ve annelik rolleri sayesinde otorite ve etki alanına sahiptirler.

Bu bağlamda, 1917'de yürürlüğe giren Hukuk-u Aile Kararnamesine kadar önemli bir hukuki iyileşme olmamıştır. Bu kararname, evliliği yasal bir çerçeveye bağlamış ve kadınlara boşanma hakkı tanımıştır. Ayrıca, "çok karılı" evliliği, ilk eşin rızasına bağlayarak bir ölçüde sınırlandırmıştır.

Tanzimat sonrasında başlayan yenileşme hareketinin bir parçası olan eğitimde iyileştirme girişimleri kadınları da etkilemiştir. 1862'de ilk Kız Rüştîyesi ve 1869'da kızlar için zorunlu Sıbyan Mektepleri, 1870'te Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu dönem kadın konusunda aydın çevrelerde, gazete ve dergilerde yoğun tartışmaların başladığı bir dönem olmuştur (Çakır 1991).

Vurgulamak gerekir ki bu dönemde erkek aydınlar, kadın eğitiminin gerekliliğini savunmuşlardır. Söz konusu dönemde millî bilincin gelişmesi bu konunun milliyetçi söyleme dâhil edilmesini sağlamıştır (Toprak 2000).

II. Meşrutiyet, döneminde var olan göreceli özgürlük ortamından kadınlar da paylarını almışlar ve kadın dernekleri kurmuşlardır. Peş peşe yaşanan I ve II. Balkan Savaşlarının, sonra da I. Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak giderek artan sayıda kadın çalışma hayatına girmiştir. Bu arada kız okullarının da ilk mezunlarını vermesiyle okumuş ve aydın kadınların sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Kadınlar, ağır savaş koşullarında, giderek parçalanmakta olan

Kadınlar, ağır savaş koşullarında, giderek parçalanmakta olan imparatorluğun içinde bulunduğu durumun da etkisiyle millî düşüncelerin ve çıkarların bilincinde bireyler hâline gelmişlerdir.

imparatorluğun içinde bulunduğu durumun da etkisiyle millî düşüncelerin ve çıkarların bilincinde bireyler hâline gelmişlerdir. Vurgulanması gereken nokta, ülkemizde kadın haklarının gelişmesinin Türk Milliyetçiliğinin gelişmesine paralel bir süreç izlediği; Osmanlı, daha sonra da erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin itici gücünün Türk Milliyetçiliği düşüncesi olduğudur.

Osmanlı kadınlarının statüsü, 1919-23 yıllarında verilen İstiklal Savaşı sırasında daha da yükselmiştir. Savaş, hem erkeklerin askere alınması dolayısıyla onların görevlerini kadınların devralması, hem de erkeklerle omuz omuz savaşmış olmaları nedeniyle, önemli rol değişimlerine yol açmıştır. İstanbul'un işgali sırasında kadınlar, halkı işgal güçlerine karşı harekete geçirmek için direniş gösterileri ve mitingler düzenlemişlerdir.

Anadolu'da ise Millî Müdafaa için Kadın Cemiyeti kurulmuş, 1918'de, Kurtuluş Savaşına

katılan bütün güçleri bir araya getirip seferber etmek için oluşturulan Millî Kongre'ye katılan 51 örgütün 16'sı, çeşitli amaçlarla kurulmuş olan kadın örgütleridir. Kadınlar, yer yer, Kurtuluş Savaşına fiilen de katılmışlardır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Türk kadını için yeni bir dönem başlamıştır. Kadınlar için medeni ve siyasal haklar gündeme gelmiş, savaş sonrasının ekonomik koşulları ve erkek nüfustaki azalma, kadınların ekonomik ve kamusal yaşama katılmalarını sağlamıştır. Kadının eğitimi ve meslek sahibi olması, bir devlet politikası olarak benimsenmiştir.

4 Ekim 1926'da Medeni Kanun'un kabul edilmesi, ailenin laikleşmesini getirmiş ve erkeğin çok eşliliğini yasaklamış, resmi nikâhı zorunlu kılmış, ana ve babanın her ikisine de çocuklar üzerinde velayet hakkı vererek ve mirasta eşitliği sağlayarak, kadının toplumsal statüsünde önemli iyileştirmeler yapmıştır. Bu dönemde kadın hakları bağlamında son derece modern gelişmeler olarak kabul edilebilecek olan bu değişimler elbetteki yeterli olmamıştır.

Yeni Medeni Kanun, kadınları millî devletin eşit bireyleri olarak kabul eden anlayışa aykırı bir şekilde aile reisliği ve aile bakım yükümlülüğü, soyadı, ikametgâhın seçimi, konut, evlilik birliğinin temsili ve hukuki işlemler, mal rejimi, velayet, boşanma ve miras konularında eşitliği erkek lehine bozan hükümler içermiştir. 1980 sonrası özellikle uluslararası sözleşmelere uyum gereksinmesiyle,

Medeni Kanun'da eşitlik ve ayrımcılığın kaldırılması yönünde bazı değişiklikler yapılmış en son 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1924 yılında yürürlüğe konulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu kadın nüfusa ilkokul, ortaokul ve yüksekokul öğreniminin yolu açılarak cinsiyet ayrımı gözetilmeden eğitimde eşitlik olanağı yaratılmıştır.

3 Nisan 1930 gün ve 1580 sayılı yasayla Türk kadınının önce belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 26 Ekim 1933 gün ve 2349 sayılı kanunla da kadınlar köy ihtiyar heyetlerine ve muhtarlığa seçme ve seçilme haklarını elde etmişlerdir. Daha sonra 1934 tarihli ve 2599 sayılı yasayla milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1935 yılında yapılan ilk genel seçimde de 18 kadın milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisine girmiştir.

1985 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) Türkiye tarafından onaylanmıştır. İmzalanan CEDAW Sözleşmesinin 18. maddesi uyarınca; taraf devletler, her dört yılda bir dönemsel ülke raporlarını CEDAW Komitesine sunmak zorundadırlar. Türkiye bu zorunluluk kapsamında ilk raporunu 1990, İkinci ve Üçüncü Birleştirilmiş Raporunu 1997 yılında, Birleştirilmiş Dördüncü ve Beşinci Dönemsel Ülke Raporunu 2005 yılında sunmuş ve savunmuştur. 6. Dönemsel Ülke Raporu'nun hazırlıklarını tamamlayan KSGM, söz konusu Raporu 2008 yılı içerisinde CEDAW Komitesi'ne sunmuş, 2010 Temmuz'da da Raporu CEDAW Komitesi'nde savunmuştur. CEDAW Sözleşmesi'ne ilişkin olarak hazırlanan İhtiyari Protokol ise Türkiye tarafından 30 Temmuz 2002 tarihinde onaylanmış, 29 Ocak 2003 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. İmzalanan İhtiyari Protokol ile taraf devletlerin CEDAW Sözleşmesini ihlal etmeleri durumunda, kişilere ve gruplara CEDAW Komitesine başvuru hakkı tanınmaktadır. Protokol ile ayrıca uygulamaları denetlemek üzere Komiteye yapılacak şikâyetleri kabul etme ve inceleme yetkisi tanınmaktadır.

Yakın dönemde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 7 Nisan 2011 tarihinde kabul ettiği "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"dir. Söz konusu Sözleşme bu alanda yasal çerçeve oluşturan ve uluslararası bağlayıcılığa sahip ilk düzenleme olması açısından önemlidir. Ayrıca Sözleşme, fiziksel, cinsel, psikolojik şiddetin yanı sıra, zorla evlendirme ve kadın cinsel organlarının kesilmesi gibi farklı şiddet türlerini tanımlamakta ve bunlara yaptırımlar getirmektedir. Türkiye'nin de imzaladığı Sözleşme, 10- 11 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 121. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Toplantısında üye ülkelerin imzasına açılmıştır. Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun 25 Kasım 2011 tarihinde Türkiye Büyük Millet

Meclisi'nde kabul edilerek 29 Kasım 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Böylece Türkiye, Avrupa Konseyi'nin ilgili sözleşmesini ilk onaylayan ülke olmuştur.

1990 yılında Devlet Bakanlıklarından biri Kadından ve Aileden Sorumlu olarak görevlendirilmiştir. 4. Dünya Kadın Konferansında Pekin Sonuç Bildirgesi çekincesiz olarak kabul edilmiş ve kadın okuryazarlığının % 100'e çıkarılması taahhüt edilmiştir.

Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde kadın politikaları geliştirmek amacıyla ulusal mekanizma olarak Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Üniversiteler bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri açılmış ve yüksek lisans eğitimi verilen Ana Bilim Dalları kurulmuştur.

İllerde Valilik bünyesinde Kadın Birimleri Barolarda Kadın Hakları Komisyonları kurulmuş Kadınların, Vali, Kaymakam, Emniyet Müdürü olarak karar mekanizmalarında yer almalarının yasal altyapısı oluşturulmuştur. Devlet İstatistik Enstitüsü Kadın İstatistiklerini ayrı bir başlık olarak yayınlamaya başlamıştır. Devlet eliyle Kadın Sığınma Evleri açılmıştır. Kadın hakları konusunda çalışan kuruluşların işbirliği güçlendirilmiştir. Örneğin Türkiye Baroları Kadın Hakları Komisyonları (TÜBAKKOM) ve İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği (İKKB) kurulmuştur. İlk kez Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesinde "Kadın Hukuku" ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

2002 BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nin taraf devletlerce fiili olarak yaşama geçirilmesini ve etkin denetimi sağlamak üzere kabul edilen İhtiyari Protokol 30 Temmuz 2002 tarihinde onaylanmıştır. 30.1.2003 tarihinde ise Birleşmiş Milletler İnsan Ticaretinin - Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Cezalandırılmasına İlişkin Protokol onaylanmıştır.

Türk Medeni Kanunu İle Kadınlara Sağlanan Haklar

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, 1926 tarihli eski Medeni Kanuna göre kadın hakları konusunda uluslararası sözleşmelerin öngördüğü iyileştirmeleri yapmıştır.

"Aile reisi kocadır." hükmü değiştirilerek "Evlilik birliğini eşler beraber yönetirler." hükmü getirilmiştir. Eski Kanunda evlilik birliğini temsil hakkı, bazı hâller dışında kocaya ait iken, yeni Türk Medeni Kanununda evlilik birliğinin temsili eşlerin her ikisine verilmiştir. Evin seçimini kocanın yapacağı hükmü değiştirilerek, eşlerin oturacakları evi birlikte seçecekleri hükmü getirilmiştir.

Kadına önceki soyadını kocasının soyadından önce gelmek üzere kullanabilme hakkı veren ve 1997 yılında yapılan değişiklik yeni yasada aynen benimsenmiştir. Eski Medeni Kanunda yer alan eşlerin, çocukların velayetini birlikte kullanacağı,

anlaşmazlık hâlinde ise babanın oyunun üstün olacağı hükmü değiştirilerek, eşlerin velayeti birlikte kullanacakları hükmü getirilmiştir.

Yeni Medeni Kanunda eşlerden birinin meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda olmadığı hükmü getirilmiştir. Bu düzenlemeyle eşler mesleklerini diğer eşten izin almadan sürdürebileceklerdir. Yeni Kanun, vesayeti kabul yükümlülüğünü sadece erkek ve koca için öngören maddeyi kadın -erkek eşitliğini zedelediği için tamamen kaldırmıştır.

Yeni Kanun mirasın paylaşımında, tereke malları arasında yer alan ve ekonomik bütünlüğü bozulmaması gereken tarımsal taşınmazların hangi mirasçıya özümleneceği konusunda erkek çocuklara kızlara nazaran öncelik tanıyan eski hükme yer vermemiştir.

Eski Medeni Kanuna göre diğer rejimlerden biri seçilmemişse geçerli olan kanuni mal rejimi “mal ayrılığı” iken, Yeni Kanunda “edinilmiş mallara katılma rejimi” getirilmiştir. Her eşin kendi adına kayıtlı mallara sahip olması esasına dayanan mal ayrılığı rejimi yerine, yeni mal rejimine göre evlilik birliğinin kurulmasından sonra her eşin karşılığını vererek elde ettiği malvarlığı değerlerini (edinilmiş mallar) evliliğin sona ermesi ile eşler eşit olarak paylaşır. Eski Medeni Kanuna göre evin ve çocukların geçimi kocaya ait iken, Yeni Medeni Kanunda, “Eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıklarıyla birlikte katılırlar.” şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Yeni Kanun ile evlenme yaşı kadın ve erkek için eşitlenerek yükseltilmiş ve 17 yaşını doldurma şartı getirilmiştir. Ancak hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir.

Daha önce evlenme için müracaat yeri erkeğin oturduğu yerin evlendirme memurluğu iken Yeni Kanunda kadın veya erkeğin oturduğu yerdeki evlendirme memurluğu olarak düzenlenmiştir.

Yeni Kanunda, boşanmadan sonra açılacak nafaka davalarında, nafaka alacaklısının yerleşim yeri mahkemesi yetkili kılınmıştır. Kanunda getirilen önemli bir düzenleme de tarafların talepleri ile boşanma davalarının gizli celse ile yapılabilecek olmasıdır.

Bir başka değişiklik sağ kalan eşin ölen eşine ait olan, birlikte yaşadıkları konut üzerinde, kendisine katılma alacağına mahsup edilmek, yetmez ise bedel eklenmek suretiyle intifa ya da oturma hakkının tanınmasını isteyebilmesidir.

Yine mirasın paylaşımında haklı sebeplerin varlığı halinde, sağ kalan eşin veya miras bırakanın diğer yasal mirasçılarının birinin istemi üzerine mülkiyet yerine intifa veya oturma hakkı tanınması imkânı da getirilmektedir.

Aile konutu ile ilgili yapılan düzenlemede, eşlerden birinin diğersinin açık rızası olmadan aile konutu üzerindeki tasarruflarına sınırlandırma getirilmesidir. Kiralık bir konut bile olsa diğere eşin rızası olmadan kira akdi fesih edilemez.

Yeni Türk Medeni Kanununun yürürlüğe girmesi ile birlikte Aile Mahkemelerinin kurulması konusu gündeme gelmiş ve hazırlanan “Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun” 9 Ocak 2003 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Bu Kanun ile Aile Hukukundan doğan dava ve işlerin Aile Mahkemeleri tarafından görülmesi ve adli yargıda görevli, evli, çocuk sahibi, 30 yaşını doldurmuş ve tercihen Aile Hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış olan hâkimlerin görevlendirilmesi sağlanmıştır.

Bu Mahkemeler, Aile Hukukunu ilgilendiren davaların yanı sıra Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun uygulanmasından doğan davalara da bakmaktadır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacını taşıyan ve Türkiye’de aile içi şiddet kavramının ilk kez hukuksal bir metinde tanımlanmasını sağlayan 1998 tarihli 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’da 2007 yılında değişikliğe gidilerek, Kanun’un kapsamı genişletilmiştir. Kanun’un uygulanmasına dair Yönetmelik ise 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Uygulamada yaşanan sorunları çözmek amacıyla yeni bir Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun hazırlanmış ve 20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türk Ceza Kanunu İle Kadınlara Sağlanan Haklar

1 Haziran 2005’te yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu ile kadınlara karşı ayrımcılık içeren maddeler kaldırılmıştır. Yürürlükten kalkmış olan TCK; kadının vücut bütünlüğüne yönelik tecavüz ve taciz gibi cinsel şiddet içeren suçları, “Topluma Karşı Suçlar” başlığı altında ele alıyordu. Yeni TCK, cinsel suçlarda korunması gereken değer, öncelikle bir insan olarak kadının kendisi ve onun vücut bütünlüğü olduğunu kabul ederek “Kişilere Karşı Suçlar” ana başlığı altına almıştır. (TCK:102-105)

Yeni TCK, “Cinsel Dokunulmazlığı”, kişilerin vücudu üzerinde, rızaları dışında cinsel davranışlarda bulunularak beden bütünlüklerinin ihlali olarak tanımlamaktadır. “Yeni TCK’nın, ‘bireyin vücut bütünlüğünü koruma’ amacını birinci sıraya almış olması nedeni ile cinsel davranışlarla, bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlal eden kişi cezalandırılmaktadır.” Cinsel saldırı suçlarının oluşabilmesi için aranan önemli koşul, bu suçu oluşturan eylemlerin, mağdurların isteği dışında ve zorla ya da aldatma ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. (TCK:102-103)

Cinsel saldırı fiilleri; beden ve ruh bakımından kendisini savunamayacak kişiye

karşı, kamu görevi ya da hizmet ilişkisinin sağladığı gücü kötüye kullanarak, 3. derece dâhil kan ve kayın hısımlığı ilişkisi olan kişiye karşı, silahla veya birden çok kişi tarafından birlikte işlenirse, eylemciye verilecek ceza yarı oranında artırılır.

TCK, cinsel saldırı eyleminin, evlilik birliği içinde gerçekleşmesi hâlini şikâyete bağlı bir suç olarak kabul etmiştir. Yasa, evlilik içerisindeki cinsel birlikteliğin de rıza dışında gerçekleştirilmesini suç saymaktadır. (TCK:102/2)

Cinsel taciz, bir kimsenin, vücut dokunulmazlığının ihlali niteliği taşımayan cinsel davranışlarla gerçekleştirilir. Bir kimseyi, cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikâyeti üzerine ceza verilmektedir. Yeni yasa, işyerinde cinsel taciz eylemini, bu eylemin, nitelikli hâli olarak tanımlamıştır. Yasamız, çalışma yaşamı içinde bulunan bir kişinin, işyerinde, hiyerarşi ve hizmet ilişkisinin yarattığı güçten ya da aynı iş yerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanarak, diğer çalışana cinsel tacizde bulunması halinde verilecek cezanın yarı oranında artırılmasını emretmektedir. (TCK:105/2)

Yeni yasal düzenlemeyle, cinsel suçlar karşısında, evli kadın ile kızları farklı korumaya alan düzenlemelerden vazgeçilmiştir. Yine, tecavüze uğrayan genç kızların tecavüzcüsü ile evlenmesi hâlinde tecavüz edenin cezadan kurtarılmasına olanak sağlayan hukuka aykırı düzenleme kaldırılmıştır.

Yeni yasada “Bekâret Kontrolü” deyiminin yerine “genital muayene” terimi kullanılmıştır. Ancak bir suçun araştırılmasına bağlı olmak koşulu ile ve yargıç ya da savcı kararı ile bu tür muayene gerçekleştirilebilecektir. Yetkili hâkim ve savcı kararı olmaksızın, kişiyi genital muayeneye gönderen veya bu muayeneyi böyle bir karar olmaksızın yapan eylemci cezalandırılacaktır. (TCK: 287) Fakat bulaşıcı hastalıklar nedeni ile kamu sağlığını korumak amacı ile kanun ve tüzüklerde öngörülen hükümlere uygun olarak yapılan muayeneler için bu madde hükmü uygulanmayacaktır.

Bu tür muayeneler için mağdurun rızası aranmamıştır. Bir suçun araştırılması hâli dahi olsa, bireyin beden bütünlüğüne müdahalenin onun iznine bağlı olması gereklidir. İnsan haklarına uygun bir koruma ancak, bu müdahaleye bireyin onayı ile mümkündür.

Yeni TCK’da, evlilik dışı dünyaya gelen çocuğun annesi tarafından namus kurtarma gerekçesi ile öldürülmesi eylemine ceza indirimini getiren bir düzenleme artık yoktur. Yeni TCK; insan yaşamını, korunacak en yüksek değer olarak kabul etmekte ve namus kavramının yaşama hakkının üzerinde tutulmasını reddetmektedir.

Namus cinayetleri nitelikli adam öldürme fiili olarak tanımlanmış yeni TCK’de “töre cinayetleri” olarak nitelendirip, yasa metnine alınmış ve müebbet hapis cezasıyla cezalandırılmıştır.

Ayrıca yeni TCK, 29. maddesinde, daha önce ceza indirimine olanak sağlayan “Haksız Tahrik” maddesini yeniden düzenlemiştir. Buna göre, ‘haksız tahrikin kabulü

için, hiddet ve şiddetli eylemin haksız bir fiil sonucu ortaya çıkması ve doğrudan haksız fiil eylemcisine yönelik olması aranmaktadır. Örneğin, tecavüz sonucu hamile kalmış bir kız kardeşini öldüren fail, ceza indiriminden yararlanamayacaktır.

TCK'nın 86. ve 87. maddelerinde, bir başka kişiye karşı kasıtlı olarak, zarar veren, onun sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişinin cezalandırılacağı belirtilmektedir. Bu fiil, "üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı" yapılmışsa ceza, artırılabılır. Şayet kasten yaralama, gebe bir kadına karşı işlenir de çocuğun vaktinden önce doğmasına neden olursa ya da sürekli bir bedensel zaafa yol açarsa veya yaşam tehlikesi yaratırsa verilecek ceza bir kat artırılabılır. Gebe kadının çocuğunun düşmesine neden olursa, verilecek ceza iki kat artırılabılır.

Yeni TCK'nın 94. Maddesi'nde işkence suçunun çocuğa, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye ya da gebe kadına karşı işlenmesi hâlinde, 8 yıldan 15 yıla kadar hapis cezası verileceği düzenlemesine yer verilmiştir.

Eziyet fiilinin, çocuğa, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye ya da gebe kadına karşı, üstsoy veya altsoya, babalık veya analığa veya eşe karşı işlenmesi hâlinde, kişi hakkında hapis cezası arttırılarak verilecektir.

TCK'nın 99. 100. ve 102. Maddelerinde, rızası olmaksızın bir kadının çocuğunu düşürten kişinin cezalandırılacağı belirtilmektedir. Rızası olmaksızın bir kadının çocuğunu düşürten kişi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Fiil, kadının beden veya ruh sağlığı bakımından bir zarara uğramasına neden olmuşsa, kişi altı yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; fiilin kadının ölümüne neden olması hâlinde, on beş yıldan yirmi yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Rızaya dayalı olarak çocuğun aldırılması, gebelik süresinin 10 haftadan az olması koşuluna bağlıdır. Bu durumda, çocuğun düşürtülmesine rıza gösteren kadın ve çocuğu düşürten kişi ayrı ayrı ceza alır. Bu eylem nedeniyle, kadının beden ve ruh sağlığında zarar ortaya çıkmışsa ceza arttırılır.

Bir erkek ya da kadını rızası olmaksızın kısırlaştırıran kimseye üç yıldan altı yıla kadar hapis cezası verilir. Bu eylem kısırlaştırma işlemi yapma yetkisi olmayan bir kişi tarafından yapılırsa bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

TCK'nın 109. Maddesinde "Bir kimseyi hukuka aykırı olarak bir yere gitme veya bir yerde kalma özgürlüğünden yoksun bırakan kişiye" ceza verilmektedir. Bu eylem sırasında, cebir, tehdit veya hile kullanılması hâlinde ceza miktarı arttırılır. Bu suçun; silahla, üstsoy, altsoy, eşe karşı ya da çocuğa veya kendini savunamayacak durumda olan kişiye karşı işlenmesi hâlinde de arttırılarak ceza uygulanacaktır.

TCK md. 227 düzenlemesi uyarınca çocuğun ya da bireyin fuhşa teşvik edilmesi, bunun yolunun kolaylaştırılması, fuhşa aracılık edilmesi, bu amaçla yer temin

edilmesi, fuhuş amacıyla ülkeye insan sokulması ya da ülke dışına insan çıkarılması fiillerini işleyenler dört yıldan on yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır. Eş, üstsoy, kayın üstsoy, kardeş, evlat edinen, vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruma ve gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler ya da kamu görevi veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuzu kötüye kullananlar gerçekleştirirse verilecek ceza yarı oranında arttırılacaktır.

Evli olmasına rağmen başkasıyla evlenme işlemi yaptıran ya da kendisi evli olmamakla birlikte evli olduğunu bildiği kişiyle evlilik işlemi yaptıran kişilere hapis cezası verilmektedir. Gerçek kimliğini saklayarak başkasıyla evlenen kişi hakkında ise, hapis cezası verilmektedir. Aralarında evlenme akdi ya da resmi nikâh olmaksızın evlenmenin dinsel törenini yaptıranlar ve yapanlar hakkında da hapis cezası verilecektir.

TCK, 4320 Sayılı Ailenin Korunması Yasası ile bir denklik sağlayarak aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birisine karşı kötü davranışta bulunan kişiyi hapis cezasıyla cezalandırmaktadır.

Aile birliği, aile bireylerine, karşılıklı olarak bakım, eğitim, destek olma yükümlülüğünü getirmektedir. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler, şikâyet üzerine 1 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar. Kocanın hamile olan eşini, ya da bir kadınla sürekli birlikte yaşayan erkeğin kendisinden gebe kalmış olan kadını çaresiz durumda terk etmesi halinde de, ceza yaptırımı bulunmaktadır.

Kadın ve çocuk ticareti ile mücadele için düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerde milletlerarası sözleşmelerden doğan yükümlülükler göz önünde tutulmuştur. Yeni TCK'da ayrımcılık suçu düzenlenerek insanlar arasında yürürlükteki kanun ve nizamların izin vermediği ayrımlar yapılarak bazı kişilerin hukukun sağladığı imkânlardan yoksun hâle getirilmeleri cezalandırılmıştır.

4857 Sayılı İş Kanunu İle Kadınlara Sağlanan Haklar

10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren Yeni İş Kanununun getirdiği en önemli ilerleme işveren-işçi ilişkisinde cinsiyet dâhil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılamayacağıdır. İş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı; cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği; cinsiyet, medeni hâl ve aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğumun iş akdinin feshi için geçerli sebep oluşturamayacağı; işyerinde işçinin, işveren, diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması hâlinde işçinin haklı nedenle işi derhal fesih hakkına sahip olduğuna ilişkin hükme bağlanmıştır.

Çalışırken evlenen kadının evlilik tarihinden itibaren bir yıl içinde isterse kıdem

tazminatını alarak işten ayrılma hakkı vardır.

Kadın çalışanlara verilen ücretli doğum izin sürelerinin artırılmasına ilişkin hüküm Kanunda yer almıştır.

Gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçilerin günde 7.5 saatten fazla çalıştırılmaları yasaktır. Bu durumda olan işçilere fazla çalışma da yaptırılamaz.

Kadın işçiler doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmazlar. Çoğul gebelik hâlinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir. Kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerle eklenir.

Hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontroller için ücretli izin verilir. Hekim raporuyla gerekli görüldüğü takdirde, hamile kadın işçi sağlığına uygun daha hafif işlerde çalıştırılır. Bu hâlde işçinin ücretinde bir indirim yapılmaz. Bunun için hastaneden hekim raporu gerekmektedir.

İsteği hâlinde kadın işçiye, 16 haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoğul gebelik halinde 18 haftalık süreden sonra 6 aya kadar ücretsiz izin verilir. Bu süre, yıllık ücretli izin hakkının hesabında dikkate alınmaz.

4857 Sayılı İş Kanununun 74. maddesinde süt izni ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Kadın çalışanlara 1 yaşından küçük çocuklarını emzirebilmeleri için her gün 1,5 saat süt izni verilmektedir. Bu süre günlük çalışma süresinden sayılır. Bu süreyi nasıl kullanacağını çalışan kadın kendisi belirler. Süreyi hangi saatler arasında kullanıp kaçta böleceği kendisine bağlıdır. Süt izni günlük olarak bebeğin sağlığı düşünülerek verilmiş bir izindir. Süt izninin haftalık ya da aylık olarak kullandırılması yasaya aykırıdır, süt izninin kanuna uygun olarak kullandırılmaması hâlinde cezai yaptırım uygulanmaz. Böyle bir hâlde kadın çalışan 4857 sayılı İş Kanunu'nun 24.maddesine göre iş sözleşmesini kendisi fesih edebilir. Fesih nedeni haklı olduğu takdirde çalışan işverenden kıdem tazminatı ile birlikte ücret ve benzer birçok haklarını talep edebilir.

5510 sayılı kanunun 2007 yılında kabul edilen hâlinde, her doğan çocuğa 6 ay boyunca hak sahibi olmak şartı ve asgari ücretin üçte biri kadar olmak üzere süt parası verileceği ibaresi yer almaktaydı. 2009 yılının ilk haftasında yayımlanan kararlarla süt parası yerine 70 TL olarak kabul edilmiştir.

4857 Sayılı İş Kanunu'na göre 50 ve üzeri işçinin çalıştığı her işyerinde emzirme odası ve kreş olması zorunludur.

Yasaya göre işveren geçerli bir sebep göstermeden ve bu sebebi kanıtlamadan

hamile bir kadını işten çıkartmışsa ağırlaştırılmış tazminat cezasına çarptırılır. Dört aylık maaşı dört aya kadar çalışmadığı sürenin maaşı ve kıdem tazminatının toplamını işçisine ödemesi gerekir. Ancak bu 30'dan fazla kişinin çalıştığı işyerleri için geçerlidir. İşverenler çalışan sayılarını 29 göstererek kanunun bu düzenlemesinden kurtuluyorlar.

İşveren hamile işçiyi işten çıkartmayıp süt izni gibi yasal haklarını kullanmada sorun çıkartıyorsa Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na durumu bildirmek gerekiyor. İşçi, iddialarını kanıtlanırsa işveren para cezası ile cezalandırılır.

18 yaşından büyük kadınlardan; mesleki yeterlik belgesi sahipleri için kırk sekiz ay süreyle, sigorta primleri işsizlik sigortası fonundan karşılanacaktır. Mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yükseköğretim veya Türkiye İş Kurumunca düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarını bitirenler için otuz altı ay süreyle, sigorta primleri işsizlik sigortası fonundan karşılanacaktır.

7 Mart 2010 tarihli "Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik"te çok sayıda iş ağır ve tehlikeli iş olmaktan çıkarılarak kadın ve gençlerin istihdamına ilişkin sınırlamalar kaldırılmıştır. Böylece bazı işler yalnızca erkek işi olmaktan çıkarılmıştır.

Devlet Memurları Kanunu İle Kadınlara Sağlanan Haklar

2011 yılında 6111 sayılı yasa ile yapılan düzenlemeler şunlardır. Kadın memurlara; tabip raporunda belirtilmesi hâlinde hamileliğin yirmi dördüncü haftasından önce ve her hâlde hamileliğin yirmi dördüncü haftasından itibaren ve doğumdan sonraki bir yıl süreyle gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemez. Özürlü memurlara da isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemez.

Doğumdan önce ve doğumdan sonra Sekizer hafta olmak üzere 16 haftalık "aylıklı izin" kavramı değiştirilerek "analık izni" olarak adlandırılmıştır. Doğumun erken gerçekleşmesi sebebiyle, doğum öncesi analık izninin kullanılmayan bölümü de doğum sonrası analık izni süresine ilave edilir. Doğumda veya doğum sonrasında analık izni kullanılırken annenin ölümü hâlinde, isteği üzerine memur olan babaya anne için öngörülen süre kadar izin verilir

Memurun eşinin doğum yapması hâlinde, isteği üzerine on gün babalık izni verilir

Süt izni süreleri yeniden düzenlemiştir. Kadın memura, çocuğunu emzirmesi için doğum sonrası analık izni süresinin bitim tarihinden itibaren ilk altı ayda günde üç saat, ikinci altı ayda günde bir buçuk saat süt izni verilir. Süt izninin hangi saatler arasında ve günde kaç kez kullanılacağı hususunda, kadın memurun tercihi esastır.

Doğum yapan memura, doğum sonrası analık izni süresinin bitiminden; eşi doğum yapan memura ise, doğum tarihinden itibaren istekleri üzerine yirmi dört

Kadın hakları, kadınların erkeklere eşit şekilde sahip olduğu sosyoekonomik, siyasi ve yasal hakların tamamına verilen isimdir. Kadının insan hakları, insan hakları kavramının kadın hakları kavramı ile de tamamlanması gereğinden doğmaktadır.

aya kadar aylıksız izin verilir.

Üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyile birlikte veya münferit olarak evlat edinen memurlar ile memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi hâlinde memur olan eşlerine, çocuğun ana ve babasının rızasının kesinleştiği tarihten veya vesayet dairelerinin izin verme tarihinden itibaren, istekleri üzerine yirmi dört aya kadar aylıksız izin verilir. Evlat edinen her iki eşin memur olması durumunda bu süre, eşlerin talebi üzerine yirmi dört aylık süreyi geçmeyecek şekilde, birbirini izleyen iki bölüm hâlinde eşlere kullanılabilir

Sonuç

Kadın hakları, kadınların erkeklere eşit şekilde sahip olduğu sosyoekonomik, siyasi ve yasal hakların tamamına verilen isimdir. Kadının insan hakları, insan hakları kavramının kadın hakları kavramı ile de tamamlanması gereğinden doğmaktadır.

Dünya genelinde kadınların insan haklarına ilişkin sorunları onca çabaya rağmen devam etmektedir. Birleşmiş Milletler raporuna göre kadınların liderlik pozisyonuna yükselmelerinin

önünde ciddi engellerle karşılaşmaktadırlar. İşverenler çocuk sahibi olup işini ihmal edeceği düşüncesiyle kadın yöneticiyi tercih etmemektedirler. Kariyer-aile çatışması yaşayan kadınlardan kariyerini tercih eden kadınların sayısında bir artış gözlemlenmektedir (www. UNICEF. org.tr).

Yine UNICEF'in verilerine göre Dünyada her 3 kadından 1'i hayatında en az bir kez aile içi şiddete maruz kalmaktadır. Bu veriler Dünya genelinde kadın haklarının güvence altına alınması için yapılan çeşitli ulusal ve uluslararası hukuk düzenlemelerinin tek başına yeterli olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bir ülkede kadının statüsü toplumun çağdaş değerlerle ve demokrasiyle ne ölçüde buluştuğunun göstergesidir. Kadınların erkeklere tanınan haklardan mahrum bırakılmaları sadece kadınların sorunu değil, bir demokrasi ve demokratikleşme sorunudur. Ülkemizde nüfusun yüzde 49,8'ini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK 2013). Fakat bu kadın işgücü açısından ele alındığında bu oran yüzde 29,3'e düşmektedir. Siyasi temsil ve yönetime katılma noktasında durum daha vahimleşmektedir. 2011 yılındaki genel seçimlerin sonucuna göre Meclisteki kadın milletvekilleri yüzde

14,4'lük bir orana sahiptir (TÜİK 2013).

Türkiye'de okuma-yazma bilmeyenler nüfusun % 6'sını oluşturmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2011 yılı sonuçlarına göre 3.171.270 kişi okuma-yazma bilmemekte olup bunların 2.617.566'sını kadınlar oluşturmaktadır. Okuma yazma bilmeyen kadınların 2 milyonu 50 ve üzeri yaş grubundadır. 6-24 yaş grubunda ise okuma yazma bilmeyen 72 bin kadın bulunmaktadır (TÜİK, 2013).

Türkiye genelinde kadınların neredeyse yarısı şiddete maruz kalmaktadır. Yapılan araştırmalarda ülke genelinde eşi veya eski eşi tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılan kadınların oranı % 39 olduğu varoşlarda bu oranın % 97'lere çıktığı tespit edilmiştir (www.candünder.com). Adalet Bakanlığı tarafından açıklanan istatistiklere göre ise Türkiye'de kadın cinayetlerinde 2002'den 2009'a kadar % 1.400 oranında artış olmuştur. (www.tbmm.gov.tr.)

Kadının insan haklarına ilişkin neler yapılabileceği noktasında öncelikle kadının insan hakları konusunda, kadın ve erkeklerin duyarlılıklarının artırılması, farkındalık yaratılması ve bilinçlendirilmesi gereklidir. Yine bu konuda görev ve yetkiye sahip kurumsal mekanizmaların eşgüdüm içinde çalışmaları sağlanmalıdır.

Kadının insan haklarına ilişkin bir diğer önemli hususta erkeklerin eğitilmesidir. Bu konu eğitim plan ve programlarına dâhil edilmezse, nüfusun yarısını oluşturan ve doğası gereği sürekli etkileşim içinde bulunulan kesim üzerinde hiçbir olumlu sonuç elde edilemeyecektir. Kadınların evlendikten sonra eşlerinin soyadını da eklemek zorunda kalmadan, sadece kendi soyadlarını kullanabilmeleri önündeki yasal engellerin gecikmeden kaldırılması gerekmektedir.

Daha önce dile getirildiği gibi kadınların istihdam, eğitim ve siyasi karar alma mekanizmalarına katılımı son derece düşüktür. Aile yaşamında kadınların tek başlarına yüklenmek zorunda kaldıkları ev işleri, çocuk, yaşlı, engelli, hasta aile bireylerinin bakımı gibi sorumlulukların devlet, işveren ve aile içinde erkekler tarafından daha eşit paylaşılmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu sayede kadınların ev dışında eğitim, iş ve siyaset yaşamına katılım için daha eşit fırsatlara sahip olmasının önü açılacaktır.

Kadınların istihdama katılım oranı oldukça düşüktür. Kadınların istihdama katılımı için geçici özel önlemler alınmalı, ayrıca, kayıt dışı çalışan kadınlar sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmelidir.

Kadın erkek eşitliği sağlanmadığı sürece, hukuk devleti olmak mümkün olmayacak, demokrasinin gerekleri yerine getirilemeyecek kalkınma sağlanamayacak ve medeni ve gelişmiş bir toplum hâline gelinemeyecektir. Elbette ki bu eşitliği sağlayacak hukuki altyapının oluşturulması bir zorunluluktur. Fakat asla tek başına yeterli değildir. Önemli olan bu yasal düzenlemelerin herkesçe bilinmesi ve uygulanmasıdır.

1 Çalışmada kadının insan hakları ele alındığından diğer konular kapsam dışı bırakılmıştır. Fakat konuya ışık tutması açısından Dünya’da kadın konusuna genel olarak bir göz atacak olursak; Dünya’nın yüzde 49.7’si kadındır. Her yıl, yarım milyondan fazla kadın, gebelik ya da doğum sırasında yaşamını yitirmektedir. Kadın cinayet kurbanlarının yüzde 70’i eşleri ya da sevgilileri tarafından öldürülmektedir. Dünyada her 3 kadından 1’i hayatının bir döneminde şiddete maruz kalmaktadır. Her 5 kadından 1’i hayatının bir döneminde tecavüz veya tecavüz girişimi kurbanı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde okur-yazar olmayan her 3 kişiden 2’si kadındır. 280 milyonluk Arap dünyasında her 2 kadından 1’i okuma yazma bilmemektedir. Suudi Arabistan’da kadının oy hakkı yoktur, araba kullanması yasaktır. Dünyada 54 ülkede kadınlara yönelik ayrımcı yasalar bulunurken, ‘namus savunması’ Peru, Bangladeş, Arjantin, Ekvator, Mısır, Guatemala, İran, İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Venezüella’nın ceza yasalarında yer almaktadır. İran’da çok istisnai durumlar haricinde kadının boşanma hakkı yoktur. Siyasette ve iş dünyasında da kadınların oranı gelişmiş ülkelerde bile epey düşüktür. (Unicef)

Kaynaklar

BERKTAY, F (2004), Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 7, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Yayınları.

ÇAKIR, S, (1991), Osmanlı Kadın Dernekleri, Toplum ve Bilim, Sayı 53, Bahar 1991.

MİTCHELL J. OAKLEY A., (1998), “Kadın ve Eşitlik”, içinde Mary Astell, Reflections Upon Marriage (1700), İstanbul: Pencere Yayınları.

LERNER, G, (1993), The Creation of Feminist Consciousness, Oxford Univ. Press NY içinde, Mary Wollstonecraft, A Vindication of the Rights of Woman with Strictures on Political and Moral Subjects, 1792.

Toprak, Z. (2000) “Muslihiddin Adil’in Görüşleri: Kadın ve ‘Hukuk-ı Nisvan’”, Toplumsal Tarih, Sayı 75, Mart.

www.candünder.com (Erişim Tarihi 15 Nisan 2013).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 23, Cilt: 65, Yasama Yılı: 4, Tarih: 1, Erişim Tarihi: 18 Nisan 2013).

www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi 15 Nisan 2013).

www. UNICEF. org.tr (Erişim Tarihi 18 Nisan 2013).

TÜRK KADINININ ÇALIŞMA HAYATINDAKİ YERİ

ZAFER ÖZBEK*

Giriş

Son yıllarda Türkiye’de çalışan kadınların sayısı hızla artmaya başladı. Kadınlar, karşılaştıkları pek çok soruna rağmen, başarılarıyla iş dünyasında yükselmeye çalışıyorlar. Ne var ki bu büyüyen rakamlara rağmen kadın, birçok açıdan iş yaşamında büyük zorluklarla karşılaşmakta. ILO (Dünya Çalışma Örgütü) raporları, Türkiye’de kadınların düşük ücretlerle, sigortasız ve kötü çalışma koşullarında istihdam edildiğini net bir şekilde gözler önüne seriyor. Kadın, her ne kadar istihdama katılmak istese de hâlen başta sosyo-psikolojik olmak üzere birçok sebep/bahane gösterilerek, kadının iş yaşamındaki konumu zorlaş(tır)ıyor. Biraz daha detaya inerse, ülkemizde kadın iş gücünün istihdama katılımını; eğitim, teknolojik gelişmeler, mesleki eğitim, ekonomik, sosyo-kültürel faktörler etkilemektedir.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporuna göre; 2012 yılında Türkiye, kadın-erkek eşitliğinin varlığı bakımından 135 ülke arasında 124’üncü sırada yer alıyor. Kadın nüfusunun 37,2

* Sosyal Güvenlik ve İş Uzmanı.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporuna göre; 2012 yılında Türkiye, kadın-erkek eşitliğinin varlığı bakımından 135 ülke arasında 124'üncü sırada yer alıyor.

milyon olduğu Türkiye'de, 15 yaşın üzerinde olup da çalışabilecek durumda olan kadın sayısının 27,9 milyon olmasına karşın çalışan kadın sayısı sadece 7,6 milyonda kalıyor. Türkiye'de kadının işgücüne katılım oranı yüzde 30'da bulunurken, bu oran erkeklerde kadınların iki katından fazladır. Bu durum kadınlarımızın çalışma yaşamına girmesinde önemli engeller olduğunu ortaya koyuyor, ayrımcılığın çalışma yaşamında var olduğunu gösteriyor. Kadınlar ve erkekler arasındaki uçurum işsizlik boyutunda da kendisini gösteriyor. 2004 yılında kadınlarda yüzde 11 olan işsizlik oranının 2011 yılında yüzde 11,3'e yükseldiği gözlenirken, 2004 yılında yüzde 10,8 seviyesinde olan erkek işsizlik oranının 2011'de yüzde 9'a düştüğü görülüyor.

Türk Kadınının Çalışma Hayatındaki Yeri

Türk kadınının çalışma hayatındaki yeri konusunda yapılan araştırmalara göre, günümüzde Türk kadınının ancak üçte biri çalışma hayatında yer almaktadır. Sektörlere göre tekstil, öğretmenlik, tıp ile ilgili meslekler kadınların çoğunlukta olduğu alanlar olarak göze çarpmaktadır. Çalışan kadınlar, uzmanlık gerektirmeyen mesleklerde yoğunlaşırken, işgücü piyasasındaki kadınlar, genelde kısmi süreli çalışma, geçici süreli çalışma ve evde çalışma gibi atipik ve kayıt dışı istihdam biçimlerinde ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bu tür emek-yoğun işlerin başında dokumacılık, konfeksiyon ve evde yapılan parça başı işler geliyor. Kadınlar kentlerde düşük, kırsal alanda oldukça yüksek oranlarda çalışıyorlar. Kırsal alanda "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışan genç kız ve kadınların oranı % 62.6 düzeylerinde bulunmaktadır. Kadın istihdamının sektörel dağılımına baktığımızda; hizmet sektöründe kadın işgücü oranı % 57 ile en ön sırada yer almaktadır. Kadınlar, bilimsel ve teknik alanda çalışanların % 24'ünü, üst kademe yöneticisi olarak çalışanların % 1'ini, idari personel olarak çalışanların % 23'ünü, ticaret ve satış personeli olarak çalışanların % 4'ünü, hizmet işçisi olarak çalışanların % 13'ünü, tarım sektöründe çalışanların % 9'unu oluşturmaktadır. Tarım dışı üretim işçisi olarak çalışanların arasında kadınların oranı ise % 25 düzeyinde bulunmaktadır. Kadınların istihdama katılımını engelleyen ve sosyal dışlanmaya neden olan önemli unsurlardan biri de, genel eğitim ile mesleki eğitimin yetersizliğidir. 2013 Türkiye'si'nde her 5 kadından 1'i okuma yazma bilmemektedir. Yani 8 milyon kadın

okuma-yazma bilmemektedir. Kadınların, mesleki ilerlemeyi sağlayan ileri seviyede öğretime katılımı düşüktür.

Hukuki Boyut

Türkiye’de gerek medeni kanunda gerekse de iş kanununda kadını koruyucu kanunlar mevcut olmakla birlikte, uygulamada birçok hukuki boşluklar, suiistimaller ve kadının aleyhine işleyen süreçler göze çapmaktadır. Her ne kadar kanuni düzenlemelerle kadın işçileri korumaya, cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırmaya ve kadın işçilerin fizyolojik durumlarına uygun işlerde çalıştırılmalarına ilişkin düzenlemeler yapılmış olsa da, maalesef uygulamada kadın işçiler yeterli seviyede sosyal güvenceye sahip olmadan, çok kötü şartlarda çalıştırılmaktadırlar. Çünkü hem kadın olmaları, hem de işçi olmalarından kaynaklanan olumsuzluklar, onları erkek işçilere göre dezavantajlı duruma düşürmektedir.

AB müktesebatına uyum yasaları çerçevesinde ulusal programımızda yer alan taahhütlerimizden biri de doğum izinleri ve ebeveyn izni müessesinin tesisidir. Kadınların istihdama girişi ve istihdamda kalışlarını çok yakından ilgilendiren gebelik, doğum ve analık (çocuk bakımı, emzirme) gibi hâllerde gerekli kolaylıkların sağlanması, ücretsiz izin verilmesi gibi haklar 4857 sayılı yeni İş Kanununda uygulamaya konmuştur. Fakat ebeveyn izni müessesesi henüz uygulamaya geçmemiştir. Günümüzde kadınların siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik hayata katılımını sağlayacak tüm haklardan erkeklerle eşit şekilde yararlanmaları insan haklarının da bir gereğidir.

Türk Çalışma Hukukunda Kadın’a Yönelik Düzenlemeler

Kadınların ev ve iş hayatında üstlendikleri rolleri ve fiziksel güçlerinin farklılığı, kadın işçileri korumaya yönelik kanuni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Kadın işçilerin korunmasına ilişkin ilk kanuni düzenleme 24/04/1930 yılında kabul edilen 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 155.ve 177.maddeleriyle yapılmıştır.¹ Kendisi ve çocuğunun sıhhati için bir zarar husule getirmeyeceği bir tabip tarafından tahriren tasdik edilmedikçe kadınların doğumlarından mukaddem

Kadınların istihdama katılımını engelleyen ve sosyal dışlanmaya neden olan önemli unsurlardan biri de, genel eğitim ile mesleki eğitimin yetersizliğidir. 2013 Türkiye’si’nde her 5 kadından 1’i okuma yazma bilmemektedir.

üç hafta ve doğurmasını müteakip yine üç hafta zarfında fabrika, imalathane ve umumi ve hususi müesseselerde çalışması ve çalıştırılması memnudur.²

Gebe kadınlar doğumlarından evvel üç ay zarfında çocuğunun ve kendisinin sıhhatine zarar veren ağır hizmetlerde kullanılamaz. Doğumdan sonra 155'inci maddede tayin edilen muayyen müddet istirahatını müteakip işe başlayan emzikli kadınlara ilk altı ay zarfında çocuğunu emzirmek üzere mesai zamanlarında yarımşar saatlik iki fasıla verilir.³

1593 Sayılı Kanunun 155. ve 177. maddesi, gebe kadınların doğumdan önceki üç ay ve doğumdan sonraki üç ay içerisinde çocuğuna ve kendisine zarar veren işlerde çalıştırılmaması ve doğumdan sonraki üç aydan sonra çalışmaya başladığında altı ay süresince günde yarımşar saat iki emzirme izni verilmesi hükmünü getirmiştir. Bu bağlamda, 24/04/1930 tarihinde kabul edilen 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Cumhuriyet tarihinde kadınların çalışma şartlarının belirlenmesine ilişkin ihdas edilen ilk kanuni düzenlemedir.

Türkiye'de yıllar itibarıyla yapılan İş Kanunlarını kronolojik olarak sıralamak gerekirse, 1937 yılında 3008 Sayılı İş Kanunu, 1970 yılında 931 Sayılı İş Kanunu (Kanun yapma tekniğine uygun olmadığı gerekçesiyle 11 ay sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir), 1971 yılında 1475 Sayılı İş Kanunu ve son olarak 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu'dur.

Eşit Davranma İlkesi

İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamaz.

İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz. İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 31'inci maddesi⁴ hükümleri saklıdır (4857/madde-5).⁵

Yukarıda görüleceği üzere 4857 Sayılı Kanunu'nun 5. maddesi, sadece biyolojik ve işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça cinsiyet ayırımı yapılmasını kesinlikle yasaklamıştır. Kadınlara da erkek işçilere tanınan haklar tanınmıştır. Ayrıca kadın işçilerin fizyolojik yapılarına uygun işlerde çalışmaları ve analık görevlerini

kolay şekilde yerine getirmeleri için uygun çalışma şartlarının oluşturulmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

İşveren ırk, renk, cinsiyet, medeni hâl, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri sebeplerden dolayı işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini feshedemez (4857/madde/18-d).

Gece Çalışma Yasası

Sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca bir yönetmelikle belirlenmiştir.⁶

Kadın işçilerin gece çalışması sağlık raporuna bağlanmış ve 7,5 saatten fazla gece çalışmaları yasaklanmıştır. İşverenler gece postalarında çalıştırdığı kadın işçileri araçlarla ikametgâhlarına en yakın yerlerden işyerine getirip götürmekle yükümlüdür. Kadın işçinin kocası da işin postalar halinde yürütüldüğü aynı veya aynı işyerinde çalışıyor ise, kadın işçinin isteği üzerine, gece çalıştırılması, kocasının çalıştığı gece postasına rastlamayacak şekilde düzenlenir. Aynı işyerinde karı kocanın aynı gece postasında çalışma istekleri, işverence, olanak oranında karşılanır. Kadın işçiler gebe olduklarının doktor raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar, emziren kadınlar ise doğum tarihinden başlamak üzere altı ay süreyle gece postalarında⁷ çalıştırılmaz (Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik).⁸

1475 Sayılı Kanunda her yaştaki kadınların gece çalışması esas itibarıyla yasaklanmış iken, 4857 Sayılı Kanunda 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmaları sağlık raporuna bağlanmış ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan yönetmelikle kadın-erkek eşitliğine yönelik yeni bir düzenleme yapılmıştır.⁹

Analık Hâlinde Çalışma ve Süt İzni

Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, hekimin onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir.

Yukarıda öngörülen süreler işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğumdan önce ve sonra gerekirse artırılabilir. Bu süreler hekim raporu ile belirtilir. Düşük riski gibi sakıncalı bir durum var ise bu süreler doktor raporu ile doğumdan önce ve sonra artırılabilir. Hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontroller için ücretli izin verilir. Hekim raporu ile gerekli görüldüğü takdirde, hamile kadın işçi

sağlığına uygun daha hafif işlerde çalıştırılır. Bu halde işçinin ücretinde bir indirim yapılmaz. İsteği hâlinde kadın işçiye, on altı haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoğul gebelik hâlinde on sekiz haftalık süreden sonra altı aya kadar ücretsiz izin verilir. Bu süre, yıllık ücretli izin hakkının hesabında dikkate alınmaz. Kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verilir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaç bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirler. Bu süre günlük çalışma süresinden sayılır.¹⁰

İşveren, işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini, analık hâlinde kadın işçinin çalıştırılmasının yasak olduğu sürelerde işe gelmeyen kadın işçinin iş sözleşmesini feshedemez. (4857/18-e)

Türkiye, Avrupa Birliği (AB) üyelik müzakereleri sürecinde, iş hayatı ile ilgili uyum yasalarını üye ülkelerin uygulamaları paralelinde düzenlemiştir. Böylece 1475 sayılı kanunda kadın işçilere verilen doğumdan önce ve doğumdan sonra olmak üzere toplam 12 haftalık doğum izni süresi, 4857 sayılı İş Kanunu'nda 16 haftaya, çoğul gebelik hâlinde ise 18 haftaya çıkarılmıştır.

AB Ülkelerinin birçoğunda doğum izinleri 16 hafta ve üzeri sürelerdedir. Örneğin, Avusturya, Fransa Hollanda, İspanya, Lüksemburg ve Belçika'da 16 hafta, Yunanistan 17 hafta, İtalya 21 hafta ve Danimarka 28 hafta süresince çalışan annelerine doğum izni vermektedir.¹¹ Hamile kadın işçinin sağlık durumunun elverişli olması hâlinde hekim onayı ile doğumdan önceki üç haftaya kadar çalışabilir, çalışılan bu süreler doğum sonrasına eklenerek; annenin doğum sonrası bebeğiyle daha çok zaman geçirmesi sağlanmış olur. Doktorun gerekli gördüğü hallerde, yapılan işin nevine göre kadın işçi daha hafif işlerde çalıştırılabilir. Bu durumda işçinin ücretinde indirime gidilmez.¹²

4857 Sayılı İş Kanunu gebelik, doğum ve analık hâlinde kadın işçiye bebeğini emzirmesi, büyütülmesi ve bakımı için dinlenme ve izin hakkı verirken, ilgili kanunda bu konuda babalarla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Oysa AB ülkelerinde 1996 yılında, ebeveyn İzni direktifi ile doğum ya da evlat edinme durumunda erkeklerin de en az 3 ay "**doğum izni**" alma hakkı güvenceye alınmıştır.

1964 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanunu, 1952 yılında yürürlüğe giren basın mesleğinde çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkındaki 212 Sayılı Kanun ile değişik 5953 sayılı Basın İş Kanunu'dur. Ayrıca bu kanunların yanında 1964 yılında yürürlüğe giren 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 31.05.2006 tarihinde kabul edilen 16.06.2006 tarihinde yayımlanan ve 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'dur.

Yukarıda adı geçen kanunlarda kadınların çalışma hayatındaki rolleri ve çalışma şartları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1930 yılından beri yapılan tüm kanuni düzenlemeler hep kadınların korunmasını esas alırken; 4857 Sayılı İş Kanunu, kadın erkek arasındaki fırsat eşitliğine ilişkin hükümler içermekte ve daha önceki İş Kanunlarında kadınlara verilen haklar genişletilmektedir

Gebe veya Çocuk Emziren Kadınlar İçin Yönetmelik

Gebe veya çocuk emziren kadınların hangi dönemlerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu ve bunların çalışmalarında sakınca olmayan işlerde hangi şartlar ve usullere uyacakları, ne suretle emzirme odaları veya çocuk bakım yurdu (kreş) kurulması gerektiği Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan yönetmelikle belirlenmiştir.

Yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 100–150 kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde, bir yaşımdan küçük çocukların bırakılması ve bakılması ve emziren işçilerin çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine en çok 250 metre uzaklıkta bir emzirme odasının kurulması zorunludur.¹³

Gebe, yeni doğum yapmış ve emziren kadın işçiler¹⁴, sigarasız ve dumansız bir ortamda gerekli aralıklarla oturarak veya rahatça uzanacak şekilde uygun şartlarda çalıştırılmalıdır. Gebe işçilerin mümkün oldukça oturarak çalışması sağlanmalıdır. Enfeksiyon riskine karşı işyerinde gerekli hijyen şartları sağlanmalıdır. Gebe işçilerin seksen desibelden daha az gürültülü ortamda çalışması gerekir. İşyerinde kadın işçinin soğuk, sıcak ve yüksek basınçtan etkilenmeyecek şekilde çalışması gereklidir. Çalışma hızı ve iş yoğunluğu kadın işçinin tavsiyeleri uygun hâle getirilmelidir. İş stresinin önüne geçmek için çalışma şartları, çalışma saatleri, müşteri ilişkileri, işini kaybetme korkusu gibi stres faktörlerinden koruyucu önlemler alınmalıdır. Gebelik süresi boyunca kadın işçiye elle taşıma işi yaptırılmaz. Gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçi günde 7,5 saatten fazla çalıştırılmaz (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarına Dair Yönetmelik).¹⁵

İş Mevzuatında Gebelik, Doğum ve Analık Hâlleri Haricinde Kadın İşçiler Hakkında Yapılan Düzenlemeler

a) Kadın işçiler fiziksel olarak erkek işçiler kadar güçlü olmadıklarından yeraltında, su altında ağır ve tehlikeli işlerde çalışmaları yasaklanmıştır.(4857 / md.72)

b) Kadınların, özel günlerinde (ay hâli) ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaktır. Bu günlerin sayısı 5 gün olarak hesap edilir. Daha fazlası için hekim raporuna göre hareket edilir. Ay hâlinin başlangıcı işçinin ihbar tarihidir (Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği Mad.6).

c)1475 Sayılı Kanun'un 14.maddesinin yürürlükte kalan saklı hâli (4857/md.122) Kadın işçi evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde kendi isteğiyle dahi iş sözleşmesini feshederse kıdem tazminatı almaya hak kazanmış olur.(1475/md.14)

d)Kadın işçilerin yaşlılık aylığına hak kazanabilmesi için 58 yaşını doldurmuş olması, erkek işçilerin ise 60 yaşını doldurmuş olması gerekir. Bu uygulama 01/01/2048 tarihinde kadın ve erkek işçiler için 65 yaş olarak uygulanacak ve emeklilik yaşında cinsler arasında eşitlik sağlanmış olacaktır (5510 Sayılı Kanun Md.28).

e) 5510 Sayılı Kanunla birlikte genelev kadınları işsizlik sigortasından yararlanmaya hak kazanacaklardır.(5510 Say. Kan. mad.4/2-e)

29.06.1978 günü kabul edilen, 11.07.1978 tarih, 16343 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı ek ve geçici maddeler eklenmesine dair 2167 sayılı Kanunun, Ek 4. maddesinde **“1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununda belirtilen genel kadınlar bu kanun hükümlerine tabidirler. Bu kimseleri çalıştıranlar bu Kanuna göre işveren sayılırlar.”** hükmü getirilmiştir. Çalışma şartları sebebiyle işverene bir hizmet akdi ile bağılıkları bulunmayan genelevlerde çalışan genel kadınlar, 11.07.1978 tarihinden itibaren belirtilen Kanun gereğince sigortalı sayılmışlardır.¹⁶

1964 yılında yürürlüğe giren 506 Sayılı Kanunda sigortalı sayılanlar arasında yer almayan genel evlerde çalışan genel kadınlar yukarıda yazılı 2167 Sayılı Kanun'un ek 4. maddesi ile sigortalılık kapsamına alınmıştı. Bu defa kanun koyucu genelevlerde çalışan genel kadınlara, doğrudan sigortalı sayılanlar arasında yer vermiştir (5510 Say. Kan. mad. 4/2e).¹⁷

f) Sigortalı kadınların kullandığı ücretsiz doğum ya da analık izni süreleri, iki defaya mahsus olmak üzere doğum tarihinden sonraki iki yıllık süreyi geçmemek kaydıyla hizmet akdine istinaden işyerinde çalışmaması ve çocuğunun yaşaması şartıyla talepte bulunulması halinde en çok iki çocuk için dört yıllık süre borçlanılabilir.¹⁸

III. 506 Sayılı Kanun ve Değişik 4958 Sayılı Kanunda Sağlanan Haklar

Sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının doğum yapması, gelir kaybına ve/veya gider artışına yol açan sosyal bir tehlikedir. Analık sigortası çoğu ülkede hastalık sigortası programıyla birlikte ele alınmıştır. Ülkemizde ilk defa 1946 yılında 4772 sayılı İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu ile kurulmuş daha sonra 1951 de 5502 Sayılı Hastalık ve Analık Sigortaları Kanunu ve son olarak 1964'te 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile düzenlenmiştir.¹⁹ 2003 yılında değişik 4958 Sayılı Kanunla düzenlemeler yapılmış ve en son 5510 Sayılı Kanunun 15.maddesinde Hastalık ve Analık Sigortası olarak düzenlenmiştir.

Analık Sigortası

Analık normal olarak doğumla başlar, ancak 180 günden önceki doğumlar çocuk düşürme sayılır ve hastalık sigortası kapsamına girer.²⁰ Sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı ile Kurumdan (SGK) kendi çalışmalarından dolayı gelir veya aylık almakta olan kadın veya erkeğin sigortalı olmayan eşi, analıkları hâlinde belirli yardımları sağlayan bir sigorta koludur.²¹

Analık Hâlinde Sağlanan Yardımlar

Sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının analığı hâlinde, aşağıda yazılı yardımlar sağlanmaktadır.

- a) Gebelik muayenesinin yaptırılması ve gerekli sağlık yardımlarının sağlanması,
 - b) Doğumda gerekli sağlık yardımlarının sağlanması,
 - c) Emzirme yardım parası verilmesi,
 - d) Sigortalı kadının doğumdan önce ve sonra işinden kaldığı günler için ödenek verilmesi,
 - e) Analık hâli sebebiyle gerekirse yurt içinde başka bir yere gönderilmesi.
- (Ek fıkra: 29/7/2003-4958/30 md.) Kurumdan kendi çalışmalarından dolayı gelir veya aylık almakta olan kadın veya erkeğin sigortalı olmayan eşi, analık hâlinde yukarıdaki (A), (B), (C) ve (E) bentlerinde sayılan yardımlardan yararlanırlar.

Gebelik Hâlinde Muayene ve Tedavi

Gebelik muayenesi ve gerekli görülecek tedavi Kurumca önceden belli edilen hekim veya ebeler tarafından yapılır. Sigortalı, gebeliğin altıncı ayı sonuna kadar gebelik muayenesi yaptırmaz yahut hekim veya ebenin lüzum gösterdiği muayene ve tedavilere devam etmezse bu yüzden ileri gelecek iş göremezlik hâllerinde verilecek ödeneklerin % 50'yi geçmemek üzere bir kısmı kurumca düşürülebilir.

Sigortalı, Kurumca gösterilen hekim ve ebelerden dilediğini seçebilir ancak seçtikten sonra doğum oluncaya kadar, hekim veya ebesini değiştiremez.

Doğum Yardımı

Doğum yardımı, sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının doğurması hâlinde, doğum sırasında ve doğumdan sonra gerekli sağlık yardımlarıyla ilaçların ve sağlık malzemesinin sağlanmasıdır. Bu yardım, gebenin evvelce seçtiği ebe, o yoksa Kurumca tayin ve tespit edilen ebelerden biri tarafından evde veya sağlık tesislerinde yapılır. Gerekirse doğum sırasında yetkili bir uzman hekim bulundurulabileceği gibi, hekim veya ebenin lüzum göstereceği hâllerde, doğum, sigortalı kadın veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı bir sağlık müessesesine yatırılmak suretiyle yaptırılır.

Kuruma ait sağlık tesisleriyle, Kurumun sözleşme yapmış olan tesislerde doğum yapan sigortalı kadınla sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının, doğan çocukları için sağlık tesisinde kaldıkları müddetçe yapılmasına lüzum görülen sağlık yardımlarına ait masraflar ilgililerden istenmez.

Maktu Gebelik ve Doğum Yardımları

Kurumca veya kurumun anlaşması olan sağlık tesislerinde gebelik ve doğum sağlık yardımı doğrudan doğruya yapılmasına imkân görülmeyen yer ve hâllerde, gebelik ve doğum sağlık yardımı yerine, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca onanacak ve önceden bildirilecek tarifeye göre maktu para yardımı yapılır (Değişik birinci fıkra: 29/7/2003-4958/31 md.). Birden fazla çocuk doğarsa, maktu doğum yardımı her çocuk sayısına göre artırılır. Ancak;

a) Gebelik yardım parası alabilmek için, gebelik hâlinin hekim veya diplomalı ebeden alınacak bir belge ile ve doğumdan önce Kuruma bildirilmesi,

b) Doğum yardım parası alabilmek için, doğumun üç ay içinde Kuruma bildirilmesi ve hekim veya diplomalı ebeden alınacak doğum kâğıdı yahut onanmış nüfus kayıt örneği ile belgelenmesi, şarttır.

Emzirme Yardımı (Mama Parası)

Sigortalı kadına veya sigortalı olmayan karısının doğum yapması dolayısıyla sigortalı erkeğe, çocuğun ölü doğmaması şartıyla, Çalışma Bakanlığınca onanacak tarife göre her çocuk için bir emzirme yardımı yapılır.

Analık Yardımlarından Yararlanma Şartları

Analık sağlık yardımları ile emzirme yardımlarından veya maktu gebelik ve doğum para yardımlarından yararlanabilmek için;

a) Sigortalı kadın için, doğumdan önceki bir yıl içinde en az 90 gün analık sigortası primi ödenmiş olması,

b) Sigortalı erkek için, doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün analık sigortası primi ödenmiş olması ve sigortalının doğum yapan kadınla doğumdan önce evlenmiş bulunması, şarttır.

Geçici İş Göremezlik Ödeneği

Kendisi için doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün analık sigortası primi ödenmiş bulunan sigortalı kadının analığı hâlinde, doğumdan önceki ve sonraki sekizer haftalık sürede, çoğul gebelik hâlinde ise, doğumdan önceki sekiz haftaya iki haftalık süre ilave edilerek çalışmadığı her gün için geçici iş göremezlik ödeneği verilir (Değişik birinci fıkra: 29/7/2003-4958/32 md.).

Kadın sigortalının isteği ve doktorun onayı ile doğuma üç hafta kalıncaya kadar çalışılması hâlinde, çalışılan süreler kadın sigortalının doğum sonrası sürelerine eklenir. Bu ödenek hiçbir şekilde kesilmez (Ek fıkra:29/7/2003-4958/32 md.).

Geçici İş Göremezlik Ödeneğinden Yoksun Kalma

Kurumca sağlanacak olan doğum yardımlarından haklı ve makul sebep olmaksızın yararlanmayı reddeden yahut hekim veya ebenin lüzum gösterdiği tedbirleri almaması yüzünden hastalandığı veya hastalığın arttığı mütehasıs hekim raporu ile tespit edilen sigortalı kadınlara geçici iş göremezlik ödeneğinin % 50'si verilmez.

Sigortalılık Niteliğinin Yitirilmesi

Sigortalılık niteliği sona erenler; bu niteliğin sona ermesinden itibaren 300 gün içinde çocukları doğarsa doğum tarihinden önceki 15 ay içinde 120 gün Analık Sigortası primi

ödenmiş ise analık sağlık yardımlarından ve maktu para yardımlarından yararlanırlar.²²

Bakıma Muhtaç Çocuğu Olan Anne

01.10.2008 Tarihinde yürürlüğe giren 5510 s. SS ve GSS Yasası ile getirilen bir yeniliktir.

Bakıma muhtaç derecede çocuğu olan annelerin yasanın yürürlüğe girdiği 01.10.2008 tarihinden sonraki prim gün sayılarına, bu prim gün sayılarının ¼ ü kadar gün eklenir. Eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerini indirecektir.

Sonuç Yerine: Çözüm Önerileri

Kadının toplumda hak ettiği yeri alabilmesi, çalışma yaşamında dezavantajlı konumdan çıkaracak önlemlerin alınması, erkeklerle eşit fırsatların tanınması ve geleneksel zihniyetin kırılması ile mümkündür. Geleneksel aile yapısının eşitlikçi ilişkilerle yenilenmesi ve kadına özcü mesleklerle ilişkin yargıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca, eğitim alanında ve medyada da önemli değişimlere gerek vardır.

Kadınların daha fazla söz sahibi olabilmelerinin yolu eğitim, çalışma ve siyasal kararlara katılımdan geçmektedir. Kadınlar, eğitim seviyeleri ve çalışma yaşamındaki durumlarına paralel biçimde karar alma mekanizmalarında da yeterince temsil edilmelidirler. TBMM'deki yüzde 2,4'lük kadın milletvekili oranının Uganda'da yüzde 17,4, Güney Afrika'da yüzde 25, Meksika'da yüzde 14, İsveç'te ise yüzde 40,4 olduğu görülmektedir.²³

Sonuç olarak çalışma hayatında kadının yaşadığı sorunlara ilişkin çözüm önerilerini genel olarak şöyle sıralamak mümkündür:

- İşyerlerinin ihtiyaçlarına göre kadınlara yönelik olarak kısa süreli meslek kazandırma programları ve aktif istihdam tedbirleri geliştirilmelidir.
- Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında güçlü bağlantılar kurulmalıdır.
- Yaşam boyu öğrenmeye ve kırdan kente göçenlerle genç işsizlerin eğitimlerine odaklanılmalıdır.
- Fırsat eşitliğine dönük uygulamaların geliştirilmesi için sivil toplum kesimleriyle işbirliği gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, erkeklerin bilinçlendirilmesine yönelik eğitim de fevkalade önem taşımaktadır.

Kadınların daha fazla söz sahibi olabilmelerinin yolu eğitim, çalışma ve siyasal kararlara katılımdan geçmektedir. Kadınlar, eğitim seviyeleri ve çalışma yaşamındaki durumlarına paralel biçimde karar alma mekanizmalarında da yeterince temsil edilmelidirler.

- Kadın dernekleri dışındaki diğer sivil toplum kuruluşlarının da işbirliği ve koordinasyon içinde öngörülen ortak amaçlar doğrultusundaki faaliyetlerini artırmaları gerekmektedir.
- İşyerlerinde ayrımcılığa karşı yasalar konulmalı ve uygulanmalıdır.
- Ücret eşitliği sağlanmalıdır.
- Okuma-yazma bilmeyen kadın sayısının hızla azaltılması için özel bir eğitim planı uygulanmalıdır.
- Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında güçlü bağlantı kurulmalıdır.
- Şiddetin ve ayrımcılığın önlenmesi, fırsat eşitliğine dönük uygulamaların geliştirilmesi için sivil toplum kesimleriyle işbirliği gerçekleştirilmelidir.
- İşçi ve İşveren Sendika ve Konfederasyonları arasındaki sosyal diyalog, kadın istihdamı konusuna odaklı olarak geliştirilmelidir.

1 GÜZEL A. ve OKUR, A.R. (1990), Sosyal Güvenlik Hukuku, 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., s. 37.

2 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Madde 155.

3 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Madde 177.

4 2821 sayılı kanun Madde 31/V- İşçilerin işe alınmaları, belli bir sendikaya girmeleri veya girmemeleri veya belli bir sendikadaki üyeliği muhafaza veya üyelikten istifa etmeleri veya sendikaya girmeleri veya girmemeleri şartına bağlı tutulamaz. Toplu iş sözleşmelerine ve hizmet akitlerine bu hükme aykırı kayıtlar konulamaz. (N. Çelik, İş Hukuku Dersleri, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 9. Baskı, 1988, s. 295.)

5 ŞAKAR, M. (2006), Gerekçeli ve İçtihatlı İş Kanunu Yorumu, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık San.Tic. A.Ş., s. 104.

6 ŞAKAR, (2006), s. 507.

7 Gece postası: 4857 sayılı İş Kanununun 69 uncu maddesinde belirtilen gece çalışma sürelerini kapsayan ve yedi buçuk saati geçmeyen çalışma zamanını ifade eder.

8 ŞAKAR, (2006), s. 721.

9 Kadın işçi: Medeni durumuna bakılmaksızın on sekiz yaşını doldurmuş bayan çalışanlar olarak tanımlanır.

10 ŞAKAR, (2006), s. 509.

11 ŞAKAR, (2006), s. 510.

12 ŞAKAR, (2006), s. 509.

13 ŞAKAR, (2006), s. 561.

14 Gebe işçi: İşvereni, durumu hakkında herhangi bir sağlık kurumundan alacağı belge ile bilgilendiren gebe işçiyi,

Yeni doğum yapmış işçi: Yeni doğum yapmış ve işvereni durumu hakkında bilgilendiren işçiyi,

Emziren işçi: 0-1 yaş arası çocuğunu emzirmekte olan ve işvereni durumu hakkında bilgilendiren işçiyi ifade etmektedir.

15 ŞAKAR, (2006), s. 790-803.

16 TUNCAY, A.C. (1988), Sosyal Güvenlik Hukuku, 4. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yenilenmiş s. 133.

17 BİLGİLİ, Ö. (2006), 5510 Sayılı Kanun Uygulama Kılavuzu, Ankara: Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayını, s. 80.

18 BİLGİLİ, (2006), <http://www.alitez.com>

19 ŞAKAR, (1996), s. 93-94.

20 ŞAKAR, (1996), s. 94.

21 www.sgk.gov.tr, (Erişim Tarihi:14.09.2008).

22 www.sgk.gov.tr

23 <http://www.nostaljim.org/B3/viewtopic.php?f=69&t=4353>

İSLAM IŞIĞINDA KADINA BAKIŞ

AYŞE SUCU*

Giriş

Yaşadığımız dünyada inançlı inançsız; eğitilmiş eğitimsiz, varlıklı ya da yoksul, her katmanda yaşanan problemleri dikkate alarak ifadelendirecek olursak; bütün toplumların ve kültürlerin kadına bakışlarında ortak paydaların bulunması, iki hususu akıllara getirmektedir:

Birincisi, toplumların belleklerinde hep var olan, insanlığın ortak tarihi boyunca fazlaca değişmemiş, aksine yerleşik ve güçlü zeminlerde kanallar oluşturarak devam edegelmiş, insanın yekdiğerine/ötekine bakışındaki eksikliği veya yanlışlığı ortaya koyar. Çünkü mesele sadece kadından ibaret değildir; bundan, zayıf veya güçsüz kim varsa nasibini almış, insanlık onuru zedelenmiş, haksızlıkların, adaletsizliklerin ve sömürülerin sürdüğü bir hayat standardından bahsediyoruz.

Diğeri ise dinlerin ortaya koymak istediğı, kadın ve erkek ayrımı yapılmadan, sorumluluk bilincine dayalı bir dindarlığın oluşmasında, her iki cinse de düşen rolün dikkatlerden kaçırıldığıdır. Ahlak eksenli bir dindarlığın oluşmasında, kadın erkek birlikteliğı, olmazsa olmaz olarak nitelendireceğimiz şartlar arasındadır. Ancak, bu süreçte gelinen noktada fark ediyoruz ki, kadını sosyal hayattan dışlayarak veya ayrımcılık yaparak "ahlakçılık" yapmanın ve bunu din zemini içinde savunmanın bizi getirdiğı o yerde tek kanatlı kuşun uçması imkânsız görünüyor. Ancak ne yazık ki pek çok konuda olduğu gibi, olması gerekenler ile olanlar arasındaki mesafe, söz konusu kadın olduğunda büyüdükçe büyüyor. Zira bu gün hâlâ kadın

* Araştırmacı - Yazar

Ailenin ve sosyal yaşamın ahengi kadına ve erkeğe bahşedilen özelliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu ahengin ve güzelliğin bozulmaması için, kadının “kadın” gibi, erkeğin de “erkek” gibi davranması, birbirlerini tamamlamaları açısından önem taşır.

sorunları inançlarla ilintilendirilerek sorgulanmaya çalışılıyorsa, bu konuda İslam dünyası tüm insanlığa örneklik teşkil edememişse, kaldı ki yaşanan gerçeklerden kaçılarak, teorik zeminde savunulma gereği duyuluyorsa, Müslüman dünyanın bundan hicap duyması gerekir. Bir başka üzerinde durulması gereken husus, literatüre baktığımızda İslam ve kadın konusunda, günümüz insanını tatmin edecek düzeyde yazılmış ciddi eserlerin oldukça az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ne yazık ki, nakilci ve şekilci anlayışın bir tezahürü olarak ortaya konulan kadına yönelik yaklaşımlarda, Kur’an-ı Kerim’in ruhuna aykırı sözleri, hadis adı altında naklederek, kadını aşağılayan, “fitne” varlığı ve “potansiyel günahkâr” olarak gören bakışın devam ediyor olması, kadın lehine yapılan çalışmalara ket vurmaktadır. Dolayısıyla, İslam’ın, motive edici bir güç olarak, Müslümanların davranışlarına yön vermesi gereken din olması yerine, Müslümanların eksik ve yanlış davranışlarının temelinde yatan bir zihniyet gibi gösteriliyor olması ve hatta bunlar üzerinden tartışmaların yapılıyor olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Yaratılıştaki ve sorumlulukta eşit olan insanlar, zamanla, kadının psikolojik ve fiziksel yönden zayıf olmasını ileri sürerek, erkekler lehine cinsiyetler arasında ayrımcılığa doğru sürüklenmişler; Kur’an’ın her iki cinsi merkeze alarak hitap ettiğini göz ardı ederek, bu ayrımı ve aşağılamayı vahye rağmen yapabilmişlerdir:

“O hâlde Allah’ın kimilerinize diğerlerinden daha fazla bahışladığı nimetlere imrenmeyin. Erkekler kendi kazançlarından bir fayda sağlarlar, kadınlar da kendi kazançlarından... Bu nedenle (lütfundan size bahşetmesini) Allah’tan dileyin; şüphesiz Allah, her şeyin tam bilgisine maliktir.” (Nisa, 32).

“Allah’ın kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyi arzu etmeyin. Erkeklerin kazandıklarından bir pay, kadınların da kazandıklarından bir pay vardır...” (Nisa, 32).

Görüldüğü üzere Kur’an-ı Kerim, kadın ve erkeğin farklı değerlendirilmeleri gerektiğini söyler. Her ikisinin de inanç, sorumluluk, ceza ve mükâfatta eşit statüde olduğunu belirtmekte; iki cins arasında yaratılış olarak bir fark gözetmeksizin kendisini muhatap kılmaktadır. Yine Kur’an-ı Kerim kadın ve erkek arasında

varoluşsal bir üstünlük olmadığını, ikisinin de ayrı ayrı özelliklerinin var olduğunu söylemekte ve kimsenin bir başkasının özelliğini ele geçirmeye çalışmaması için de uyarıda bulunmaktadır.

Ailenin ve sosyal yaşamın ahengi kadına ve erkeğe bahşedilen özelliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu ahengin ve güzelliğin bozulmaması için, kadının “kadın” gibi, erkeğin de “erkek” gibi davranması, birbirlerini tamamlamaları açısından önem taşır.

İslam Öncesi Kadının Durumu

İslam’ın, sosyal hayatın her alanında getirdiği yenilikler gibi, kadın alanında da getirmiş olduğu yenilik ve ıslahatları anlayabilmek için, İslam vahyinin ilk muhatapları sayılan ve İslam’ın doğduğu topraklar olan Hicaz bölgesinin, İslam öncesi dönemlerinde, kadının toplumsal alandaki konumunu iyi irdelemek gerekmektedir. Hicaz Araplarının sosyal hayatında ve kültürel birikimlerinde kadının ahlaki, sosyal ve manevi açıdan nasıl konumlandırıldığını bilirsek, İslam toplumuna geçişle birlikte ne gibi değişiklikler yaşandığını anlamamız daha da kolay olacaktır.

Kabile yaşantısının ve göçebe hayatın egemen olduğu Arap toplumlarında, literatürde “Cahiliye Devri” olarak da adlandırılan dönemde, ataerkil kültür egemendi. Aileyi baba temsil eder, eve ganimet getiren, savaşan ve üreten erkek değerli iken, kadın pasif bir tüketici olarak görülmekteydi. Mülkiyette hak sahibi erkek iken, kadın mülkiyet konusu olabilen ve erkeğin hak iddia ettiği bir eşya niteliğindediydi. Edebi yönü kuvvetli olan Arap kültüründe pek çok şiir, rivayet ve atasözünde kadın aşağılanmaktaydı. Örneğin yanlış olduğunu düşündükleri söz ve görüşlere “kadın görüşü” denilmekte ve “Kadına danışın fakat aksini yapın.” atasözü sık sık kullanılmaktaydı (Bardakoğlu 1996: 11-15, Cahiliye Döneminde Kadın).

Cahiliye Devrinde cariyeye ve hür kadın ayrımı bulunmakta ve hür ve evli olan kadınlar, erkeklerle sohbet ve münakaşa edebilmekte, çarşı ve pazarda rahatça dolaşabilmekte, alışveriş yapmakta ve yerel kıyafetleri içinde kısmen örtünmekteydiler. İslam ile birlikte kadınların örtünme ve sosyal hayattan daha çok çekilme eğiliminin arttığı görülmüştür. Bunun sebebi İslam’ın örtünme veya sosyal hayattan tecrit edilmeleri yönünde bir vahiy ya da emrinin bulunması değil, fetihlerle birlikte artan göç ve nüfus hareketlerinin Arap şehirlerini kalabalıklaştırmasıdır. Şehirlere akan yabancılar ve birbirlerine yakın inşa edilen evler sebebiyle erkeklerin hanımlarını ve kızlarını koruma ihtiyacının artması ile örtünme ve sosyal hayattan tecrit etme eğilimlerinin artması arasında anlamlı bir paralellik bulunmaktadır (Bardakoğlu 1996: 14). Kadınlar için artan örtünme ve sosyal hayattan el çekme, ikincil konuma indirgenme gibi pratiklerin aslında sosyolojik temellere ve sebeplere dayandığını pekâlâ görebilmeliyiz ve bunun İslam’a mal edilmesinin sakıncalarını düşünmeliyiz.

Toplumun her katmanında yer alan ve erkeği ile birlikte karar alan Türk kavimlerinde kadın, aileden devlet geleneğine kadar her türlü karar ve işlerde söz sahibiydi.

Kadının değersizleştirilmesi maalesef sadece İslam öncesi Arap toplumuna özgü değildir. Örneğin eski Yahudi hukukuna göre birden çok kadınla evlenmek caizdir ve evlenilebilecek kadın sayısında sınır yoktur. Evli kadın tüm mallarıyla birlikte kocasına aittir. Hristiyan toplumlarda da durum pek farklı değildi. Hristiyanlıkta kadın ya “büyük günahın müsebbibi” ya da “bakirelik ve iffet sembolü Meryem” gibi figürlerle temsil edilmiştir. Fransız İhtilali’ne kadar kadının ruhu olup olmadığı sorgulanmış ve Fransız İhtilali sonrası çıkartılan medeni kanunda “Çocuk, deli ve kadın kısıtlıdır.” denilmiştir. Bugün demokrasinin beşiği olarak görülen İngiltere’de bile 1805’e kadar kadın vatandaş sayılmaz, mülkiyet, miras ve hatta kendi kazançları üzerinde hak iddia edemezdi

(Sucu 2005: 27-28, Din ve Kadın).

Buna karşın İslamiyet öncesi Türklerde kadınların ev işleri ve çocuk bakımı gibi klasik rollerinin dışında savaşçı oldukları ve binicilikte usta oldukları bilinmektedir. Toplumun her katmanında yer alan ve erkeği ile birlikte karar alan Türk kavimlerinde kadın, aileden devlet geleneğine kadar her türlü karar ve işlerde söz sahibiydi. Anadolu Selçukluları döneminde Ahi teşkilatının kadınlar kolu sayılan Bacıyan-i Rum teşkilatı, kadınların o dönemde toplumun sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri hayatında ne derece etkin olduklarını bize göstermekteydi. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde de kadınlar, dokumacılık gibi zanaat kollarında ve tarımda etkin ve üretken varlıklardı. Kocalarına yardım eden, gerektiğinde ailesini koruyan, çarşıda pazarda alışveriş eden kadınların erkeklerden kaçma veya örtünme gibi bir gelenekleri yoktu.

Yıldırım Beyazıt döneminde kadınlar saray eğlencelerinde yer almaya başlamış ve cariyelik sistemi oluşmuştur. Bu sebeple de kadın mahremiyetin bir unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Tanzimat’a kadar kadınların kılık ve kıyafetleri en ince detaylarına kadar fermanlar ile düzenlenmiştir. Dini konular dışında tahsil imkânı bulamayan Osmanlı dönemi kadınları arasında, ancak yüksek zümreye mensup bir avuç kadın güzel sanatlar ve yabancı lisan gibi eğitimleri özel hocalardan alabilmişlerdir. Fakat bu dersler kadınlar için boş vakit geçirme ve zevk amaçlı olmuş ve kadınların sosyal statülerini artırmaya yaramamıştır. Kadınların sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu görüşü, Osmanlı’nın Batılılaşma serüveni ile birlikte başlamıştır. Batılılaşma kadın üzerinden okunmaya ve kadın artık modernleşmenin bir imgesi olmaya başlamıştır. Tanzimat’tan Cumhuriyet dönemine kadar yapılan reformlar genç Cumhuriyet için önemli bir tecrübe kaynağı olmuş ve Cumhuriyet döneminde kadınlara dair reformlar hız kazanmıştır. Buna

karşın tüm bu reform süreçleri ve modernleşme hareketleri kadınların hak etmedikleri konumlarını tam anlamıyla değiştirmeye yetmemiş ve kadına dair sorunlar günümüzde de tüm hızıyla devam etmektedir.

İslam'ın Kadına Bakışı

Ahseni takvim üzere yaratılan kadın ve erkeğe Kuran-ı Kerim, yaratılmışların en şerefli payesini verdiği halde; İslam kültürünün en temel kaynaklarında dahi çok rahat görülebilen, kadının erkeğinden kötü, eksik veya fitne unsuru ve potansiyel suçlu gibi nitelermeler karşısında nasıl bir okuma gerçekleştirilmelidir; bu konuda şu hususların dikkate alınması gerekir:

- 1) Kadınlarla ilgili ayetlere verilen anlamların, Kuran'ın bütünlüğü içinde ele alınıp alınmadığının gözden geçirilmesi
- 2) Hz. Peygamber'e atfen söylenilmiş sözlerin Kuran ile çelişip çelişmediğinin araştırılması
- 3) Hadis adı altında ortaya atılan sözlerin, Hz. Peygamber'in yaşamında uygulayıp uygulamadığına bakılması
- 4) Ayet ve hadis okumalarında, İslam'ın indiği dönem ile günümüzün kültürel ve sosyal şartlarının karşılaştırılmasının yapılması
- 5) Tüm insanlığa inmiş olan Kuran-ı Kerim'in okunması ve yorumlanması noktasında, evrensel ilkelerle örtüşmesinin gerekliliğinin bilinmesi
- 6) Evrensel bir din olan İslam'ın günümüzde farklı toplumlar, kültürler ve yaşam tarzları için geçerli olabileceğinin dikkate alınması
- 7) Zamanla ve mekânla kayıtlı olmayan İslam dininin dinamizmini ayakta tutacak rasyonel, akılcı, evrensel, çağdaş yorumlama ve okumalara her dönem ihtiyaç duyulduğunun dikkate alınması. Çünkü Kuran'ın muhtevasından ve Hz. Peygamber'in sözlerinden anlaşıldığı üzere, İslam tecdit/yenilenmeye açık bir dindir.

Bu ilkeleri dikkate alarak özellikle tartışılan konular üzerinden, İslam ışığında kadın konusunda bir bakış ortaya koymaya çalışacağız.

İslam insanı varoluşsal bir düzlemde ele alır. Var oluşun mahiyetine insanı odaklayarak, ahlaklı bir toplum modeli oluşturmayı öngörür. İnanç sistemini "tevhit", "ahlak" ve "adalet" temeli üzerine kurar. Buradan hareketle, insanlık değeri açısından Kuran'a bakışta temel ilkenin kadın-erkek eşitliği olduğunu söyleyebiliriz.

İslam insanı varoluşsal bir düzlemde ele alır. Var oluşun mahiyetine insanı odaklayarak, ahlaklı bir toplum modeli oluşturmayı öngörür. İnanç sistemini "tevhit", "ahlak" ve "adalet" temeli üzerine kurar.

Al-i İmran Suresi'nde: "Erkek olsun, kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağız." ayetini bu bağlamda okumak mümkündür.

Kur'an-ı Kerim insana bir varlığın iki yüzü olarak bakar: İnsan, "en güzel şekilde" (Tin 95/4) kadın ve erkek olarak "tek bir can"dan (A'raf 7/189; Nisa 4/1) yaratılmıştır. Allah tarafından yeryüzünde "halife" olarak yaratılan insanın (Bakara 2/30; En'am 6/165; Neml 27/62; Fatır 35/39 vb.) yaratılış amacı Allah'ı tanımak ve ona "kulluk etmek"tir (Zariyat 51/56).

İnsanın kadın ve erkek olarak yaratılması veya farklı kavim ve kabilelerden olması bir ayrıcalık ya da üstünlük vasfına değil, birbirlerini tanıyabilme niteliğine delalet eder. Allah katında üstünlük, ancak ona karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olmakla mümkündür (Hucurat 49/13). Buradaki farklılıkları tanıyıp bilme, nihai aşamada insanı Allah'a karşı sorumluluk bilincine ulaştırır. Aynı zamanda aşkın/ilahi bilgi ve bilince ulaşmanın yolu, bireysel ve toplumsal bir zeminle ilişkilendirilir.

Kuran, toplumsal ilişkilerde, sosyal hayatta, tavır ve davranışlarda bazı sınırların gözetilmesinin önemi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durur. Sınırlar, büyük ölçüde toplumsal yapıyla ilişkilendirilir. Yani toplumsal yapının özelliğine göre sınırlar şekil alır.

Kuran'ın ahlak normlarının koruyan/sakındıran ve erdeme/yüceliğe yönelten iki boyutu vardır. Birinci boyuttaki ilkeler somut toplumsal gerçeklere, ikinci boyuttakiler ise soyut/aşkın hedeflere dayanır. Somut gerçeklikten yola çıkılarak ideal hedeflere doğru bir amaç gözetilir. Böylece İslam ahlakının normları korunan, arınan ve ulaşılması gereken hedeflere doğru bir açılım gösterir. Mesela Kur'an, toplum içine çıkan kadınların "dış kıyafetlerini üzerlerine almalarını" söyler. Bu onların gerçek kişilikleriyle tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini sağlar (Ahzab 33/59).

Kadın ve erkeklerin "gözlerini bakılması yasak olandan çevirmeleri ve iffetlerini korumaları, temiz ve erdemli kalmaları bakımından uygun bir davranış tarzı" olarak görülmesi de koruma amaçlı bir sınırdır (Nur 24/30-31). Korunmak istenen hem kadın hem de erkektir. Kurtuluşa ve esenliğe erişmenin yolu yasak olan davranışlardan sakınmaktan geçmektedir. Burada kadın ve erkekten her birinin duruş ve bakış tarzına göre yasak olan davranışlara sebep olabileceği, bunun için de birbirlerini etkilememek üzere belirli sınırları gözetmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Buradaki sınırların gerekçeleri, kadın ve erkeklerin fiziksel durumları ile toplumsal ilişkilerdeki biçimlerine dayanmaktadır. "Bakılması yasak olan" bakan ve bakılana göre değişecektir. Amaç, bakan ve bakılan için günaha yönelten davranışlara sebebiyet vermemektir. Çünkü inanan kadın ve erkek: "Birbirlerinin yakınlarıdır. Birbirlerinin koruyucusu ve hatta birbirlerinin dostlarıdır. İyi ve doğru olanın yapılmasını özendirir; kötü ve zararlı olanın yapılmasına engel olurlar." (Tevbe 9/71).

İslam'ın yumuşak karnı olarak nitelendirilen ve tartışmalara neden olan çok eşli evlilik sosyal şartların yarattığı bir olgudur. Kuran bu realiteye hem sayısal bir sınırlama getirmiş, hem de “adalet” ilkesi şartını koşturmuştur (Nisa 4/3). Aslında “Ne kadar isterseniz de eşlerinize adaletle davranmak elinizde değıldir.” (Nisa 4/129). Bu nedenle bir tane ile yetinmek doğru yoldan sapmamak için daha uygundur (Nisa 4/3) denilerek ideal hedef gösterilmiştir. Hz. Peygamber, kızının üzerine ikinci eş almak isteyen Hz. Ali'ye izin vermemiştir. Gerek Hz. Peygamber'in bu tutumu gerek ayetten çıkartılan sonuç ideal olanın tek eşlilik olduğunu ortaya koyar.

Kur'an ideal toplum modeli değıl, ideal insan modeli sunar. Çünkü toplumun çekirdeğini insan oluşturur.

Kur'an ideal toplum modeli değıl, ideal insan modeli sunar. Çünkü toplumun çekirdeğini insan oluşturur. İdeal toplum merkezli düşünce sistemleri, Kur'an'ın bakışında gerçekçi bulunmaz. Kuran'a göre önemli olan insandır. İdeal insanın her türlü toplumsal şartlar içinde mümkün olabileceğini, böylece insanın değışip gelişmesiyle toplumların değışebileceğini göstermiş olur. “Gerçek şu ki; insanlar kendi iç dünyalarını değıştirmeden Allah onların durumlarını değıştirmez.” (Ra'd 13/11).

Boşanma konusunda “adalet” ölçülerine göre eşlerin birbirleri üzerindeki hakları eşit olmasına rağmen, erkeklerin “öncelik sahibi” olmaları, aile içinde üstlenmiş oldukları rolle ve ailenin sıhhatiyle ilişkilendirilerek değılendirilebilir (Bakara 2/228).

Kur'an eşler arasındaki ilişkiyi varoluşsal bir yaklaşımla “sevgi ve şefkat” temeli üzerine inşa eder (Rum 30/21). Yaratılışın temelindeki espri de budur. Bunun yanında, evliliğin sürdürülmesi ve aile yuvasının mutluluğı üzerinde hassasiyetle durur. Çünkü aile, neslin sağlıklı bir şekilde devamı için korunması gereken bir zemindir. Bu sebeple boşanmanın şartları zorlaştırılmış, evliliğin devamına dönük bütün ihtimaller söz konusu edilmiştir. Eğer sonuç yine de boşanmaysa, bu Allah'ın koyduğu sınırlar çerçevesinde olmalıdır. Boşanma konusunda Kur'an'da Allah'ın koyduğu sınırların gözetilmesi ve aşılmaması önerilmektedir. Çünkü sınırları aşan aslında “kendine karşı haksızlık etmiş” olur (Talak 65/1). (Sucu 2005: 29-31, Din ve Kadın)

Yine İslam ve kadın denildiğinde en çok tartışılan konulardan biri şahitliktir. Şahitlik konusunda Kur'an'da, önce “iki erkek” şahidin tutulması, “eğer iki erkek” yoksa bu durumda “bir erkek ve iki kadın”ın bulunması, “iki kadın”ın bir erkeğe eş değıerde görüldüğü anlamına gelmemektedir. Konu, Kur'an'da ticari olay sebebiyle yer almaktadır. Buna göre, “belli bir vade ile borç verip veya alma”nın yazıyla kayda geçirilmesi, “taahhüt”lerin yerine getirilmesi ve “Allah'a karşı sorumluluk bilinci”nin unutulmaması ve bu olayın şahitler huzurunda yapılması gerekmektedir (Bakara 2). O zamanki sosyal şartlarda erkeğin ticari tecrübesinin ve okuryazarlığının kadınlara

göre daha gelişmiş olması, konunun Kur'an'da bu şekilde ele alınmasına sebebiyet teşkil etmiş olabilir. Çünkü Kur'an, sosyal realiteyi hesaba katan bir yaklaşımı hiçbir zaman görmezlikten gelmez. Bu sebeple, ticari konuda o dönemin şartlarını da dikkate alırsak, erkeği daha tecrübeli görmesi doğal karşılanmalıdır. Kur'an'ın buradaki amacı erkeği kadından üstün tutmak değil, ticari usulleri belirlemek ve alışverişin sıhhatini sağlamaktır. Kaldı ki İslam hukukunda, tıpkı tek başına erkeğin şahitliğinin yeterli olamayacağı durumların olması gibi, kadının şahitliğinin de tek başına yeterli olduğu pek çok durum vardır.

Kadın ve erkeğin mirastan farklı pay almaları konusuna gelirsek; öncelikle anne baba çocukları arasında istediği gibi malını taksim edebilir. İsteddiği oranı istediğine dilediği kadar verme hakkına sahiptir. Anne babayı bağlaması gereken ilke "adalet" ilkesidir. Kur'an'daki dağıtımın ise büyük ölçüde sosyal ve tarihsel şartlarla yakından ilgili olduğunu ifade etmek yanlış olmaz: (Nisa 7/12). Kur'an'ın bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda, kadına ve erkeğe yüklenen haklar ve sorumluluklar çerçevesinde, kız kardeşin mirastan farklı pay alması benimsenmiştir. Ancak zamanla kadın ve erkeğe toplum içinde yüklenen rollerin değişmesiyle bir takım hukuki kuralların değişmesi elbette kaçınılmaz olacaktır.

Kadının dövülmesi meselesine gelince, ifadenin dahi kadınları incittiği her nedense göz ardı edilir. Geleneksel yorumları da içine alan bir bakışla hemen ifade edelim ki, Kur'an'da kadının uyarı amacıyla dövülebileceği ile ilgili husus, dürüstlük ve erdem ilkesine bir vurgu amacı taşımaktadır. Nisa Suresi'nin 34. ayeti, Kur'an'ın ifadesiyle "nüşuz" yani "kötü niyet", "evlilik sorumluluğunu ihmal", bazı yorumlara göre ise "aldatma" gibi bir bilinçli davranış karşısında erkeğin dikkate alması gereken üç aşamayı dikkatlere sunar: "Erkekler, kadınları, Allah'ın kendilerine onlardan daha fazla bağışladığı, nimetler ve sahip oldukları servetten yapabilecekleri harcamalarla koruyup gözetirler. Dürüst ve erdemli kadınlar, gerçekten Allah'ın kuru (nulması buyur) duğu mahremiyeti koruyan, sadık ve itaatkâr kadınlardır. Kötü niyetlerinden korktuğunuz kadınlara gelince, onlara (önce) nasihat edin, sonra yatakta yalnız bırakın; sonra dövün ve bundan sonra itaat ederlerse onları incitmekten kaçının. Allah gerçekten yücedir, büyüktür." (Nisa/ 34)

Ayetteki "yadribune" fiilinin pek çok anlamı arasında yalnızca dövmek anlamının tercih edilmesi, gayri ihtiyari insana "Erkek egemen anlayışın bir tezahürü müdür?" sorusunu sordurtuyor. Çünkü kelimenin çeşitli anlamları arasında "cinsel münasebette bulunma", "evden uzaklaştırma", "boşanma" gibi anlamlarının var olduğunu, bunlardan birinin tercih edilebileceğini hatırlatalım. Nitekim günümüz ilahiyatçılarından, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği yapmış Prof. Dr. M. Saim Yeprem üçüncü aşamayı cinsel beraberlik olarak yorumlar. Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk ve hocası Prof. Dr. Hüseyin Atay ayete "evden uzaklaştırma" olarak anlam verir.

Kaldı ki, Nisa suresinde geçen ve "nüşuz" ayeti olarak bilinen bu ayetin, erkeğe büyük bir sorumluluk yüklediğini, en zor durumda dahi medenice bir tutum içinde hareket etmesi gerektiğini, Kur'an açık bir biçimde ortaya koyar. Bu açıdan

bakıldığında hiçbir uygarlığın henüz bu noktaya gelmediğini söylemek mümkündür.

Kuşkusuz eşler arasında dürüstlük ve erdem ilkesinin ihlali, sevgi ve aile bağlarını tahrip edeceği gibi, toplum hayatını da olumsuz yönde etkileyecektir. Kur'an, böyle bir davranışa sebebiyet verenin çeşitli şekillerde uyarılması gerektiğini, aksi halde çok daha büyük felaketlerin doğabileceğini ihter etmektedir. Dolayısıyla bu üç aşamayı doğru bir düzlemde okumamız gerekmektedir.

Diğer bir husus, yukarıda belirttiğimiz ilkeler doğrultusunda, Kuran-ı Kerim'in omurga kavramları ve genel felsefesi ile uyumlu bir yorumlamanın daha doğru olacağını tam da bu noktada hatırlatmalıyız. Zira Hz. Peygamber'in kendisi, erkeğin karısını dövmesini şiddetle kınamış ve çeşitli vesilelerle, **"İçinizden biri, köle döver gibi karısını dövüp sonra da gece onunla yatabilir mi?"** uyarısında bulunmuştur. Bu durum bile, diğer bir ilke olan, Hz. Peygamber'in örnek davranış ve hayatı ile uyumlu bir yorumlamanın daha çağdaş, adalet, hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde ve en temel insan hakları zemininde kadın-erkek eşitliğine dayanabileceğini göstermektedir.

21. yy insanının modernlik olarak algıladığı ve toplumumuza "batılılaşma" ile birlikte girmiş olan kadın erkek eşitliğini, Kur'an-ı Kerim'in yadsıması ve evrensel ilkelerle çatışması düşünülemez. Aksi taktirde Kur'an'a gelecek itirazların içinden çıkmak mümkün olmayacaktır. Bu konuda ilahiyatçı-yazar Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün'ün tespitinin son derece yerinde olduğunu söyleyebiliriz: "Kur'an metnine, kendi tarihsel gerçekliğimizi yani bu günün bağlamını dikkate almadan, sadece indiği dönemin şartlarını dikkate alan bir yorum anlayışıyla baktığımızda ve böylece metni indiği dönemin tarihine sabitlediğimizde; Kur'an'ın kadına ikinci dereceden bir statü verdiğini, onu gücü ve serveti elinde bulunduran erkeğin korumasına ve insafına bıraktığı gibi bir izlenime kapılabiliriz. Ama bunun aksine dinamik bir yorum yöntemi olarak, metnin indiği şartlar ve kendi şartlarımız arasında mekik dokuyan bir metin ve metin yorumcusunu odağa koyduğumuzda durum değişecektir. Tarihin bir kesitinde yaşayan insana değil de, insan türüne hitap eden ve bu hitabında onun onurunu, aklını, mantığını hülusa varlık şartların dikkate alan bir metnin varlığı, makasid ve maslahat çerçevesinde okunduğunda, hem kadın hem de erkek için herkesin kendi yaratılış yapısına en uygun rollere kaynaklık ettiğini ve aralarında cinsiyet farkını muhafaza eden ama sınıfsal bir farka asla geçit vermeyen bir metin algısına ulaşmış oluruz." (Ortaçağda Kadın 47)

Özetle söylemek gerekirse, Kur'an'da, insanın yaratılışı ve yaratılış amacı, hiçbir farklılık gözetilmeksizin (cinsiyet/kavim) inanç ve sorumluluk ekseninde açıklanır.

Kur'an'da,
insanın
yaratılışı ve
yaratılış amacı,
hiçbir farklılık
gözetilmeksizin
(cinsiyet/
kavim) inanç
ve sorumluluk
ekseninde
açıklanır.

Farklılık olarak görülen hususlar, sosyal hayat merkezli hususlardır. Bunlarda da “ahlak” ve “adalet” ilkeleri, üzerinde durulan ve hassasiyet gösterilmesi istenilen temel ilkelere aittir. Ahlak ve adaletin tesisi toplumun sıhhati açısından kaçınılmazdır. Kur’an temelde insanı muhatap alır ve onu toplum hayatına hazırlar. Meseleleri bu zaviyeden ele almanın daha doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

Rol-Modellik ve Hz. Peygamber Eşleri

Hz. Peygamber döneminde entelektüel kimliği ile öne çıkan en önemli kadın Hz. Ayşe’dir. Aldığı eğitim, yetiştirdiği öğrenciler, sosyal ve siyasal hadiseler içinde oynadığı roller, kadınlara yönelik yaptığı çalışmalar, tefsir ve hadis kritiği konularındaki yetkinliği gibi pek çok alanda Hz. Ayşe’yi renkli bir kimlik olarak görmek mümkündür. Dört büyük raviden biridir; muhaddistir, müfessirdir ve hakkında ayet inmiş bir kadındır. Özellikle Hz. Peygamber’in hadislerini çokça rivayet eden bazı sahabelere yaptığı itirazlarıyla da İslam tarihinde önemli bir yerde durur.

Hz. Hatice, İslam’a katkıda öncü olan kişi olması sebebiyle ayrı bir vurguyu hak eder. En başta O, Hz. Peygamber’e hiç tereddüt etmeden inanmış, eşinin en sıkıntılı zamanlarında yanında yer almış, tam destek vermiş, maddi ve manevi tüm varlığını ortaya koymaktan asla kaçınmamıştır. Hz. Hatice’nin eşinin Peygamberliği noktasında oynadığı rolün ehemmiyetini anlatmak kolay olmasa gerekir. Peygamberlik ne kadar zor ise, vahyin bizzat içinde yer alan Hz. Hatice’nin üstlendiği görevin de bir o kadar zor olacağı göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husustur. Kadınlar nezdinde Hz. Hatice ile başlayan bu yolculuk, Hz. Ayşe’yle bütünleşmiştir. Her iki muhterem kadının da ortaya koydukları göz önünde bulundurulursa Hz. Peygamber’in hayatında önemli boşlukları doldurdukları rahatlıkla gözlemlenebilir.

Hz. Peygamber’in eşleri arasında isminden fazlaca bahsedilmeyen Hz. Zeynep, İslamiyet’te sivil inisiyatif başlatan ilk kadın olarak nitelendirilebilir. Evinin bir bölümünü deri işleme atölyesine çevirerek, dul, yetim, öksüz ve fakir kadınları ve çocuklarını etrafında toplayıp himayesi altına almış ve topluma kazandırmıştır. Bu durum İslamiyet ile birlikte kadınların topluma ne derece yön verebilen ve önderlik yapabilen roller üstlendiğine örnek teşkil etmektedir.

Ne var ki, kadınların İslamiyet’e olan katkılarına rağmen tarih boyunca kadının ikinci planda olduğunu görmek çok zor değildir. Bunun nedenlerine baktığımızda kadının güç ve servet kaynaklarına uzak kalmasından kaynaklanan bir ötekileştirme ve bunun sonucunda da aciz ve zayıf olarak geride bırakıldığını görmekteyiz. Ancak Hz. Hatice gibi güç ve servet sahibi kadınların varlığı da gözden kaçmaması gereken önemli bir husustur. Bilindiği üzere Hz. Hatice peygamber olmadan önce Hz. Muhammed’e evlenme teklif etmiş tüccar bir kadındı. Hz. Muhammed’in teklifi kabul edip Hz. Hatice’yle evlenmiş olması, onun da bu durumu yani kadınların güç ve iktidar sahibi olabileceklerini onayladığının bir ispatı olarak değerlendirilmelidir.

Bu davranışıyla Hz. Peygamber kendisinden sonra gelen âlimlerin İslam adına verdiği fetvaların aksine, kadının sosyal hayatta aktif rolünün olmasının önünü sözleri ve yaşantısıyla açmıştır. Ayrıca Hz. Peygamberin; “İnsanlık alemine şeref olarak şu dört kadın yeter: İsa’nın annesi Meryem, Firavun’un iman eden karısı Asiye, benim eşim Hatice ve benim kızım Fâtıma...” hadisi şerifi de kadınların değerini göstermesi açısından bu durumu destekler niteliktedir.

Hz. Peygamber döneminde Arap toplumu, kadının malı ve gücü olmadığı sürece hiçbir değerinin olmadığı hatta Kur’an’ın da belirttiği üzere, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir coğrafyaydı. Hemen burada bir gerçeği de zikretmeden geçmeyelim. Elbette Cahiliye Döneminde var olan Ebu Süfyan’ın karısı Hind veya Hz. Hatice gibi eşraftan, saygın, hür kadın kimliklerinden bahsetmek mümkündür. Ancak bu isimlere istisna demek doğru olacaktır. İslamiyet’in gelişile kadın gerçek değerini kazanmıştır. Bu dönemde yaşanan ifk hadisesi, bir kadının feryadı sonucunda inen Mücadele Suresindeki (3-4) ayetlerle bunun örneklerini görmekteyiz. Ve bu olaylar üzerine inen kadınlarla ilgili ayetlerde; kadınlar için fetva verilmesi gerektiğinde Allah’ın bu görevi peygambere dahi bırakmadığı, ancak kendisinin söz sahibi olduğu belirtilmektedir.

“Kadınlar konusunda senden fetva istiyorlar.

De ki, bu konudaki fetvayı Allah vermektedir.” Hz. Peygamber, peygamber dahi olsa, içinde yaşadığı sosyal şartların, kültürün ve coğrafyasının bir ürünü olarak, hemcinsi olmayanlar hakkında subjektif kalabilme ihtimalini göz önünde bulundurmamız gerektiğini Kur’an bize hatırlatmaktadır. Kur’an bu konuda bir kadının mücadelesini çarpıcı bir şekilde verir: Arap kültüründe “Zıhar” ismiyle anılan bir geleneğe göre, ashabdan Evs bin Sabit karısına kızar ve “Sen bana anamın sırtı gibisin.” der. Bu sözü söylemek kadını boşamak anlamına gelir. Karısı Havle, Hz. Peygamber’e gider ve en güzel yıllarını, gençliğini ve güzelliğini feda edip çocuklar doğurduktan sonra güzelliği kalmadığı için kocası tarafından boşatılmasının adil olmadığını söyler. Hz. Peygamber kendisi ile tartışan kadına, “Sen ona haramsın.” der ve kadının lehinde hüküm vermez. Nihayetinde içinde yaşadığı toplumun kültürü budur ve Peygamber efendimiz bu kültürün insanı olarak bu doğrultuda hüküm verebilmiştir. Bunun üzerine inen ve gayet manidar bir isme sahip olan Mücadele Suresi’nde bu konuyu ele alan şu ayet geçmektedir: “İçinizden zıhar yapanların kadınları, onların anaları

Hz. Peygamberin; “İnsanlık alemine şeref olarak şu dört kadın yeter: İsa’nın annesi Meryem, Firavun’un iman eden karısı Asiye, benim eşim Hatice ve benim kızım Fâtıma...” hadisi şerifi de kadınların değerini göstermesi açısından bu durumu destekler niteliktedir.

değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir ve bağışlayıcıdır.” (Mücadele, 2). Kur’an, tam da bu noktada, kadının hakkını ve emeğini erkeğin zevkine feda etmemiş ve onu koruyup kollamıştır.

Kadın Alimler ve Kendini Ötekileştiren Kadın

İslamiyet’in ilk yıllarıyla başlayan kadınların ilmi faaliyetleri hicri VIII. ve IX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu dönemde özellikle hadis sahasında hadis rivayet eden kadın muhaddisler olmuş ve birçok önemli ismin yetişmesini sağlayan âlimlere hocalık görevini ifa etmişlerdir. Ünlü İslam âlimi İbn Hacer yaklaşık altmış kadın âlimden ders almış önemli bir âlimdir. Kadınların tek başına şahitliğinin kabul edilmediği bir gelenekte, hassas bir teraziyle tartılıp, ancak ondan sonra ravi olunan bir dönemde kadınlara ravilik görevinin verilmiş olması, bize kadınların ilimdeki yeterliliğini göstermede kâfidir.

Fakat zamanla baskıların artması ve “Kadının yeri evidir.” inancının her zihne girmesiyle, kadınlar ötekileştirilmiş, adeta kuşatma altına alınmışlardır. Ataerkil bir toplumun getirdiği, erkek egemen anlayışın da etkisiyle, bu duruma boyun eğen kadınlar, kendilerinden ayrı düşünmesi ve davranması sebebiyle kendi aralarında da bir ötekileştirmeye gidebilmişler ve kadınların yaptığı gelişmelere ilk önce karşı çıkanlar ne yazık ki yine kendileri olmuştur.

Bu dönemde din, kadının çalışmasının önünde engel olarak çıkarılmış; siyasal, kültürel ve toplumsal faaliyetlerde bulunması engellenmiştir. Hâlbuki bu yaklaşımların dinle hiçbir ilişkisi olmadığı ortadadır.

Geleneksel Uygulamaya Meydan Okuyan Anaerkil (Matrimonyal Müslüman Bir Topluluk

Kuran’a ataerkil bir geleneğe bağlı kalınarak okunduğunda farklı, anaerkil geleneğe hâkim bir toplum tarafından okunduğunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Buna en iyi örnek de 16. yüzyılda Müslüman olup, anaerkil yapılarını İslamiyet’e girmekle kaybetmemiş ve hala günümüzde varlığını sürdüren anaerkil Müslüman topluluk olmuştur. Bahsettiğimiz yer Endonezya’nın Batı Sumatra Adası’nda yaşayan ve dünyanın en büyük anaerkil topluluğunu oluşturan 4,5 milyon nüfuslu Minangkabau toplumdur. Bu toplumda soy anneden devam eder, evler kadınların üzerine yapılır ve evlendikten sonra erkek karısının ailesinin evinde yaşar ve kadın mirasın hepsini yalnız başına alır. Hatta erkek sığınma evlerinin bulunduğu dünyadaki tek yer burasıdır. Minangkabaular, günümüzde modernizmin etkisiyle bazı uygulamaları terk etseler de, hâlâ geleneklerine sahip çıkmaktadırlar.

Sonuç

İslam dini kadını onurlandırmış, seçkin kılmış, ona toplumda en yüksek makamı vermiştir. Ancak bu gerçeğe rağmen bazı İslam toplumlarında bu kurallar işlememekte ve kutsal metinler, pratikte karşılığını bulamamaktadır. Dinin öz kaynaklarından doğru bir şekilde anlaşılmasının önündeki engeller siyasallaşmanın da etkisiyle düşümlenmekte, ne yazık ki fatura İslam'a kesilmektedir.

Orta Çağ'da kendini ilme adayan kadınlar, kadına uygulanan ambargoyu yıkabilmiş ve hatta erkeklere ders verebilecek seviyeye gelmişlerdir. Ve bu sayede ünleri hâlâ kaybolmamış âlimlerin yetişmesine vesile olmuşlardır. Daha sonra özgür düşüncenin önüne set konulmasıyla kadınların eğitimi geciktirilmiş ve böylece Müslüman dünyasında da gelişmeler azalmıştır.

Günümüzde modernitenin de etkisiyle kadın konusunda uzunca süredir yapılan tartışmalar neticesinde kadına karşı yaratılan baskılar nispeten azalmış ve kadının kendini özgürce ispat edebileceği etkinlik alanları gün yüzüne çıkmıştır. Okumaya ve araştırmaya başlayan kadın, kendi kimliğiyle, şahsiyetiyle başarılarını ortaya koyabilmiştir. Bilinçlenmenin getirdiği özgüvenle kadınların sesleri duyulur hâlâ gelmiştir ve birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kadınlar bakan hatta başbakan olup ülke yönetiminde son söz sahibi olabilecek konuma ulaşmışlardır.

Önemli olan bu bilinçlenmeyi kaybetmeyip geliştirmek için çaba sarf etmektir. Bunun için mücadele ederken kendi sınırlarını çizmeleri kolaylaşabilmesi için öncelikle kadınların kendi hak ve sorumluluklarını bilmeleri gerekir. Kendi hak ve sorumluluklarını bilmemesi ve yaratılışından kaynaklanan özelliklerini göz ardı etmesi yalnızca kendisi için değil, tüm insanlık için bir kayıptır. Çünkü Hz. Mevlana'nın ifadesiyle " Kadın mahluk değildir, sanki hâliktir." Yaratıcının bir sıfatının kadında tezahür ediyor olması, onu hayat damarıyla vasıtasız bütünleştirmektedir. Kadın Yaratıcısıyla ilişkisini kendine verilenler üzerinden, doğrudan hayatın kendisinden alır. Anneliği, çocuk yetiştirmesi, hayata intibak etmesi, hayatiyet arz eden bütün güzellikleri toplumla buluşturması kadına has özelliklerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yeryüzünde ne görürseniz ancak kadının eseridir" sözü bu gerçeği ifade eder.

Dolayısıyla kadın dindarlığının toplumla ve toplum dinamikleriyle buluşması demek, ahengin, insicamın, dengenin kurulması demektir. Kadının kadınlığını fark ettiği tam da burası onu yüceltirken, kendisine yabancılaştığı yer de burasıdır. Kadın

İslam dini kadını onurlandırmış, seçkin kılmış, ona toplumda en yüksek makamı vermiştir. Ancak bu gerçeğe rağmen bazı İslam toplumlarında bu kurallar işlememekte ve kutsal metinler, pratikte karşılığını bulamamaktadır.

kendisine yabancılaşmamalıdır. Toplumun şekillenmesinde, vücut bulmasında en önemli unsur olan kadının her anlamda ve her alanda güçlü olması gerekmektedir. Bunun aileye, topluma ve elbette insanlığa katlanarak döneceği bir hakikattir.

Kaynaklar

Nisa 4/32.

Nisa 4/34.

BİÇER, Ramazan (2011), Ortaçağda Kadın, Ankara: Lotus Yayınevi, s. 44.

DÜZGÜN, Şaban Ali Ortaçağda Kadın, s. 57. Yaşar Nuri Öztürk, Asr-ı Saadetin Büyük Kadınları, s. 31 (İbn İshak, Kitabu'l Meğazi, s. 333).

DÜZGÜN, Şaban Ali Ortaçağda Kadın, s.51.

Nisa 4/127.

YILMAZ, Muhammet (2008), Kadın Hadisçiler, Ankara: Araştırma Yayınları, s. 110.

BÖHÜRLER, Ayşe (2008), Duvarlar Arkasında, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 485.

GÖKSEL, Burhan (1993), Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 191. age., s. 192.

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE TÜRKLERDE KADIN VE KADIN EĞİTİMİ

YRD. DOÇ. DR. LATİFE KIRBAŞOĞLU KILIÇ*

Özet

Toplumunu meydana getiren en küçük birlik olan ailenin önemli ögesi kadındır. Başlangıçtan günümüze çeşitli toplumlarda farklı algılanan kadın, Türk dünyasında yüksek bir değer bulmuştur.

Türk kadınlığı en güçlü dönemini İslamiyet'ten önce yaşamış, yüksek düzeyde eğitimi gerektiren görevler üstlenir. İslamiyet'in kabulünden sonra Arap, Fars, İstanbul'un fethiyle de Bizans saray geleneği kadını ikinci plana düşürür. Türk kadınının Tanzimatla yeniden değeri fark edilir, önce eğitim alanında imkânlar sağlanır. İkinci Meşrutiyet yılları ile Türk kadını tekrar eski değerini bulur, kadın hukuku ve kadın eğitimi için büyük hamleler yapılır.

Cumhuriyet dönemi hem Meşrutiyet yıllarındaki kazanımlarıyla hem Kurtuluş Savaşındaki yararlılıklarıyla hem de Atatürk'ün kadına verdiği büyük değerle Türk kadını her bakımdan yükselir. Bütün bu iyileştirmelere günümüzde bir de AB kriterleri ve bu yolda atılan adımlar eklenince bu yükseliş devam etmektedir.

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim üyesi.

“Doğan kız çocuklarını öldürmek eski Araplarda olduğu gibi eski Romalılarda ve eski Yunanlılarda da vardı. Ruslar 17. asra Deli Petro zamanına kadar bu kötü âdeti muhafaza etmişlerdir.”

Giriş

Kadını biyolojik bir varlık, insan cinsinin bir şubesi olarak tanımlamak, öncelikle sosyal bir kurum olan aileyi reddetmek anlamına gelir. Sosyoloji aileyi “nüfusu yenileme, millî kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği kurum” (Erkal 1998: 94) diye tanımlar.

Bu tanım, ailenin toplumun sürekliliği için vazgeçilmez bir kurum olduğunu gösterir. Millettin ve devletin çekirdeği gözüyle bakıldığında, milletlerin yükselmesi ve çökmesinde ailenin önemi anlaşılacaktır. Ziya Gökalp da aileyi toplumun küçük bir modeli olarak görür. “Bir bütün olarak sosyal realitenin ailevî, siyâsî ve meslekî zümrelerden meydana geldiğini” (Ziya Gökalp. 1976: 86) kabul eden Gökalp’a göre ailenin temelinde ve devamlılığında kadın ve kadının

eğitimi vardır. Eski Türklerde aile, hem ilk toplumsal kurumdur hem de toplum yapısının çekirdeğidir. Kan akrabalığına dayanan küçük bir kurumdur hem de toplum yapısının çekirdeğidir. Kan akrabalığına dayanan bu küçük ailelerde dıştan evlenme hâkimdir. (Türkdoğan 1996: 94)

Şemsettin Sami de kadınların yeryüzü ahalisinin yarısı olduklarını, “kadın olmalarından kaynaklanan önemden başka erkekleri yetiştiren, insan topluluğunu terbiye eden ve biçimlendiren oldukları için önemlerinin de pek çok” olması gerektiğini söyler. (Ş. Sâmi 1996: 11) Yine Şemsettin Sami’ye göre kadın “insan topluluğunun esası, genel ahlakın temel direği –aile denilen ve insanı canavarlıktan çıkarıp uygar bir duruma sokan- kutsal bağın düğümü, insanlığın bir bahçesidir.” (Şemsettin Sâmi 1996: 13)

Ancak tarihte kadın farklı milletlerde farklı algılanmış, farklı muameleler görmüştür. Eski Yunan, Hint, Çin, Fenike, Babil, Moğol, Arap ve Fars toplumlarında kadına değer verilmediği, çok evliliğin olduğu, ataerkil ailelerde aile mirası ve yönetiminin babadan oğla geçtiği, kız çocuklarına ve kadınlara hiç söz hakkı tanınmadığı tarihi belgelerle ve edebiyata ait malzeme ile günümüze gelmiştir. “Doğan kız çocuklarını öldürmek eski Araplarda olduğu gibi eski Romalılarda ve eski Yunanlılarda da vardı. Ruslar 17. asra Deli Petro zamanına kadar bu kötü âdeti muhafaza etmişlerdir.” (Ergin 1977: 1879) Avrupa’da da tarih içinde kadına verilen değer aşağı düzeydedir. (Ergin. 1997: 1879-1893)

İslamiyet Öncesi Dönem

Eski Türklerde kadının yeri bu toplumlardan çok farklı ve onların çok üzerinde idi. Bu farkı görebilmek için öncelikle eski Türk aile yapısına bakmak gerekir. Eski Türk ailesi, pedersâhi değil, babanın eşi ve çocukları üzerinde yalnız demokratik bir velâyetinin olduğu “pederî” ailedir. Eski Türklerde bu aile, günümüzün çekirdek aile tipine uygun olarak kurulur, gelin veya güvey ailesiyle değil, onlar için yapılan ayrı beyaz bir çadırda otururlardı. (Gökalp 1976: 156) Hatta Oğuz Kağan “ efsanesinde görülen aile düzeni daha çok ‘Baba ailesi’ ile ilgili idi.” (Ögel 1971: 68)

Ziya Gökalp eski Türklerin hem demokrat hem de feminist olduklarını söyler. (Gökalp 1976: 156) Göktanrıcılık döneminde kadın ve erkek eşittir. Her işe ait toplantıda kadın ve erkeğin beraber bulunması şarttı. Tarih, Türk hakanlarının bir elçiyi tek başına huzura kabul etmediğini, devleti ilgilendiren bütün işlerde hatunun da mutlaka hakanla beraber, onunla yan yana oturduğunu bildirmektedir.

Milletlerin millî tefekkürlerinin ilk ve gerçek ürünleri olan destan ve efsaneler onların saf ve bozulmamış kültür değerlerini taşır. Türk destan ve efsanelerinde de kadın daima en yüksek mevkide, ilâhi bir mertebede buluruz. Türk muhayyilesinde kadın, çoğu zaman insan değil, karanlıkların aydınlatan bir ışık huzmesi, erişilmesi, dokunulması, koklanması, kısacası beş duyu ile kavranması mümkün olmayan ilâhî nîr nur huzmesi, iyiliği, yiğitliği, telkin eden bir melek olarak tasavvur eder. (Sevinç 1987: 11)

Yaratılış Destanından Tanrı Kayra Han’a yaratma ilhamını veren Ak Ana ışıktan bir kadın hayalidir. Tanrı Kayra Han’ın Ak Ana için yarattığı gökyüzünün 17. Katı da bir ışık âlemdir. (Banarlı 1976:) Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz’un ilk karısı gökten inen mavi bir ışıktan, ikinci karısı kutsal bir ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır. Yakut Türklerine ait bir efsanede de Ak Oğlan, bir ağacın içinden çıkan nurdan bir kadın tarafından emzirilir. (Ögel 1971: 95)

Türk destanlarında kadın, çoğu ışıktan doğan, gökten inen, ışıktan çocuklar doğuran bir melek gibi tasvir edilirken, destanî hayata karıştıktan sonra da erkeğini zor durumdan kurtaran bir kurtarıcı, erkeğin tamamlayıcısı olarak yerini alır.

Görülüyor ki Türk muhayyilesi kadına doğuşu veya doğurduğu çocuklar sebebiyle bir kutsallık izafe etmiş, onu Tanrıya bile yaratma ilhamı veren bir mertebeye oturtmuştur. Bu destan ve efsanelerinde kadın “ Türk töresinin, Türk tefekkürünün ve çağımıza kadar gelen Türk namus ve ahlak telakkisinin şaşmaz ve yanılmaz bir sembolü.” (Sevinç 1987: 11) olmuştur.

Aynı dönemlerde meydana geldiği düşünülen Grek mitolojisinde ise meselâ Athena büyük tanrı Zeus’un hem karısı, hem kız kardeşidir. Bu eski Yunan’da bir erkeğin kız kardeşiyle evlenmesini mubah sayan, tanrı ile tanrıça arasında meydana geldiği için de teşvik edici bir düşünce tarzının varlığını gösterir. Bu efsanelerde kadınlar, birtakım hilelerin, entrikaların hem mimarı, hem de neredeyse bütün destanlar boyunca gayr-i meşru ilişkilerin başrol oyuncusu konumundadırlar.

Hatunlarına
“körklüm”
(güzelim) diye
hitap eden
Türk destan
kahramanları,
eşlerine saygılı
davranıyor,
sevgi gösteriyor
ve çoğu kez
kadınlarının
tavsiyelerine
göre hareket
ediyorlardı.

Türk mitolojisinde ise kahramanların hatunları Tanrı tarafından gönderilen, sosyolojinin de kabul ettiği yüksek değerlere sahip kutsal kadınlardır. Eski Türk anlayışına göre hakanla hatun, gök ve yerin evlatlarıdır. Kadına verilen değer, ona lââyık görülen göğün on yedinci veya yedinci gibi erişilmez en üst katlarıyla ölçülebilir. Elbette bu mevkiye layık görülen bir varlığın horlanması, tahkir edilmesi mümkün değildir.

Hatunlarına “körklüm” (güzelim) diye hitap eden Türk destan kahramanları, eşlerine saygılı davranıyor, sevgi gösteriyor ve çoğu kez kadınlarının tavsiyelerine göre hareket ediyorlardı. Tavsiyelerin kurtarıcı, geliştirici, doğru tavsiyeler olduğu destanlar okununca anlaşılacaktır. Altay destanlarını örnek gösterecek olursak, bu destanlarda kahramanlar eşlerinin veya kız kardeşlerinin sadakat ve gayreti sayesinde ölüm ve felâketten kurtulurlar. (Sevinç 1987: 18)

Dede Korkut hikâyelerinden Deli Dumrul'da da babası, anası değil karısı Deli Dumrul'un canına karşılık kendi canını vermiş, “adı görklü Tanrı”dan kendine ve kocasına uzun ömürler bahşedilmiştir. Sadece Deli Dumrul'da değil, bütün Türk destanlarında tek kadınla evlilik ve karı koca arasında sarsılmaz bir saygı, sevgi ve sadakat sergilenmiştir.

Destanlara Türk kızlarının, Türk kadınlarının kahramanlığı, hatta erkeklerle ava çıktıkları, at koşturdukları, güreştikleri, düşmanla savaştıkları anlatılır. Bu döneme kadar kadınlarla erkekler arasında kaç-göç olmadığı, evlenmek isteyen gençlerin birbirlerini gördükten, hatta kendi aralarında ok atıcılık, güreş gibi müsabakalardan sonra karar verdikleri destanlardan ve gezginlerin hatıralarından günümüze aktarılan hayat tezahürleridir.

Türk destan ve efsanelerinde kadının sosyal statüsü yüksektir. Kadın ve erkek arasında dengeye dayalı bir eşitlik, günümüzün çağdaş anlayışına uygun evlenme, tek eşle evlilik, kusuru bile paylaşma vardır ki bu da bir tür Türk feminizmi anlamına gelir. (Gökâl 1976:...)

Eski Türklerde gerçek hayatta da kadın, erkeğin her türlü faaliyetine katılır evde, savaşta, ziyafetlerde; dinî, siyasi, bedî, ekonomik sahalarda erkeklerle beraber olurdu. Kadın erkek ayrımı yapılmadığı ve kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak kabul edildiği için kadınsız hiçbir iş görülmezdi. (Ziya Gökâl 1976:...)

Hükümdar emirnameleri yalnız “Hakan buyuruyor ki!” ifadesiyle başlamışsa kabul edilmezdi, yabancı devletlerin elçileri yalnız hakanın huzuruna çıkamaz,

elçilerin kabulünde hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi. (Gökalp,1976: 211) Kabul törenlerinde, ziyafetlerde, şölenlerde hatun hakanın solunda oturur, siyasi, idari konulardaki görüşmeleri dinler, düşüncesini söyler; hatta savaş meclislerine katılırdı. Meselâ, bir elçilik heyetiyle Attila'nın huzuruna çıkan Grek tarihçisi Priskos, Attila'nın hatunu Arıkan'ın ayrı bir sarayı, mabeyincisi ve kendine ait gelirleri olduğunu, Attila'ya giden Doğu Roma elçilerinin Attila'nın huzuruna çıkmadan Arıkan Hatun tarafından kabul edildiğini anlatır. (Gökalp 1976:...)

Bahaeddin Ögel de Türk Kültürünün Gelişme Çağları adlı eserinde Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete'nin hatunun imzaladığını yazar. (Ögel 1971: 32)

Kadınlarının yüksek düzeyde siyasî, idarî faaliyetlere katılması, yabancı heyetleri kabul ederek onlarla çeşitli konuları görüşmesi, antlaşmalar imzalaması, ziyafetler tertip etmesi, bunları vakar ve haysiyetle yürütmesi, bu kadınların aldıkları eğitimin yüksekliğini gösterir.

Eski çağlarda eğitim daha çok yönetenlere ve yüksek zümre fertlerinin yaşantılarını devam ettirme kazanımları çerçevesinde kendiliğinden veya bugünkü anlamda olmasa da “formel” denilebilecek bir tarzda verildiği bilinmektedir. Ancak günümüze eski Türklerdeki eğitimin nasıl yapıldığına dair yeterli bilgi aktarılamamıştır. Yüksek siyasi becerilere sahip yönetici kadınların bu eğitimlerini nasıl gerçekleştirdikleri de Türk tarihinin bilinmezleri arasındadır.

İslami Dönem

Türk kadınının bu sosyal statüsü İslamiyet'in kabulünden sonra bir müddet devam eder. Eski eserlerde Türk hakanlarının yine eskiden olduğu gibi devlet işlerini hatunlarla müzakere edip, onların fikirlerini üstün tuttukları, kadınların Oğuz elinde uzum yıllar devlet idare ettikleri tarihe ait kaynaklarda yer alır. (Turan 1969: 130)

Marko Polo, Timur'u ziyaret eden bir İspanyol elçilik heyetinin başkanı olan Klaviyo ve İbn-i Batuta'nın seyahetnamelerinde de İslami dönemde devleti kocası hükümdarla birlikte idare eden kadınlardan örnekler verilir.

Sadece eski Türklerde değil, 18. yüzyıla ait Madam Montagu'nun mektuplarında da, Türk kadınlarının Avrupa'dakilerden daha hür oldukları anlatılır.

İslamiyet'in kabulüyle Arap, Fars kültürü, İstanbul'un fethiyle Bizans saray geleneği kadını, zamanla örtününün ve kafesin arkasına, dolayısıyla sosyal hayatın gerisine itmiş, bu da kadını bir kimlik, bir kişilik olarak ikinci plana düşürmüştür.

İslami Türk edebiyatının ilk eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig'de, kadın ve kadın eğitimi konusunda Arap kültürü etkisi açıkça görülür. Yusuf Has Hacıp, “Kız çocuk dünyaya getirmeye gayret etmemeli, ama şayet doğacak olursa öldürülmesi daha isabetli olur.” diyecek kadar ileri gider. Yusuf Has Hacıp yine bu eserinde kocaların kanlarını dışarıya bırakmamalarını, evinden uzaklaşan kadının mutlaka

Mevlâna,
“Kadınlar akıl ve
gönül sahiplerine
göre pek üstün
sayılırlar,
cahillere göre
değil, Kadın tanrı
nurudur, sevgili
değil. Yaratıcıdır,
yaratılmış değil”
der

yolunu şaşırtdığını, bütün kadınların sadakatsiz olduğunu, birçok erkeğin hayatını kadınların bozduğunu söyler. (Hüseyin Akyüz 2002: 194-195)

Buna karşılık Mevlâna, “Kadınlar akıl ve gönül sahiplerine göre pek üstün sayılırlar, cahillere göre değil, Kadın tanrı nurudur, sevgili değil. Yaratıcıdır, yaratılmış değil” der (Doğramacı 1989: 8).

Arap ve Fars geleneklerinin kadın hayatına olumsuz etkilerinin islami zannedilmesi birçok düşünürü rahatsız etmiştir. Şemsettin Sami de Kadınlar isimli eserinde “Dinin emir ve yasaklarından olmayarak adetlerden ve suistimallerden ibaret olan münasebetsiz ve zararlı durumlardan” İslam milletleri ilerledikçe ve uygarlaştıkça vazgeçileceğini, belirtir. (Ş. Sâmi1996: 29)

“Bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu.” ayeti, “İlim kadın erkek her Müslüman’a farzdır.” “Kim ki üç tane kız çocuğu yetiştirip güzel terbiye eder ve onlara iyilikte bulunursa onun için cennet vardır.” , gibi hadisler kadınların da erkekler kadar eğitilmesinin lüzumunu belirtmesine rağmen Arap Cahiliye Devri gelenekleri Müslüman ülkelerde kadına değer verilmemesinin önemli sebepleri sayılmaktadır.

Kadınları, insan topluluğunun esası kabul eden; uygarlığın gelişmesinin, insan topluluğunun mutluluğunun kadınların terbiyesine bağlı olduğuna inanan Türk kültürü, kadınları eğitmeden, yalnız erkekleri terbiyeye çalışmanın boş bir emek olduğunu bilir. Asırlar sonra Atatürk de, erkekteki fizikî kudretin fazlalığına karşılık kadının erkek kadar, hatta erkeklerden daha fazla kültürlü olması gerektiğini söyler. (Koçer 1975: 61)

Selçuklulardan itibaren Türk kadını örtünmeye başladı ve feodal siyasi bünye, onların eski gelenekten gelen rollerine son vermiştir. Şehir kültüründe, sarayda ikinci plana kafes arkasına itilmesine karşılık kasaba, köy hayatında kadın, asırlarca kaç göç olmadan etkin hayatına devam etmiştir.

Selçuklu döneminde Anadolu’da birçok türbe, medrese, hastaneler kadınlar tarafından yapılmış ve günümüze kendi adlarıyla ulaşmıştır. İran’da Kirman şehrinde Kutluğ Türkün Hastanesi (1271 – 1281) bu Türk kadınının adını taşır. (İnan 1975: 38) Bu kadınlar hükümdar ailesinden kadınlardır. Ayrıca Tuğrul Bey’in eşi Altun Can Hatun, Alp Arslan’ın kardeşi Gevher Hatun, Melikşâh’ın eşi Kıpçak Kadir Han’ın kızı olan Terken Hatun gibi devlet idare eden, orduların başında savaşa gidip kazanan kadınların sadece bilgili, kültürlü oldukları değil yüksek siyasî ve askerî becerilere de sahip olduklarını söylemek kehanet olmaz. (İnan 1975: 38-41)

Osmanlı'nın kuruluş ve yükselme döneminde kadınlar eğitimde önemli roller oynamışlar, medreseler dışında da birçok eğitim kurumu kadınlar tarafından kurulup, her yönüyle donatılmıştır. Hatta camiye bağlı ilkokulların kadınların buluşu olduğu, okul açmaya gücü yetmeyen kadınların bazı fakir çocukların eğitimini yüklediği konu ile ilgili hemen her eserde rastlanan bir bilgidir.

Osmanlı döneminde kadının sosyal durumu eski Türk törelerine göre gittikçe gerilemiş, "Osmanlıların ilk devirlerinde büyük şehirlerde medreseler ve tarikatların tesiriyle nispeten kadına da dinî inanışlara göre sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de bu durum zamanla değişmiş ve kadın şehirlerde tamamen ayrı bir hayat düzenine alıştırmak istenmiştir. (İnan 1975: 57)

İslam hukuku kadına tam serbesiyet tanımış, mal ayrılığı, malını istediği gibi kullanma hakkı vermiş olmasına rağmen uygulamada kocanın vesayeti, mirasta erkek kardeşten daha az hisse, evlenme ve boşanmada aile büyüklerinin veya kocanın kararı kadını bağımlı bir hayat içine sürüklemiştir.

Bu şehir ve kasabalarda yaşayan kapalı kadının sosyal hayatı, akrabaları, komşuları, tanıdık ve ahabları arasında daha çok ev toplantıları, nadiren ailece yapılan kır gezintileri ile sınırlıdır. Kadının sosyal hayatında nikâh düşmeyenlerin dışında erkek yoktur. Bu sebeple ev mimarisinde de erkeklerle selamlık, kadınlara harem denilen ayrı yerler ayrılmıştır. Yine de kadın bu sınırlı sosyal hayatını kocasının gelir ve statü durumuna göre en şaşalı yaşardı. Lady Montagu'nun 1717-1718 tarihleri arasında yazdığı 43 mektuptan oluşan "Şark Mektupları"nda Osmanlı kadınının kapalı sosyal hayatı anlatılır.

Kadın eğitiminin devletin desteği ve denetiminde bulunmaması, kadınların eğitim gördüğü kurumların olmaması eğitimin kapalı ve sistemsiz yapılması sonucunu doğurur. Bu informal eğitimde kız çocukları evlerinde dini vecibelerini yerine getirecek kadar dini bilgiler, geleneksel kadını yaşatması için annelerinden, evdeki kadınlardan ev işleri, el işleri bakımından eğitilir; kabiliyeti olanlara ayrıca hafızlık eğitimi verilir, konaklarda birtakım divanları, halk hikâyelerini okuyacak kadar da okuma yazma öğretilirdi.

Bu yaklaşım kadınların fikri hayatlarını da sınırlamış, bu alanda saraylarda padişah eşleri, valide sultanlar dışında etkili kadın ismi tarihe geçmemiştir. Divan tarzında eser veren Zeynep Hatun, Ayşe Hubba Kadın, Tuti Hatun gibi bazı kadın şairler de bu edebî tarzın dışına çıkmamışlardır. (İnan 1975: 75)

Kentlerdeki kapalı ve edilgen yaşam biçimine karşılık kırsal kesimde köylü ve kasabalı kadın, evinde ve tarlada erkeği ile üretici olarak sosyal hayatta daha aktif ve verimli olmuştur.

Gerileme devrinde bütün kurumlarda olduğu gibi eğitim konusunda da gerileme ve bir içe kapanma başlamıştır. Özellikle artarak devam eden "İran ve Yunan medeniyetlerinin tesiriyle, kadınlar gittikçe esarete düşmüş, hukukça aşağı bir dereceye inmişlerdir". (Ziya Gökalp 1976: 163)

Özellikle artarak devam eden “İran ve Yunan medeniyetlerinin tesiriyle, kadınlar gittikçe esarete düşmüş, hukukça aşağı bir dereceye inmişlerdir.”

Bazı Osmanlı fermanları Türk kadınlarının kıyafetleri, gezip dolaşmaları ile ilgili; erkeklerle beraber sandala binmemeleri, kaynakçı dükkanlarına girmemeleri, ince kumaştan ferace giymemeleri, ezan saatinden sonra dışarıda kalmamaları gibi tuhaf sayılabilecek hükümler taşımaktadır. (İnan 1975: 84)

Batılılaşma Dönemi

Türk kültür hayatının İslamiyet’ten sonra diğer bir önemli dönüm noktası da Batılılaşmadır. Batılılaşmayı, Türkiye’deki sosyal ve siyasal hareketlilik bakımından Tanzimat yılları, II. Meşrutiyet sonrası ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere üç döneme ayırmak isabetli olacaktır.

Tanzimat Yılları

18. yy’dan başlayıp, 1839’da Tanzimat Fermanı’yla resmileşen Batılılaşma sürecinde, birçok alanda olduğu gibi kadın, özellikle kadın eğitimi yeniden gözden geçirilir. Zaten “Osmanlı cemiyetinde kadının bir problem olarak ortaya çıkışı da Tanzimat’la başlar.” (Okay 1991: 168) Eğitim ağırlıklı olmakla birlikte hukuk alanında da gelişmeler görülür. 1847’de İrade-i Seniye ile kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkının getirilmesi, 1856’da köle ve cariye alınıp satılmasının yasaklanması, 1858 Arazi Kanunnamesiyle miras yoluyla mülkiyet hakkının tanınması, 1871’de çıkarılan Mecelle ile evlilik sözleşmesinin resmi yapılması, zorla evlendirmenin önüne geçilmesi, 1876’da yayınlanan Kanun-i Esasi gibi çoğu gerçekleşmeyen hukuksal düzenlemeler Türk toplumunda kadının statüsü açısından önemlidir.

Tanzimat’ın ilanından sonra erkeklerin yanında kadınların da eğitimine önem verilmesi ve bu konuda örgütlenmeye gidilmesi zarureti ortaya çıkmış, önce İstanbul’da olmak üzere 1858’de kız rüştiyeleri açılmaya başlamıştır. Bu okullarda kızların yeni ve modern bir sistemle eğitimleri amaçlanmıştır. Yetim kızlar için ordunun giyim ihtiyacını karşılamak üzere açılan İslahhane’ler de kadınlar için birer eğitim kurumu sayılmıştı. (Koçer 1997: 98) 1843’te Tıbbiye Mektebi bünyesinde kadınlara ebelik eğitimi verilmesi mesleki eğitim açısından önemli bir gelişmedir.

1869’da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getirilmiş, bu okullara öğretmen yetiştirmek için öğretmen okulu açılması, daha önce de varolan rüştiyelerin sayıca artırılması kararlaştırılır. 1876 da ilan edilen Kanun-ı Esasi ile temel haklar düzenlenirken ilköğretim kız ve erkekler için zorunlu hale getirilir. (www.die.gov.tr)

Hatta bu nizamnameye göre “bir mahalle veya köyde bir cemaate mahsus iki sıbyan mektebi varsa ve o yerde kız sıbyan mektebi açılmasında bir sakınca mevcut değilse o iki sıbyan mektebinden biri kızlara ayrılır ve kız sıbyan mektebi haline sokulur.... Bu sıbyan mekteplerinin bütün hocaları ile dikiş ustaları kadın olacaktır. Fakat yeteri derecede ehil öğretmenler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve terbiyeli, iyi ahlak sahibi olduğu tecrübeyle öğrenilmiş hocalar kız sıbyan mektebinde hocalık yapabilecektir.” (Koçer 1975: 94) Sadece sıbyan okullarının değil kız rüştiyelerinin de öğretmenlerinin kadın olması gerekmektedir. İhtiyaç duyulduğunda yeteri kadar kadın öğretmen yetiştirilinceye kadar sıbyan okullarında olduğu gibi yaşlı ve bilgili ahlak sahibi erkek öğretmenler de ders verebilecektir.

Kız okullarına kadın öğretmenler yetiştirmek gayesiyle 26 Nisan 1870’te kurulan Darülmuallimat Mektebi Türk kadınının eğitimi bakımından önemli aşamalardan biridir.

Bu dönemde yeni fikirlere rağmen çocukların iyi yetiştirilmesi için kızların, kadınların eğitimden geçirilmesi anlayışı hâkimdir. Darülmuallimat’ta bile, Dini Bilgiler, Türkçe Okuma, Arapça, Farsça, Osmanlı Lisanı ve İmla, Resim, Tarih-i Osmanî, Coğrafya hatta makine gibi derslerin yanında Elişi gibi kadınlara mahsus dersler de okutulmaktaydı. 1897’de Usul-i Talim ve Terbiye dersinin konulması ise önemli bir değişiklik olarak kabul edilir. (Kurnaz 1997: 48)

Darülmuallimat, II. Meşrutiyet’e kadar sıbyan ve rüştiye mekteplerinden başka bunlara denk kız okullarına öğretmen yetiştiren tek kurumdur. Burslu öğrencilerin öğretmenlik yapmaları mecburi iken, burs almadan okuyanlar öğretmenlik yapıp yapmamakta serbesttiler. Öğretmenlik yapsın yapmasın bu okul aydın kadınların sayıca çoğalmasına katkıda bulunmuş, kadın öğretmenlerin görev yapması da rüştiyelerdeki kız öğrenci sayısının artmasını sağlamıştır.

Böylece Tanzimat dönemi kadınlara resmi eğitim verilmesinin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde rüştiyelerle başlatılan, Darülmuallimat’la devam eden kadın eğitiminin olumlu sonuçları ise II. Meşrutiyet döneminde alınacaktır.

1869’da yayına başlayan Terakki-i Muhadderat da kadın konusunda yazılar yayımlayan bir dergi olarak dikkati çeker. Gazetelerde de kadınların eğitilmesi, kızlar için okulların açılması, kadın erkek eşitliği, tek kadınla evliliğin üstünlüğü gibi konularda yazılar yayımlanır, hanımların gönderdiği mektuplara yer verilirdi. (www.die.gov.tr-2000)

Kız okullarına kadın öğretmenler yetiştirmek gayesiyle 26 Nisan 1870’te kurulan Darülmuallimat Mektebi Türk kadınının eğitimi bakımından önemli aşamalardan biridir.

İnsanîyet, Şükûfe-zâr, Parça Bohçası, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi diğer kadın gazete ve dergilerdendir. Bu dönemdeki yayınlar, kadınları özellikle iyi bir anne, iyi bir eş olma yolunda eğitmek, seviyesini yükseltmek gayesini güderken, bugünkü anlamda olmasa bile kadınların haklarını savunmak da istemişlerdir. (İnan 1975, 75-99)

Türk tarihinde birçok sosyal değişimde olduğu gibi, kadın meselesinde de tabanda, yani kadından gelen önemli bir hareket görülmez. Önce devleti idare edenler; Fuat Paşa, Münif Paşa, Cevdet Paşa'lar aile hukukunda, evlenme ile ilgili problemleri gidermek istemişler; aydınlar; Namık Kemal, Şinasi; Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami'ler kadının toplumdaki yüksek yerini belirlemiş, bu yerde olması gerektiğini savunmuşlardır. İşte bu ve benzeri çalışmalardan sonra kadın kendisi için mücadele gereğinin farkına varmıştır.

Yakın tarihimizin önemli siyasi ve sosyal olaylarının yaşandığı dönem, II. Meşrutîyet'in ilanı ile başlar. İktidara gelen İttihat ve Terakki hükûmeti, savundukları görüşler doğrultusunda kadınlarla ilgili çalışmaları destekler. Böylece Türk kadınının yeri daha da yükselmeye, hatta siyasi ortama kaymaya başlar. Bu dönemde Türk kızlarının eğitimi konusunda hızlı adımlar atılır, değişim ve gelişim hızı yaşanır.

II. Meşrutîyet Sonrası

Meşrutîyetin ilk yıllarında da kızların eğitiminde, aileye saadet getirebilecek iyi bir eş, iyi bir anne olmalarına yönelik programlar dikkati çekmektedir. Hatta onları iyi bir ev hanımı yapacak seyyar kadınlık mektepleri kurulması düşüncesinde olanlar bile olmuştur.

Kızların eğitimi üzerinde yapılan tartışmaların bir kısmı erkeklerle eşit program ve karma eğitim üzerinedir. Kızların sultanilere gidebileceğini, daha yükseğine ihtiyaçları olmayacağını savunanların yanında, İslamcı görüşe mensup olmasına rağmen Musa Kâzım gibi, kızların yüksek öğrenim görmesi taraftarı olanlar da bulunur.

Bu dönemde iptidai mekteplerle rüştiyelerde Meşrutîyet öncesine göre fazla bir değişiklik olmaz. Manastır'daki Özel Kız İdadisi ve İstanbul'daki üç karma idadiye ilave olarak İstanbul'da ilk resmi Kız İdadisi açılır. 1870'ten itibaren açılan kız sanayi mekteplerinde öğrencilere Kur'an-ı Kerim, dini bilgiler, Osmanlıca, coğrafya, tarih, tabiat, gibi dersler yanında, el işleri, müzik, beyaz işleri, ipek işleri, biçki dikiş, yemek pişirme gibi ilerideki mesleklerine ve toplumsal rollerine yönelik dersler de verilmekteydi. (Ergin 1977: 686-696)

Türk kadını yüksek öğrenime ilk defa 1914'te Darülfünun'da verilen derslerle başlar. El işleri, tabiat, sağlık, pedagoji, yabancı dil, beden terbiyesi, piyanı gibi derslerle birlikte kadın haklarının öğretilmesi, bu konuda büyük bir mesafe kazanıldığını gösterir. (Ergin. 1977: 1444) Darülfünun'da kızlarla erkeklerin

aynı sınıfta derslere girebilmesi için 1921 yılının beklenmesi gerekiyordu. 1921-22 öğretim yılında Hukuk, bir yıl sonra da Tıp Fakültesi'ne kız öğrenci alınır.

Meşrutiyet yıllarında kadın eğitime, kadın hukukuna eğilen ve kadınları her bakımdan yüceltmeye çalışan Jöntürk'lere kadınlar da yakınlık duymuş, onları desteklemişlerdir. Türk Ocağı'nda kadınlarla erkekler birlikte konferans dinlemiş, kadınlar konferanslar vermişlerdir.

Millî duygularla yetişen bu kadınlar Millî Mücadele ve Cumhuriyet yıllarında büyük hizmetlerde bulunurlar. Bunlar arasında, Sultanahmet mitinginde "Davamızı ilan ediyorum: Bu davamız Türkiye'nin hak ve istiklâlidir!" diyen Halide Edip'ten başka Şükûfe Nihal, Nakiye Hanım, Asker Saime lakaplı Saime Hanım, Halide Nusret sayılabilir. Günümüz yazarlarından Emine Işın da Cumhuriyet Türküsü adlı romanında, Cumhuriyet öncesinde Türk Ocağı'nda yapılan kadınlı erkekli toplantılara yer verir.

II. Meşrutiyet'i takip eden yıllarda kadınlarla ilgili hukuki meselelerde de önemli merhaleler kat edildiği bilinmektedir. Bu gelişmenin eğitim sayesinde kadının sosyal hayattaki yerinin iyileşmesi sonucunda elde edildiği söylenebilir.

Bu dönemde öncelikle Osmanlı'yı kurtarmak davası etrafında teşekkül eden İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık akımları pek çok konuya olduğu gibi kadın ve kadın eğitimi konusuna da farklı bakmaktaydı.

İslamcılar, kadını İslâmî değerlere göre eğitmek, sosyal hayatta, özellikle ailede iyi bir yere oturtmak gerektiğini savunurlar. Kadınların çarşafsız sokağa çıkmalarını istemezken, kendi mallarını istedikleri gibi tasarruf edebileceklerini, idadî seviyesine kadar tahsil görebileceklerini, hatta kendi cemiyetlerine giderek konferans verebileceklerini söylerler.

Mehmet Akif Ersoy, Safahat'ta toplum meselelerine yer verirken yapılan yeniliklerin kadının iffetini yitirmesine sebep olacağı endişesi taşır.

"Demiş olsaydı eğer: (Kızlara mektep lazım

Şu kadar vermelişin) Kahrolayım kaçmazdım." (Ersoy 1975: 167) der.

Akif, kızların eğitilmesine taraftar iken, onların Avrupa'ya tahsil için gönderilmesine karşıdır. Kadınların horlanmasına, zulüm görmesine karşı çıkan

Meşrutiyet yıllarında kadın eğitime, kadın hukukuna eğilen ve kadınları her bakımdan yüceltmeye çalışan Jöntürk'lere kadınlar da yakınlık duymuş, onları desteklemişlerdir. Türk Ocağı'nda kadınlarla erkekler birlikte konferans dinlemiş, kadınlar konferanslar vermişlerdir.

şair, birden fazla kadınla evlenme, boşanma gibi kadınları mağdur eden konuların da yanlış anlaşıldığı kanaatindedir. Akif, hemen bütün eserlerinde İslamiyet'in yanlış anlaşılmasından, her seviyede insanın İslamiyet'i kendi çıkarı yönünde başkalaştırmasından şikâyetçidir. Kadın konusunda da böyle insanlardan aynı sebeple rahatsız olur, onları şiddetle uyarır:

Müslümanlıkta şeriat bunu emretmiş imiş:

Hem alır, hem boşarmış; ne kadar sade iş!

Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:

“Bir talâk oldu mu dünyada, semâlar titrer!”

İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?

Vakıa bazen olur, dörde kadar evlenilir...

Karı dövmüş, boşamış... “Emr-i ilâhi” ne denir!

Bunların hepsi emin ol ki cehalettedir. (Ersoy 1975: 128)

İslamcılar kadınların evleri dışında çalışmalarına da karşıdırlar. Yenilikler karşısında geleneksel Türk ailesinin temel özelliklerinin kaybolacağı endişesini taşırlar.

Batıcıların önemli kalemlerinden biri olan Abdullah Cevdet, vatanın en büyük velinimetini sayıldığı için kadınların erkekler tarafından saygı ve hürmet görmeleri gerektiğini belirtir. Tek kadınla evliliğe taraftar olan Abdullah Cevdet, kadınların istedikleri gibi giyinebileceklerini söylerken, Avrupa medenî kanununun da kabul edilmesini ister.

Bu dönemde çeşitli dergilerde kadın konusu ciddi bir mesele olarak ele alınmıştır. Baha Tevfik, Celal Nuri Türk kadınları hakkında eserler çıkarmışlar, Ziya Gökalp eski Türklerdeki kadın hayatını incelemiş ve bunları Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi fikir bakımından desteklemiştir. (İnan 1975: 94)

Bu dönemde Batıcı görüşü benimseyen Tevfik Fikret, pek çok şiirinde kızların okutulması gerektiğini söyler. Onun şu mısraları vecize haline gelmiştir.

Elbet değil basibi, mezellet kadınların

Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer. (Tevfik Fikret 1962: 30)

Önceki dönemlerde olduğu gibi, Meşrutiyet yıllarında da bütün görüşler, çocukların ilk eğiticisi kadının çok iyi eğitilmesi gerektiği düşüncesinde birleşirler. Batıcı görüşe mensup düşünürler kadının eğitilip sosyal hayata katılmasını savunurken yaşanan durumun İslâmiyet'ten değil, İslâmiyet'in yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı görüşündedirler. (Rıza Tevfik, Ahmet Cevat, Celal Nuri) Batıcılar da tek kadınla evliliği savunurlar, örtünme konusunu da kadının sosyal hayattaki rolü açısından bakarlar. “Kadının eğitimi temin edildikçe örtünmeye lüzum yoktur.” düşüncesindedirler. Abdullah Cevdet'in “Hem Kur'an'ı aç, hem kadınları aç.” (Kurnaz 1997: 98) sözü bu dönemde büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Meşrutiyet sonrasında, siyasi ve sosyal hayatımıza etkileri fazla olan Türkçülüğün pek çok konuda olduğu gibi aile hayatına da ait de programı vardır. Türkçüler, kadının aile hayatında, sosyal hayatta, hatta ekonomik hayatta yüksek bir mevkiye gelmesini arzu ederken, Türk Ocağı'nda yapılan toplantılar, konferanslar ve konserlerle kadını yüksek değerler etrafında sosyal hayatın içine almak istemişlerdir.

Türkçülük akımının önemli isimlerinden Ziya Gökalp, Türkçülüğün programı mahiyetindeki Türkçülüğün Esasları isimli eserinde, Türk kadınının İran, Arap ve Bizans tesirinden kurtarılmasının ancak eski Türk medeniyetine gidilerek mümkün olduğunu söyler. Gökalp, kadının eskiden siyasi, hukuki, askeri bütün işlerde eşinin yanından olduğunu, eski Türklerin hem demokrat, hem de feminist olduklarını belirtir. (Tansel 1989: 158-164) Bununla da kalmayarak, "İstikbaldeki Türk ahlakının esasları da millet, vatan, meslek ve aile mefkûreleriyle beraber, demokrasi ve feminizm olmalıdır." der.

Türkiye'de kadın konusunda ilk ciddi tahlillerinde Ziya Gökalp, asrî bir devlet olmanın önemli şartları arasında, kadın ve erkeğin nikâhta, boşanmada, mirasta, meslekî ve siyasi haklarda eşit olmasını da sayar. Ona göre kadınlarla ilgili üç alanda sorun vardır. "a) Kadınların toplumsal hayatta, özellikle ekonomik hayata ve serbest mesleklere katılması sorunu; b) Erkek ve kadına sağlanan eğitim fırsatlarında eşitliğin sağlanması sorunu; c) Evlenme, boşanma ve miras hukukunda kadınlara eşitlik sağlayacak adalet reformları sorunu." (Erişirgil 1984: 145-dipnot)

Ziya Gökalp, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1917 kongresinde bu üç konudaki reformları da içeren görüşlerini anlatır. (Erişirgil 1984: 156-171) Hükûmet de bu görüşler doğrultusunda 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesi'ni çıkarır. (Erişirgil 1984: 168-dipnot)

Gökalp'in bu tebliğde ileri sürdüğü düşüncelerin büyük bir kısmı Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet'in ilkeleri olarak şekillenecek ve uygulamaya konulacaktır.

Ziya Gökalp kadın ve kadının eğitimi konusunu işlediği birçok şiirinde de irfanın kadının en büyük hakkı olduğunu, kadının çalışarak fikrinin yükseleceğini anlatır.

"Cemiyetin üç rüknü var, birincisi aile;

Bu diyanet yuvasını kuran sensin, kadındır.

Medeniyet bayrağını sensin alan ilk ele,

Altun harflerle yazılacak ona senin adıdır..." (Tansel 1989, 107)

Ziya Gökalp, 1917 yılında yazdığı Meslek Kadını isimli şiirinde de kadının kocasına muhtaç olmaması, kocası ölürse muhtaç duruma düşmemesi için mutlaka bir meslek sahibi olması gerektiğini söyler. Vatanın yükselmesi kadının irfan sahibi olmasına bağlıdır.

Kadının mesleki olmaktır kârı,

Çıkmasın o sakın, bundan dışarı...

Kadın çalışmazsa fikri yükselmez,

Tabii o zaman size denk gelmez;...

Kadın yükselmezse alçalır vatan,

Samimi olamaz onsuz irfan;... (Tansel 1989, s. 114-115)

Mektepli Hanım Kızların Marşı isimli şiirde de kızların mekteplerde ilim irfan sahibi olacağını anlatırken, yuvasına, eşine şefkatle bağlı kadın rolünü de ihmal etmemiştir. Bu şiir Türk kadınının kahramanlığını da anlatır.

...

Biz de olduk çete, asker;

Biz de girdik ateşe:

Bizden de var alim, şair:

Her meslekte çalışanlar;

Fakat, bize cennet evdir.

Ona feda bütün şanlar... (Tansel 1989: 294)

Birçok düşünür gibi Ziya Gökalp da Türk kadınının olumsuz durumunun sebebinin İslamiyet, dolayısıyla Kuran olmadığını söyler, hatayı onun hükümlerini yanlış anlayıp, yanlış uygulayanlarda bulur. (Tansel 99)

Birçok yazısında kadın hakları, evlenme, boşanma gibi konularda görüşlerini anlatan Ahmet Hikmet Müftüoğlu. "Edebiyatın da valide şefkatine, hemşire rikkatine ihtiyacı var." der. Ona göre, kadınların okutulup edebi eser vermesinin sağlanması gerekir. (Kurnaz 1997: ...)

Meşrutiyet döneminde, daha önce eğitim alarak kültür seviyesi yükselen, böylece benliklerinin farkına varan kadın, artık kendi haklarını da savunur hâle gelmiştir.

Cumhuriyetten önceki dönemde Türkçülerin faaliyet gösterdiği en önemli kuruluş Türk Ocağı'dır. "Türk Ocağı'nın en çok üzerinde durduğu konulardan biri de kadının toplumda temsil edilme meselesidir. Bu onların hem çağdaşlaşma anlayışından, hem de eski Türk kültürüne dayanmalarından geliyordu. Türkçülük, kadını sosyal ve iktisadi hayata çekmeye çalışırken, aynı zamanda anne olarak onu milliyetçi nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir unsur olarak kabul eder." (Kurnaz 1997: 109)

II. Meşrutiyet dönemi kadın faaliyetleri açısından da önemlidir. Kadınların haklarını savunmak, eğitimini sağlamak, savaştaki askerlerin giyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çok çeşitli kadın dernekleri kurulmuştur.

Bunlar arasında "Millî geleneklere bağlı kalarak Türk kadınının bilgi ve kültürünü arttırmak amacıyla kurulan Teali-i Nisvan Cemiyeti" en önemlilerindedir. Halide Edip, 1909'da Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni kurarak Türk kadınının yüceltilmesi, sosyal durumunun gelişmesi için çalışmalar yapar. Halide Edip kadınların eğitim verilmeden haklarından yararlanamayacağı görüşündedir. Yeni Turan, Seviye Talip, Handan gibi romanlarında da kadın hakkındaki görüşlerini anlatır.

1908'den Cumhuriyet'e kadar çeşitli gayelerle kurulmuş 21 kadın cemiyetinin varlığı bilinmektedir. Bu dönem sadece cemiyet faaliyetleri değil, kadınlara yönelik basın faaliyetleri açısından da oldukça hareketlidir. Bizzat kadınlar tarafından çıkarılan kadın dergilerinin yanında erkekler tarafından çıkarılanlar da vardır. Sayılan 22'ye varan kadın dergi ve gazeteleri arasında erkekler için çıkarılan

Erkekler Dünyası isimli dergi dikkati çeker. Bu, kadınlığın kıymetini bilen, ilim ve fen yüceliğini takdir eden Osmanlı gençleri yetiştirmek amacıyla çıkan dergidir.

Meşrutiyet sonrası yıllar, Türk kadınlığının birçok ilkleri yaşadığı bir dönemdir. Türk kadını Bedra Osman Hanım'ın telefon şirketine memure olarak girmesiyle ilk defa memurluğa başlar.

Eğitim alanında Halide Edip, Nakiye Hanım, Nezihe Muhittin Hanım'lar müfettiş olarak atanır. Türk kadını Afife, bu dönemde, Jale takma adıyla sahneye çıkar.

Meşrutiyet döneminde kadın işçi sayısı da, sosyal gelişmeler ve savaşların toplumda yarattığı sıkıntılar sebebiyle artmıştır. “ Ebe ve öğretmen kadınlar yanında, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, bazı resmi dairelerde ve en çok postane ve maliyede erkeklerden boşalan yerlerin kadın memurlarla doldurulduğunu görüyoruz. Aynı şekilde kadınların erkeklerin yerine çalışmak üzere fabrikalara girerek, özellikle gıda ve dokuma iş kollarında toplandıkları 1913-1915 Osmanlı sanayi istatistiklerinde görülür.” (Arıkan 1994: 324) Kadınların, konserve imalatından, tütün, halı, matbaacılık, hatta kereste imalatına kadar çok çeşitli alanlarda çalıştığı görülür. İş bulma konusunda kadınlar yalnız değildir. İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti gibi kuruluşlar kadınlara bu konuda yardımcı olmuştur.

I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Mütakeresi ile de işgallere uğramıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle başlayan Millî Mücadelenin kazanılmasında Türk kadınının payı büyüktür.

Tanzimat'la başlayıp Meşrutiyet'le devam eden süreçte eğitim, dernek ve basın tecrübesi kazanan kadınlarımız, Meşrutiyet yıllarında kendi hakları yönünde mücadele verirken Millî Mücadele yıllarında Halide Edip, Asker Saime, Kara Fatma, Gördesli Makbule, Binbaşı Ayşe, Nezahat Hanım'lar gibi cephede; yine Halide Edip, Faika Hakkı, Şükûfe Nihal, Müfide Ferit, Nakiye Hanım, Münevver Saime Hanım'lar gibi cephe gerisinde bu büyük mücadeleye katılmışlardır.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda Erzurum'da Nene Hatun'un Azziye Tabyası'na kadar gelen düşmana elindeki baltasıyla hücumu, millî mücadeleye kadınlarımızın gönüllü katılmaları yolunu açacak tesir uyandırmıştır. Bu mücadelede pek çok kadını gazi yahut şehit olmuşlardır.

Millî Mücadele için İstanbul, İzmir, Denizli, Kastamonu, Giresun, Zonguldak, Edremit'te yapılan mitinglerde hanımlar da konuşmuşlardır. Özellikle İstanbul mitinglerinde Halide Edip, Nakiye Hanım'ın Türk milletinin mücadele azmi ve kararlılığını dile getiren heyecanlı konuşmaları büyük yankı uyandırmıştır.

Millî Mücadele dönemi aydın kadınlarımızın yönettiği kadın hareketleri bakımından da önemlidir. Bu dönemde Türk kadınlarının ilk toplu hareketi Erzurum'da meydana gelir. 29 Ocak 1919'da Murat Paşa Cami'inde toplanan hanımlara İnas Mektebi Müdüresi Faika Hakkı Hanım tarafından bir nutuk verilir, işgal protesto edilir.

1877-78 Osmanlı
Rus Savaşı'nda
Erzurum'da Nene
Hatun'un Azziye
Tabyası'na
kadar gelen
düşmana elindeki
baltasıyla
hücumu, millî
mücadeleye
kadınlarımızın
gönüllü
katılmaları yolunu
açacak tesir
uyandırmıştır.

Halide Edip'in 23 Mayıs 1919 Cuma günü Sultanahmet Mitinginde söylediği "Davamızı ilan ediyorum, bu davamız da Türkiye'nin hak ve istiklâlidir!"; İkinci Sultanahmet Mitinginde Şükûfe Nihal'in "Aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın!"; 13 Ocak 1920 Sultanahmet Meydanı'nda yapılan başka bir mitingde Nakiye Hanım'ın "Efendiler, size memleketin bir kadını sıfatıyla hitap ediyorum. Hayatından ziyade sevdiği evladını vatan sevgisine feda eden kadınlarımızın can ile sevdiği İstanbul için canını feda edeceğine elbette inanırsınız!" sözleri büyük heyecan uyandırır. (İnan 1975: 104-120)

Türk kadını, sadece miting meydanlarında değil, gazete ve dergilerdeki yazılarıyla da Türk milletinin vatan topraklarını düşmana vermeyeceğini ilan ederken milleti top yekûn mücadeleye de davet etmiştir. Hatta Müfide Ferit'in 7 Şubat 1921'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan "Gazi Antep" adlı yazısı üzerine Antep'e "Gazilik" unvanının verilmesi de

manidardır. (Kaplan 460-462)

Dikkate alınması gereken bir konu da bu hanımların eğitim durumlarıdır. "Mitinglerde konuşan hanımların çoğu, öğretmen veya İnas Dârüülfünunu'nda okuyan öğrencilerdir. Bu da Meşrutiyet döneminde açılan kız okullarının milliyetçi, aydın bir kadın potansiyeli hazırladığını gösterir. (Kurnaz 1997:156)

Anadolu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi gibi teşekküller İstanbul'daki Osmanlı idaresinin sadrazamlık ve çeşitli nezaretlerine, itilaf devletleri temsilcilerine, yabancı devlet başkanlarına, hatta Amerika senatosuna telgraflar çekerek, Türk halkının kadınıyla erkeğiyle bu vatani kurtarmaya azmettiğini, işgal altında bir toprakta şerefsiz yaşamayacaklarını bildirir.

Millî mücadelenin zor şartlar altında vatanın kurtuluşuna büyük hizmetleri olan kadınlarımız, Cumhuriyet döneminde inkıpların yerleşmesinde büyük yararlılıklar göstermişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi:

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de kadın ve kadının eğitimi, daha detaylı ve uzun bir araştırmanın konusu olacak niteliktedir. Böyle bir çalışma kadınların sosyo-kültürel çevreleri, aldıkları formal ve informal eğitimleri, meslekleri, taşıdıkları çeşitli statü sıfatları, sorunları açısından bilhassa istatistiksel bilgilere ihtiyaç duyar.

Bu kısımda bazı hukuksal gelişmeler ve bunların da sonuçları olabilecek tespitlere yer verilir.

Türk kadınının sosyal hayattaki yeri ve eğitimine büyük önem veren Atatürk, kadınlarımız için asıl “muzaffer olunması lazım gelen saha(nın) nur ile irfan ile fazilet-i hakikiye ile tezeyyün ve tecehüz etmek” olduğunu söyler. Atatürk, 1923’te “Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınının ilmî, ahlakî, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur.” (İnan 1975: 139) diyerek Cumhuriyet’in kurumlarını ve kanunlarını oluştururken kadınlara ilgili problemlere öncelik vereceğini müjdelemektedir.

Yine aynı yıl yaptığı başka bir konuşmada da, milletimizin kuvvetli bir millet olmaya karar verdiğini, kadınlarımızın da âlim ve teknik bilgi sahibi olacaklarını, erkeklerin geçtiği bütün tahsil derecelerinden geçeceklerini söyler. (Doğramacı.1989: 146)

Atatürk’ün “Dünyada hiçbir milletin kadını Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştı. Milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez.” sözü bu büyük vazife için bir mükâfat kabul edilmelidir. Atatürk, siyasi ve sosyal hakların kadınlar tarafından kullanılmasının insanlığın mutluluğu ve onuru açısından önemli olduğu düşüncesindedir. (Doğramacı 1989: 98)

Cumhuriyetin ilkelerinin yerleşmesi yolunda kurulan ilk dernek Nezihe Muhittin Hanım’ın kurucusu olduğu Türk Kadınlar Birliği’dir. (1946)

Nezihe Muhittin Hanım ve adı daha önce zikredilen hanımların hepsi özel dersler ve mekteplerde gördükleri eğitim, eğitimleri yönünde elde ettikleri meslek ve diğer faaliyetlerin kazandırdığı tecrübelerle kadınlığımızın sosyal rolünün farkına varmasını sağlamış, bir milletin kurtuluşuna, hiçbir milletin kadınına nasip olmayan o büyük hizmeti yapmışlardır.

Böylece kadınlarımız, sadece çocuk doğuran, onları besleyen, kocalarına hizmetle yükümlü varlıklar olmadıklarını, bir insan ve Türk milletinin şerefli bir ferdi olarak geleneksel rollerinin yanında iyi insan yetiştirmek, haklarını bilmek ve korumak, bilhassa bir milletin kurtuluşunu hazırlamak, kurtuluş yolunda erkeğiyle cephede, cephe gerisinde kurtuluşa hizmet etmek gibi büyük görevler yüklenmişlerdir.

Dünyada hiçbir milletin kadını Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştı. Milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez.

Cumhuriyet'in eğitim alanında ilk büyük adımı 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Bu kanunla çağdaş eğitimin temelleri atılırken 1927 yılında bütün ortaokullarda, kızların her yerde öğrenimlerine devam edebilmeleri için karma eğitimden geçilir.

1923-1935 yıllarında okullardaki kadın öğretmen ile okuyan kız öğrenci erkeklere oranla az iken, 1955'lere doğru aradaki fark azalır. İlkokulda farkın az olmasına rağmen lise ve üniversitede fark kızların aleyhine olmak üzere açılır. 1960'tan itibaren eğitim faaliyetlerinin de kalkınma planlarına dâhil edilmesi, bazı alanlarda kız öğrenci kontenjanları her alanda mesleki eğitim alan kız öğrencilerin sayısını arttırmıştır. Böylece başta öğretmenlik ve tıp olmak üzere eczacılık, mühendislik, hatta pilotluk alanlarında eğitim almış meslek sahibi kadınların sayısı gittikçe artar.

Hukuk alanında ise kadını erkekle her bakımdan eşit yapmaya yönelik düzenlemeler yapılır. 17 Şubat 1926' da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile (daha önce kanun ve kararnamelerle engellenmiş olmasına rağmen uygulanmayan) erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırılır, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı, malları üzerinde tasarruf hakkı tanınır. 1930'da da Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile de kadın ve çocuklar koruma altına alınır.

Siyasi alanda 1917 Aile Hukuku Kararnamesi'yle başlayan, 1921 Teşkilat-ı Esasiye, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1926 Medeni Kanun; 1930 Türk kadınına belediye meclislerine seçme ve seçilme hakkı, 1933 muhtar ve köy ihtiyar heyeti azalığına seçilme ve seçme hakkı ve nihayet 5 Aralık 1934 gün ve 2599 sayılı kanunun 10. maddesiyle 22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk'e milletvekili seçme; 11. maddesi ile de kadın erkek her Türk'e milletvekili seçilme hakkının tanınmasıyla on yedi yıl gibi kısa bir sürede kadınlarımız sosyal ve siyasal alanda geniş haklara kavuşmuşlardır. (www.die.gov.tr-2000)

Bunların sonucu olarak kadınlar siyasi hayatta daha fazla görülmeye başlamış, 8 Şubat 1935 genel seçimlerinde 17 kadın milletvekili olarak ilk kez Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. İlk belediye başkanının seçilmesi için de 1950 yılının beklenmesi gerekmiştir. (Doğramacı 1989: 98-99)

"Köklü inkılaplarla örgün eğitimde kızlara tanınan hakların sürekli gelişmesine" (Doğramacı 1989: 92) rağmen eğitim seviyeleri ve sayıları bakımından erkeklerden daha aşağı kalmıştır.

1930-40 yıllarında eğitimi modernleştirme gayretleri arasında kız teknik okullarının sayıları artırılmıştır. Bir sayı vermek gerekirse 1938-39 öğretim yılında 11 erkek teknik öğretim okuluna karşılık 13 kız öğretim okulu eğitime açık bulunmuştur. (Doğramacı 1989)

Günümüzde bile ilköğretimden başlayarak Yüksek öğretime kadar bütün kurumlarda kız öğrencilerin sayısı, erkeklere nispetle azdır. İlkokuldan yüksek öğretime, lisansüstü öğretime gidildikçe fark kadınlar aleyhine daha da artar.

Daha 1922'de Atatürk, kadınlarımızın erkeklerle aynı öğretim derecelerinden geçerek yetiştirilmesine önem verilmesini ister. Çünkü Atatürk milletin kaynağı ve toplum hayatının esası kabul ettiği kadının çok yüksek olması gerektiğine, kadının en büyük vazifesinin analık, ilk terbiye verilen yerin de ana kucağı olduğuna inanır: (Göksel 1993: 157) "Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsaf-ı lâzimeyi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hâmili olmağa mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha çok bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar." (Koçer 1975: 108)

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze her kademedeki okullarda kız öğrencilerin sayısı binlerden milyonlara, kadın öğretmen sayısı 1200'lerden on binlere ulaşmış, çeşitli mesleklerde iş sahibi kadınların sayısı da milyonlarla ifade edilmektedir. Kadınlar ilk kez 1897'de işçi, 1913'te memur, 1914'te de tüccar ve esnaf olarak çalışmaya başlamış olmasına rağmen çalışma hayatı 1936'da yürürlüğe giren iş kanunuyla düzenlenir ve güvence altına alınır. Çalışma hayatı, iş güvencesi ve sigortalılık hakkında yapılan çeşitli düzenlemeler 22 Aralık 1966 yılında "1951 tarihli 100 sayılı ILO" sözleşmesinin onaylanmasıyla uluslararası güvencelere kavuşturulmuştur. (www.die.gov.tr)

1950'li yıllarda sanayileşme ile birlikte köyden şehre göçün de hız kazanmasına rağmen kadın iş gücü sanayide kendisine fazla yer bulamamıştır. 1980'e geldiğinde ise oran ancak % 12,3'e yükselir. Tarım ise kadın için temel istihdam kaynağı olmaya devam etmektedir. 1970'li, 1980'li yıllardaki ekonomik çalkantılar sanayi ve hizmet sektöründeki istihdamı etkilememekle birlikte tarımdaki istihdam kente göçlerle azalmıştır. Ancak yine de kırsal alanda kadının işgücüne katılma oranı hala yüksektir. (www.kybele.anadolu.edu.tr-2013)

Ancak çalışan kadınların bir çoğunluğunun tarımda, yani kendi toprağında veya köy ve kasabalarda toprak sahiplerinin hizmetinde ırgat; ev hizmetlerinde hizmetçi, hasta veya çocuk bakıcısı olarak çeşitli güvencelerden yoksun, sigortasız çalışmakta, emeklerinin karşılığı olan ücreti de alamamaktadır.

Kadınların iş hayatına katılmaları, iş hayatındaki konumu daha çok eğitim durumlarına bağlı olmasına rağmen bu katılım aynı oranda sağlanamamaktadır. Eğitim- istihdam bağlantısına baktığımızda eğitim seviyesi yükseldikçe, kadınların iş gücüne katılım oranının arttığı görülür.

Okuryazar olmayanların % 16,9'u, lise altı eğitimlilerin % 21,8'i, lise ve dengi meslek lisesi mezunlarının % 30,4'ü, yüksek okul ve fakülte mezunlarının % 69,7'u istihdam edilmektedir. (TÜİK 2005)

Katılımı düzenleyecek unsurlardan biri de kanun ve kararlardır. 2001'de yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu, 2003'te yürürlüğe giren Yeni İş Kanunu, 2004'te değiştirilen Anayasanın 10. ve 90. Maddeleri ve AB Müktesebatına Uyum

programı kadın aleyhine işleyen hüküm ve uygulamaları büyük ölçüde ortadan kaldırdığı halde kadınların işgücüne katılımı 1990'da % 35.7 iken 2004'te %25.4'e düşmüştür. (www.ksgm.gov.tr-2006)

"Yine 2004 verilerine göre; kente göre (% 18,3) kırsal alanda daha çok kadın işgücüne katılıyor (% 36.7) gibi görünse de kırdaki 100 kadından 89'u tarım kesiminde ve bunların % 81,9'u herhangi bir ücret almaksızın ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalışmaktadır.

Türkiye geneline baktığımızda da istihdama katılan kadınların % 58.5'i tarım sektöründe, % 12.9'u sanayi sektöründe, % 28,6'sı ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

İşteki durumları açısından bakıldığında 100 kadından sadece 13'ü kendi hesabına ve işveren konumunda çalışmaktan, 38'i herhangi bir ücret ya da yevmiye karşılığında çalışmakta ve 49'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaşamında yer almaktadır. (www.ksgm.gov.tr-2006)

Tekstil başta olmak üzere sanatkârlık, imalat ve tamirat işleri, biçki dikiş, Türkiye'de kadınların erkeklere nazaran daha başarılı olduğu alanlardır. Hatta kadınlarımız, konu ile ilgili eğitim ve deneyimleriyle kadın giyiminde Türk zevkini dünyaya tanıtmaya fırsatını da elde etmiştir.

Teknik eleman ve serbest meslek dallarında öğretim gören nitelikli kadınlarımızın sayısı hızla artmaktadır. Bu alanda tıp ve tıpla ilgili mesleklerdeki artış büyüktür.

Fizik, kimya; edebiyat, müzik, artistik işler ve eğlence ile ilgili mesleklerde de eğitimli kadınlarımızın sayısı oldukça fazladır. Yüksek öğrenimde, öğretmenlik ve tıptan sonra kadınlarımıza açılan ilk sahalardan biri olan hukukta da kadın avukat ve hâkimlerin oranı gittikçe yükselmektedir.

Yüksek öğretim kurumlarında araştırma görevlisi, yardımcı doçent, doçent, profesör unvanını taşıyan kadınlarımızın sayısı her geçen gün artmakta, bu kurumlarda sayıları çok az da olsa dekanlık, rektörlük gibi üst görevlere getirilmektedir.

Bugün ülkemizde üniversitelerde öğretim elemanı kadın oranı % 36 olup, toplam profesörler içinde kadın oranı % 25'e ulaşmıştır. Mimarların % 31'i, doktor ve operatörlerin % 29'u, avukatların ise % 26'sı kadındır. (www.ksgm.gov.tr-2006)

Yazı ve fikir hayatımıza hizmet eden kadınlarımızın ve eserlerinin sayısı da artış göstermektedir.

Türk kadınının yüksek öğrenim kapasitesiyle beraber her alanda çalışan kadınların oranının artmasına karşılık TBMM'de temsil gücü 1935'ten günümüze azalarak gelmiştir.

1980 sonrasında Türkiye'deki Feminist hareketler erkeklerle tam eşitlik ve kadın özgürlüğü etrafında gelişme gösterir. Bu anlayışa göre kadının ekonomik özgürlüğünü eline alıp, kocasına dayanarak değil, kendi ayakları üzerinde yere

sağlam basmasını öğrenmesinin zamanı artık geçmektedir. Ekonomik özgürlüğün arkasından söz ve hareket özgürlüğü gelir Böylece kadın kendi hayatını belirleme noktasında güç kazanacaktır.

Bu görüş, kadını güç kazanma, otorite olma bakımlarından erkekle çatışma haline getirme gibi bir tehlikeyi taşımaktadır. Kadının yanında olarak “Evlenmeye sadece bir sahiplenme; kıskançlık ve bencillik veya mülk edinme, ferdi iradeyi sınırlayan bir kurum” (Erkal 1984: 96) gözüyle bakması, 1980 sonrası feminist hareketlerin taşıdığı bir başka tehlikedir.

Elbette ki kadınının genel tablosu bu değildir. Bu tablonun arkasında milyonlarca kadın gerek yeterli eğitimi alamamaları, gerek imkân azlığı, gerek diğer olumsuz şartlar sebebiyle layık olmadığı bir hayat yaşamakta, hâlâ insan yerine konulmanın mücadelesini vermektedir. Kadınların, Atatürk’ün de önem verdiği iki alanda, analık ve ekonomik alanda problemlerinin giderilmesi, insanlarımızın daha güvenli olmasını, bu da hayatımızın yükselmesini sağlayacaktır.

Bir milletin ayakta durabilmesi, milletlerarası platformda iyi bir yere sahip olması, içerde dengeleri sağlam kurulmuş, aydın fertlerden meydana gelen aile yapısına sahip olması ile mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- AKYÜZ, H. (2002), Kutadgu Bulug’de Sosyo-xpedagojik ve Siyasal Söylem. Erzurum: Eser Ofset,
- ARIKAN G. (1994), Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BANARLI, N.S. (1976), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Cilt I, İstanbul: MEB Yayınları.
- CEBECİ, D. (1993), Tanzimat ve Türk Ailesi, Ötügen Yayınları, İstanbul
- CELMAN, H.Y. (1990) Ziya Gökalp’ın Eğitim Sosyolojisi, Ankara: MEB Yayınları.
- DOĞRAMACI, E. (1989), Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları,
- EBÜLGAZİ Bahadır Han. (Şecere-i Terekime) Hazırlayan Muharrem Ergin, Türklerin Soy Kütüğü, Tercüman 1001 Temel Eser
- ERGİN, O. (1977), Türk Maarif Tarihi, C.1-5, İstanbul: Eser Matbaası.
- ERKAL, M. (1998), İstanbul: Sosyoloji Der Yayınları.
- ERKAL, M. (1984), Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Ankara: Mayaş Yayınları.
- ERSOY, M.A.(1975), Safahat, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi,
- GÖKSEL, B. (1993), Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 906.
- İBNİ Batuta. (1971), İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: MEB Yayınları.
- İNAN, A. A (1975), Tarih boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul: MEB Yayınları,
- KAPLAN. M. İnci Enginün (1992), Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
- KLAVİYO, (1975), Timur Devrinde Semerkand’a Seyahat, Hazırlayan Öb R. Doğrul, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- KOÇER. H. (1975), Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler, Ankara: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları Yay., s. 61.
- KURNAZ, Ş. (1997), Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını.(1839-1923) İstanbul: MEB Yay. Düşünce Eserleri Dizisi.
- MONTAGU, LADY (1998), Hazırlayan Dursun Gürlek, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Mustafa Sabri Efendi.(?) Kadınla İlgili Görüşüm, Çeviren Mustafa Yılmaz, Konya: Esra Yayınları.
- OKAY, O. (1991), Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi, İstanbul: MEB Yayınları, s. 168.
- ÖGEL, B. (1971), Türk Mitolojisi, 1000 Temel Eser Serisi Ankara: MEB Devlet Yayınları, No. 51.
- ÖGEL, B. (1971), Türk Mitolojisi I-II, 1000 Temel Eser, İstanbul: MEB Yayınları.
- ÖGEL, B.(1971), Türk Kültürü Gelişme Çağları, İstanbul: MEB Yayınları.
- SEVİNÇ, N. (1987), Eski Türklerde Kadın ve Aile, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ŞEMSETTİN Sâmi, (1996), Kadınlar, Hazırlayan İsmail Doğan, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ŞEMSETTİN Sâmi, (1996), Kadınlar Haz. İsmail Doğan. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ŞEŞEN, R. (1995), İbn Fazlân Seyahatnamesi, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- TANSEL, F.A (1989), Ziya Gökalp Külliyyatı I Şiirler ve Halk Masalları, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- FİKRET, Tefik Rubâb-ı Şikeşte
- FİKRET, Tefik (1962), Rubâb-ı Şikeşte, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- TURAN, O. (1969), Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, Nakışlar Yayınevi
- TÜRKDOĞAN, O, (1996), Türk Tarihinin Sosyolojisi, İstanbul: Turan Yayınları.
- www.die.gov.tr
- www.kybele.anadolu.edu.tr-2013
- www.ksgm.gov.tr-2006
- www.turkcebilgi.com
- www.turkcebilgi.com
- GÖKALP, Ziya (1976), Türk Medeniyeti Tarihi, Hazırlayan İsmail Kara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (1976), Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları.

TÜRKLERDE KADIN KAHRAMANLIK DESTANLARI

DOÇ. DR. GÜLHAN ATNUR*

Giriş

Türkler savaşçı bir millettir. Hedefleri, “Güneş bayrak, gök kurikan” (Ergin 1988: 17) ifadesiyle Oğuz Kağan Destanında çizilmiştir. Elbette Türklerin yaşadıkları bu hayatta, “korkak, pısrık, aciz” (Kaplın 1991: 23) insanlara yer yoktur. Türkler, hedeflerini gerçekleştirebilmek için, atın ehlileştirilmesi ve demirin işlenmesiyle büyük bir bozkır kültürü meydana getirmişlerdir. Bu kültürde teşekkül eden; vatan, millet ve aileyi bir araya getiren destanların kahramanları ise toplumun ihtiyaç duyduğu *ideal insan tipidir* (Kaplın 1991: 27).

Destanlar, genellikle, vatanın menfaati iç veya dıştaki düşmanlarca hiçe sayıldığında, vatandaşların huzuru ve refahı ortadan kalktığında teşekkül eder. Destan kahramanları ise bu durumda, uzun ve zorlu bir mücadeleden sonra, bozulan birliği tekrar kurar ve devletin devamlılığını sağlar.

Türk destanlarının kahramanları çoğunlukla erkektir. Onların doğumları, büyümeleri, ad, at ve silah almaları olağanüstüdür. İlk kahramanlıklarıyla erginlenen bu yiğitler; evlenmek, vatanı işgalden kurtarmak, tutsak ebeveynlerini ve akrabalarını/halklarını özgürleştirmek, öldürülenlerin intikamını almak için sahneye çıkarlar. Destan, zafer kazanan bu kahramanların ülkeyi huzur içinde yönetmeleriyle sona erebilir. Bazen

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Türk destanlarında kadınlar, bazen kahramanların en iyi yardımcılarıdır. Bu kadınlar, silah kuşanır; ok atar; evleneceği eşi kendileri seçer.

de uzun süren savaşta kahraman ölür, mücadeleyi çocukları devam ettirir.

Gök'ün ve Güneş'in olduğu her yeri fethetmek isteyen bir toplumda, kadınların pasif durumda olması düşünülemez. Bu sebeple destanlarda erkek kahramanlar gibi kadınların da savaşa katıldıkları görülmektedir. Mesela Dede Korkut kitabında Bamsı Beyrek ile Kan Turalı'nın "...men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atıma binmedin ol binneh gerek, men karumıma varmadın olmaña baş getürmeh gerek" (Ergin 2008: 124; 185) şartıyla aradıkları eşler, savaşçı yönleriyle ön plana çıkarlar.

Türk destanlarında kadınlar, bazen kahramanların en iyi yardımcılarıdır. Bu kadınlar, silah kuşanır; ok atar; evleneceği eşi kendileri seçer. Onlar ya zarif, güzel ve akıllı anne (Burla Hatun, Dirse Han'ın eşi...) ya fedakâr eş (Burla Hatun, Dirse Han ve Deli Dumrul'un eşlerinde olduğu gibi) ya da cesur ve sadık sevgililerdir (Banı Çiçek, Selcen Hatun). Kimi zaman da dağ ruhu Altay İne veya su ruhu Huu İney gibi, zor durumda kalan kahramanlara yardım eden veya onları diriltiren olağanüstü varlıklardır.

Destanlarımızda menfi kadın tiplerine de rastlanmaktadır. Bunlar, Dede Korkut kitabının mukaddime kısmında *solduran sop, tolduran top, nice söylese de bayağı* olarak nitelendirilen, evine, eşine ve çocuğuna sahip çıkmayan, tembel, dedikoducu, kocasının sözünü dinlemeyen, misafir ağırlamaya yüksünen kadınlardır. Korkut Ata, bu tür kadınların hiçbir eve gelmemesi ve bunların bebeklerinin yaşamaması için dua eder. Düşmanla birlik olup eş, baba veya kardeşlerine ihanet edenler (Ermen Çeçen ile kızı Caraa Çeçen -Altay Buuçay Destanı) de menfi kadınlar grubu içindedir.

Türk destanlarında tıpkı erkek kahramanlar gibi vatanın ve milletin koruyuculuğunu bizzat üstlenen kadınlar da vardır. Hakas Türklerinden Huban Arıç, Altın Arıç, Ak Çibek Arıç, Ay Huucın; Altaylardan Kara-Taacı Kıs; Karakalpaklardan Kırk Kız ve Özbeklerden Ayçınar, kadın kahramanların maceralarını anlatan destanlardır. Bu kadınların adında Arıç (arı), Silu (güzel), Altın veya Çibek (ipek) gibi isimlerin kullanılması, onların saf, temiz ve iffetli olduklarının en önemli göstergesidir (Rásony 1971: 58).

Kahramanlar, genellikle çocuksuz bir kağanın, beyin veya çobanın tek kız çocuğudur.¹ Hakas Türklerine ait destanlarda, kağan öldüğünde vatani koruyan, olağanüstü güçlerce yaratılan kızlar da vardır. Kadın kahramanların hepsinde güzellik ve zarafet, sıra dışı güçleriyle birlikte vazgeçilmez niteliklerdir. Onlar, içinden çıktıkları toplum ile ailelerine ait değerlere sahip çıkar; birlik ve düzen için canlarını feda ederler. Savaşa hazırlanırken toplumu yönlendirmek; başarıya ulaştıklarında toy vererek aç doyurup çıplağı giydirmek ve hayvan sürülerini kontrol etmek de görevleri arasındadır.

Bu makalede, Türk destanlarındaki kadın kahramanların alp tipi özellikleri (doğum, ad, at ve silah alma, kahramanlık gösterme, evlenme ve ölüm) incelenecektir.

I. Doğma, Büyüme; Ad, At ve Silah Alma

Türk destanlarında aile ve çocuk kavramı geniş bir yer tutar. Aileyi bir bütün olarak dikkate alan destanlarda çocuk ve çocuksuzlukla ilgili kavramlar, toplumun genel yargısını yansıtır. Mesela Manas, Maaday-Kara, Alpamış gibi destanlarda çocuksuzluk önemli bir trajedir.

Kadın kahramanların konu edildiği destanlarda da çocuksuzluk problemiyle karşılaşmaktadır. Hakaslara ait Huban Arığ Destanında kahraman, çocuksuz Hara Han ile Hıyan Arığ'ın yaşlılık zamanlarında sahip oldukları güzel kızdır. Huban Arığ, adını kendi vermiştir. Onunla aynı günde daha sonra yoldaşı olacak Kök Han'ın kızı Kök Pora atlı Kök Nincil de dünyaya gelmiştir (Davletov 2006: 45).

Çocuksuzluğun olmadığı destanlarda ise genellikle alp tipi kadınların dünyaya gelişleriyle ilgili farklı unsurlar bulunmaktadır. Hakas Türklerinin Altın Arığ ile Ak Çibek Arığ Destanlarındaki kadın kahramanların, anne-babaları olmadan Tanrı'nın isteğiyle yaratılmaları bunlardan biridir. Ayrıca bunlar atları, silahları ve zırhlarıyla yeryüzüne gelirler.

Altın Arığ Destanına göre, kadın kahramanın içinden çıkacağı kaya, Kırım Dağı'nın üzerindedir. Kayanın içindeki altın yeleli, altın toynaklı Ak Boz at ile Altın Arığ Kız kendiliğinden yaratılmışlardır. Onların öldürülecek ruhları ve dökülecek kanları yoktur. Destandaki kötü kadın tiplerini temsil eden Piçen Arığ ile İcen Arığ, Altın Arığ'ı öldürmeye gittiklerinde Ak Boz atı eyeri vurulmuş ve direğe bağlanmış; Altın Arığ'ı ise ak taş döşekte diş kadar beyaz bir zırh giymiş, altmış saç örgüsünü sırtına, ellisini de omzuna dökmüş olarak görürler (Özkan 1997: 49-55).

Hakas Türk destanlarındaki diğer kadın kahraman Ak Çibek Arığ'ın da yok olacak ruhu ve dökülecek kanı yoktur. Atı, silahları ve giyim-kuşamı yaratıldıktan sonra verilmiştir (Arıkoğlu 2007: 239-241). Aşağıdaki metin, kayadan atıyla çıkıp gelen kahramanın güzelliğini anlatılmaktadır:

*Akıp giden nehir suyu,
Altı çatal başlı kayaya çarpıp,
Çalkalanıyor.
Ak kayanın kapısı açılmış.
Altmış belik arkasında yayılıp,
Elli belik omzuna yayılıp,
Öteye dönse, ay gibi,
Beriye dönse, gümüş gibi,
Arı sili Ak Çibek Arığ,
Ak kır atını çekerek,
Ak kayadan çıkıp gelmiş. (Arıkoğlu 2007: 239-241)*

Aynı Türk boyuna ait Ay Huucın Destanında kahraman, Ala Kula aygır ile Ala Kula kırsığın kızı veya destanın başka bir yerinde gökyüzündeki yedi tanrının en küçüğü

tarafından yaratılan tek varlık olarak anlatılmaktadır (Arıkoğlu 2007: 459; 615-617). Babası Ak Kula aygır, Ay Huucın'dan, Kız Han'ı abla, Han Mirgen'i de ağabeyi kabul etmesini ister. Kız Hanona Ay Huucın adını, dokuz ağızlı kara sandıktan on iki parlak taş düğmeli ak deri zırhı, ay şeklindeki sadağı, borkünü verir. Ay Huucın, Ak Kula atı eyer, gem vb. takımlarıyla donanmış olarak bulur (Arıkoğlu 2007: 459-461; 465-467).

Altay Türklerinin Kara-Taacı Kıs Destanında kardeşi olmayan Kara-Taacı Kıs, anne-babası esarete ölünce tamamen yalnız kalır (Dilek 2007: 415).

Karakalpak destanlarından Kırk Kız'da ise malı mülkü çok, gayretli, azimli, akıllı, cömert ve herkesin razı olduğu Allayar adlı beyin altı oğlu ve Gülayım adlı çok güzel bir kızı vardır (Uygur 2007: 41). Özbek destanı Ayçınar'da ise aynı isimdeki kadın kahraman, Halyar adlı çobanın tek çocuğudur (Solmaz 2007: 23).

Kara-Taacı Kıs, Gülayım ve Ayçınar'ın doğumlarında olağandışı unsurlar yer almamaktadır.

Destanlarda -erkek kahramanlardaki gibi- kadın kahramanların da vatan savunmasına katılabilmek için belli yaşta olmaları gerekmektedir. Sibirya'daki Türk boylarında bu yaşta pek bahsedilmemektedir. Fakat özellikle kayanın içinden çıkan kızların -Huban Arığ ile Ay Huucın- çocuk yaşta oldukları anlaşılmaktadır (Davletov 2006: 44-45; Arıkoğlu 2007: 455). Huban Arığ'dan alınan aşağıdaki metin, kahramanın yaşının küçük olduğunu ifade eden örneklerdendir.

Kök ipekten keten giymiş,

Altmış saç örgüsü sırtına asılı,

Elli saç örgüsü omzuna asılı,

Geç doğan kız çocuğu

Kara yerin altına inmektedir. (Davletov 2006: 45)

Orta Asya'daki destanlarda ise kahramanlık yaşı, Türk destanlarının birçoğunda rastladığımız gibi, on dört ile on sekiz arasındadır. Karakalpak Türklerine ait Kırk Kız Destanında Gülayım'ın yaşı, güzelliği öne çıkarılarak anlatılır.

...Dallar gibi bükülen,

Altın gibi parlayan,

Karakaş, kara saçlı,

Keskin göz, şirin sözlü,

İnce dudak kaymak gibi,

Ağız güzel oymak gibi,

Fıstık burun, badem gözlü,

İnci dişli, peri yüzlü,

Namı yayılmış cihana,

Altın gevher başında,

Özü on dört yaşında,

Altı erkek arasında,

Nazlı nazlı büyüyen,

Gülayım bir tek kız oldu... (Uygur 2007: 41)

Özbek Türklerinin destanlarında Ayçınar ise *on yedisini* bitirmiştir ve Huda bütün güzellikleri ona vermiştir (Solmaz 2007: 23).

Türk destanlarında kahramanların tek vazgeçilmez yoldaşı attır. At da genellikle kahramanla birlikte doğmuş/yaratılmıştır. Kahramanlar konuşan, akıl veren, tehlikeleri sezen, uçabilen bu hayvandan vazgeçtiklerinde başlarına bela gelir. Bu sebeple destanlarımızda önce atın adı, sonra kahramanın adı zikredilir.

Kadın kahramanların destanları da yukarıda at için sıraladığımız özelliklere sahiptir. Ak Boz atlı Altın Arı, Ak kır atlı Ak Çibek Arı isimlendirmeleri de bunun yansımasıdır.

Destan kahramanlarının at ve silah almaları her zaman olağanüstü yollarla olmaz. Kırk Kız Destanında Gülayım, babasından izin alarak yanındaki kırk kızıyla Meyveli Ada'ya yerleşir, günlerini oğlak oyunu oynayarak, ok ve kılıç talimi yaparak geçirir. Gülayım'ın savaş silahları; dokuz katlı zırh, sadağındaki ok, davul ve kılıçtır. İyi koşan ve tulpar neslinden Aktamker adlı bir atı vardır. Fakat atın ve savaş aletlerinin elde edilişi destanda açıklanmamıştır (Uygur 2007: 45-46; 209; 241; 255-257; 281-283; 799).

Ayçınar ise atını, silahlarını ve zırhını, Babür'den almıştır (Solmaz 2007: 141).

II. Kahramanlık

Destanlardaki kadın kahramanlar, belli yaşa ve güce ulaşıncaya kadar ülke düşman tarafından yağmalanmış, hayvanlar götürülmüş, halk ve akrabalar tutsak edilmiş, bazılarının anne-baba veya kardeşleri öldürülmüştür. At ve silah alan kadınların görevi, zulmün önüne geçmektedir. Halk aç bırakılmış, yaşlılar ve güçsüzler öldürülmüş, hayvanlara dahi eziyet edilmiştir. Kadın kahramanların böyle durumlarda acze düşmeye ve şikâyet etmeye vakitleri ve hakları yoktur. Kendilerinden beklendiği gibi zırhlarını giyer, silahlarını kuşanır, atlarını hazırlar ve düşmanın üzerine giderler. Mücadele, kimi zaman yıllarca sürse bile vatani, halkı ve elbette ailelerinden hayatta kalanları kurtarmaktan ve düşmana müstahak olduğu cezayı vermekten vazgeçmezler. Mücadele bittikten sonra ya tahta çıkarlar ya ecelleriyle ya da hileyle ölürler.

Kadın kahramanlar, düşmana karşı verilen savaşta başroldedir. Mesela Altın Arı dirildikten sonra yardımcılarıyla birlikte önce Pıcan Arı, İcen Arı ve Alp Saaday'ı öldürür. Sonra da kara yüzlü, kara taş gibi gözlü düşmanları ortadan kaldırır (Özkan 1997).

Ak Çibek Arı düşmana karşı savaşırken Kanlı Kılıç da yanındadır. Bir süre sonra Kanlı Kılıç'ın kızı -Ay Tappa- da büyüyerek onların yardımına yetişir. Ak Çibek Arı ölünce Ay Tappa han olur (Arıkoğlu 2007: 367-371).

Türk destanlarında kahramanların tek vazgeçilmez yoldaşı attır. At da genellikle kahramanla birlikte doğmuş/yaratılmıştır.

Türk destanlarında
erkek
kahramanların
kırk yiğit kadınların
da kırk kızla
dolaştıkları
görülmemektedir.

Kara-Taacı Kıs; gün ışığı yüzlü, dağ yamacı burunlu ve kadife kaşlıdır. Yetmiş çeşit baharatla çok lezzetli yemekler pişirmektedir. Sadu Kağan'ın Kara-Taacı Kıs'ı tutsak edip kendisine aşçı yapmak istemesi yüzünden kadın kahraman silahlarını yapar ve sevgilisi Temir Bökö'yle Sadu Kağan'ı, askerlerini kırar; sonra da evlenirler (Dilek 2007: 415-425).

Kırk Kız Destanındaki Gülayım, erkekler gibi cesur ve merttir:

Mert oldu kız hâliyle,

Yalan söz söylemedi...

Yanına kırk kızın alıp,

Düşmandan kaçmadı. (Uygur 2007: 43)

Gülayım her şeyin yolunda olduğu bir dönemde arkadaşlarıyla çölde savaş talimi yapmaya gider. Ülkesine döndüğünde vatani Surtayşa tarafından yağmalanmış; babası ve altı erkek kardeşi öldürülmüş; annesi ve halkı ise tutsak edilip götürülmüştür. Gülayım, kırk kız ve daha sonra onlara katılan Arslan'la Surtayşa'yı yener, halkını kurtarır.

Gülayım'ın diğer savaşı ise Arslan'ın Nadişah tarafından tutsak edilen kız kardeşi Altınay içindir. Gülayım halkına Nadişah üzerine sefer düzenleyeceğini belirtir, onlarla helalleşir. On bin kişilik kuvvetle Nadişah'ın üzerine yürür, Altınay'ı kurtararak Harezmi ülkesine adalet getirir (Uygur 2007).

Ayçınar ise doğuştan güç ve cesaret sahibi değildir. Bir süre Babür Şah'ın veziri Kayserbek'in elinde tutsak olur. Kendisinin cariye olarak Şeybani Han'a hediye edileceğini anlayınca, "Şimdi eşeğe yüklenmiş yük gibi olup ses çıkarmadan durursam bunlar neler yapmaz. Şimdi kızların yapmadığı işleri yapayım, kızların yürümediği yoldan yürüyeyim. Ölüsem öleyim, insan neslinden korkmayayım. Bunca zaman kız elbiseleriyle yaşadım. Şimdi yeter..." (Solmaz 2006: 111) diye düşünür. Daha sonra Kayserbek'in adamlarını öldürür; onu yakalayıp şaha getirir ve hilesini ortaya çıkarır (Solmaz 2006: 111-129). Ayçınar, bir defa eline kılıç aldıktan sonra artık duramaz. İntikam almak için ülkesine gitmeye karar verir. Babür'ün askerlerinin kendisine verdiği at, silah ve zırhı (Solmaz 2007: 141) giyinen Ayçınar heybetli bir savaşıya dönüşür. Ülkesine döndüğünde Nazarbay'ı ve diğer hainleri öldürür, babasıyla Endican'a gider (Solmaz 2007: 183-197).

Türk destanlarında erkek kahramanların kırk yiğit, kadınların da kırk kızla dolaştıkları görülmektedir. Kadın kahramanların maceralarının anlatıldığı destanlarda ise yalnız Gülayım'ın yanında kırk kız bulunmaktadır. Zaten destanın adının da Kırk Kız olması bundan kaynaklanmaktadır. Kırk Kız içinde sadece Servinaz, Gülayım kadar cesur, güçlü ve güzeldir. Destanda diğer kızlar çok fazla öne çıkarılmamıştır (Uygur 2007: 49-55).

Ülkelerine huzur, birlik ve adalet getiren kadın destan kahramanları bazen tahta çıkarlar. Fakat aslında önemli olan tahta çıkmak değil, halkın nasıl yönetileceğidir. Nitekim Huban Arıç'ın annesi Hıyan Arıç:

Çocuk yaşta giden özün,
 Olgunlaşmış döndün.
 Tok ve semiz malını döndürdün.
 Ata yurdunu şimdi tutarsın [yönetirsin].
 Onurlu halkı sen geri getirdin,
 Ana yurdunu sen şimdi sahiplenirsin.
 ... Belasını arayanları toprağa serdirme
 Öksüzü görse bağrın acısın,
 Yalnızı görse, canın acısın.
 Yalnız çocuğu er et,
 Yalnız kulunu mal et... (Davletov 2006: 86-87).

sözleriyle iyi kağanın özelliklerini sıralayarak kızına tavsiyelerde bulunur. Huban Arığ, babası Alp Hara Han öldükten sonra tahta çıkar, han olmanın gereği olarak giysisiz kişiye giysi, atı olmayana at ve açlara aç verir; öksüz çocukların evlat edinilmesini, tayların at edilmesini ve iyilik, birlik, dirlik ve düzen içinde yaşanmasını emreder (Davletov 2006: 89).

Ak Çibek Arığ Destanında halkın adaletli ve merhametli hükümdarı Kanlı Kılıç adlı bir erkek kahramandır. O ölünce yerine kızı Ay Tappa geçer (Arıkoğlu 2007: 323; 371).

Kırk Kız Destanında ise hanlığın gereği olarak Gülayım, Türkistan'ı huzura ve adalete kavuşturur (Uygur 2007: 795; 801). Gülayım'ın uzun süreli mücadeleden sonra başarıya ulaştığı şöyle anlatılır:

İhtişamla yol gidip,
 Az da değil çok gidip,
 Erliğin halka bildirip,
 Türkistan adlı yurda,
 Sarkop'taki bağma,
 Sağ selametle erer.
 Kendi iyi olunca,
 Halk da peşinden gider.
 Gül bağının içinde,
 Gülayım adlı o kız,
 Salınıp güller derer.
 Yetim oğul, dul kadın,
 Âbad olup yurdunda,
 Kayısız devran sürer.
 Yoksul ile fakire,
 Gülayım, peri kızı,

Türk destanlarındaki erkeklerde olduğu gibi, bozkır kültürü sebebiyle, bu kadınların hayatını “aşk değil savaş teşkil eder.”

Esirgemez, mal verir.

Türkistan adlı yurтта,

Gülayım, peri kızı,

Nice yiğitlerle,

Kedersiz devran sürer. (Uygur 2007: 841-843).

Orta Asya'daki destanlardan farklı olarak Sibirya destanlarındaki kadın kahramanların insanları ya da hayvanları iyileştirme veya diriltme özelliklerine de rastlanmaktadır. Mesela Huban Arığ kendisine işkence edilen ama henüz ölmemiş bir kızı ak ipek örtüsüyle diriltir. Kız ise bu sebeple onu Huban Arığ'ı annesi-babası yerine koyar (Davletov 2006: 108).

Ak Çibek Arığ'ın da en önemli özelliklerinden biri ölüleri diriltbilmesidir. Nitekim Ay Hucun'ın oğlunu yanlışlıkla öldürdüğünde, ölen kişiyi diriltten ottan

merhem yapar ve oğlanı diriltir (Arıkoğlu 2007: 245).

III. Evlilik

Türk destanlarında evlilik çok ayrıntılı bir epizottur. Manas, Kögüdey Mergen, Alpamış, Bamsı Beyrek, Kanturalı gibi yiğitler ya kalın vererek veya zorlu yarışmaları kazanarak evlenirler.

Kadın kahramanlık destanlarındaki cesur ve güzel kadınlara talip olan erkekler ise esasında daha çetin bir mücadele vermek zorundadırlar. Fakat bu erkeklerin çoğunun evlenmek istediği kızı alacak gücü yoktur.

Türk destanlarındaki erkeklerde olduğu gibi, bozkır kültürü sebebiyle, bu kadınların hayatını “aşk değil savaş teşkil eder.” (Kaplan 1991: 14). Bu yüzden destanlarda aşk maceralarına pek yer verilmez. Hakas destanlarında olağanüstü yollarla dünyaya gelen kadınların yeryüzünde denkleri bile yoktur. Bu durum onları erkek destan kahramanlarından ayrıcalıklı kılar. Kadın kahramanlar, kendileriyle zorla evlenmek isteyen erkekleri de çoğunlukla öldürürler.

Huban Arığ Destanında altmış hileyi bilen Alp Ah Molat, Huban Arığ'la evlenebilmek için hayvanlarını çalar. Huban Arığ'ın annesi Hıyan Arığ, kızının denginin olmadığını ve evlenemeyeceğini şöyle ifade eder:

... Tatlı bir dille seni eş edinmek ister,

Hayatta bir alpla evlenemeyeceğini de bilir.

Arı güçle seni almayı denese,

Arı gücünün yetmeyeceğinin de farkında.

Elli hileyi fazla bilen,

Ulu güç sahibi Ah Molat,

Yumuşak sözle seni eş edinmek ister,

Evlenmeyeceğini de bilir.

Ulu güçle seni eş edinmeye girişse,

Ulu gücünün yetmeyeceğinin de farkında. (Davletov 2006: 174)

Altın Kris, Alt ve Orta Dünyadaki birçok alpın Huban Arığ'ı almak istediklerini, bunu başaramayacaklarını, zira onun yabancı bir ülkeye eş olarak gitmek ve orada yaşamak için yaratılmadığını kıza anlatır (Davletov 2006: 192-193).

Altın Arığ'a ise tıpkı kendisi gibi -ancak yerin dibindeki Kara Kaya'da yaratılmış- Ay Kara Taş talip olur. Altın Arığ, ona hakaret eder, kara şeytana benzetir ve Ay Kara Taş'ı öldürür (Özkan 1997: 235-245).

Ak Çibek Kız Destanında adı geçen kahramana talip olan zalim Alp Saaday, kızı güzellik veya kötülükle de olsa alacağını belirtir. Ak Çibek Kız ile Alp Saaday güreşmeye başlarlar. Bu mücadele o kadar uzun sürer ki yeryüzünün üstü kararır, gökyüzünün bağı kızarır. Ak Çibek Kız, Alp Saaday'ın belini ve boynunu kırar. Daha sonra Alp Saaday'ın ülkesinde esir tutulan, kaçmamaları ve ok-yay tutmamaları için kol sinirleri kesilen alplarla konuşur. Onları ve halkı özgürlüklerine kavuşturur ve türkü söyleyerek Bay Kara Han'ın ülkesine gider (Arıkoğlu 2007: 263; 273; 271-281).

Kara-Taacı Kıs, Temir Bökö'yle evlenir (Dilek 2007: 415-425).

Orta Asya'daki destanlarda, kadın kahramanların evlenmesine dair bakış değişmektedir. Mesela Gülayım'a birçok kişi âşıktır. Kız, kendine layık olmayan bu adamlara yüz vermez, bazen onları döver veya onlardan kurtulmak için hileye müracaat eder. Fakat babasının kargışından korktuğu için istemediği bir adamla evlenmeye razıymış gibi gözükür.

Gülayım, dengi olan Arslan'ı rüyasında görür. Onunla ilk kez annesini ve halkını kurtarmaya gittiğinde karşılaşır. Arslan evlenmek istediğini belirtse de Gülayım halkını kurtarmadan evlenmeyeceğini söyler ve ancak bu amaç gerçekleştikten sonra onunla evlenir (Uygur 2007: 81-85; 97; 241; 787).

Ayçınar kendisine talip olan yaşlı Nazarbay ile evlenmemek için, ondan başlık olarak, on kuzu, yirmi kurt, on beş aslan, kırk kaplan, elli aygır, altmış beş öküz, seksen teke ile deve (doksan tahtayı getiren) ister (Solmaz 2007: 37-39). Fakat Nazarbay bunları Babür Şah'tan istemeye gidince şah *bilmecesi* anlar ve Nazarbay'ın yalanı ortaya çıkar. Ayçınar'ın evliliği ise oldukça sıradandır. Amcasının oğlu Amanyar ile birbirlerini sever ve düğün yaparlar. Bir süre sonra da bir oğlu olur ve ona annesinin hatırası olarak Çınarbek adını koyar (Solmaz 2007: 203). Kadın kahramanların maceralarının anlatıldığı destanlarda çocuk sahibi olan yalnız Ayçınar'dır.

IV. Ölüm

Destan kahramanları için ölüm, arzu edilen bir son değildir. Çünkü bu durumda vatan ve halk savunmasız kalacaktır. Kahramanların ölümü büyük üzüntü sebebidir. Türk destanlarında ölüm sonrasında yas tutma ve yuğ aşı verme gibi âdetler yerine getirilir.

Türk
destanlarında
ölüm sonrasında
yas tutma ve yağ
aşı verme gibi
âdetler yerine
getirilir.

Kadın kahramanlarının vatan ve millet için verdiği mücadeleyi anlatan destanlarda Altın Arıĝ, Huban Arıĝ, Ak Çibek Arıĝ ile Ayçınar ölmektedir.

Altın Arıĝ iki defa ölmüştür. İlkinde Picen Arıĝ ile İcen Arıĝ, tahtı ele geçirebilmek için onun olduğu kayaya giderler. Huu İney'in şarkısını söyleyerek kayanın açılmasını sağlarlar. Fakat Picen Arıĝ üç kez vurmasına rağmen onu öldüremez. Bu sırada kızların babası Altın Sayzan gelir ve Altın Arıĝ ile Ak Boz atın kafalarını çelik topuzla uçurur (Özkan 1997: 55-59). Dönüşte altı yaşındaki ülkenin gerçek sahibi Çibetey Han'ı da öldürürler. Tahta Picen Arıĝ çıkar. Vatan ve

halk zor durumdadır. Picen Arıĝ halkı zorla Alp Saaday'ın ülkesine götürmekte, karşı çıkanları öldürmekte, yaşlıları ağaçlara asmaktadır. Huu İney bu durumu görünce Altın Arıĝ'ı, atını ve Çibetey Han'ı sihirli ak su ile (abihayat) diriltir ve onları Picen Arıĝ ile İcen Arıĝ'dan intikam almaları için gönderir (Özkan 1997: 79-97).

Altın Arıĝ'ın ikinci ve asıl ölümü ise onun dış ruhunun² kanatlı kuşların ve güçlü av hayvanlarının üç defa mola vererek ulaştığı yerde, yeryüzünün zirvesi olan Ak Dağ'ın üzerindeki Altın Kaya'da, iki başlı, altın tüylü guguk kuşunda olduğunu öğrenen Pora Ninci'nin guguk kuşunu öldürmesiyle gerçekleşir (Özkan 1997: 247-295).

Destanda Altın Arıĝ,
Sıkıntıları gidermek için yaratılmış Altın Arıĝ,
Halkı için ızdırap çekerek,
Ölümün eşliğine geldi, diye konuşmuş,
Iztırapları gidermek için yaratılmış Altın Arıĝ,
Vatanı için acı çekerek,
Ölmek üzeredir." ... (Özkan 1997: 295).

diyerek destanlardaki kadın kahramanların amacını çok güzel vurgulamaktadır.

Huban Arıĝ Destanında ise kırkkat yerin altındaki düşman Hara Moos'un adamlarıyla mücadele edildiği sırada önce altın tüylü ak köpek ölür; sonra kar yağar, dağ dorukları sisle kaplanır ve çıplak üçgen oğlan ölür. Huban Arıĝ, karşısındaki düşmana (Hara Alp) bir kez daha saldırırsa da yalnız doğduğunu, yaralandığında kendisiyle ilgilenecek ve yardımına gelecek kardeşinin ve akrabalarının olmadığını düşünür. Bu sırada gücünü kaybeder ve Hara Alp onu öldürür. Onun ölümü şu ifadelerle anlatılır:

Arı ve güzel Huban Arıĝ,
Ayrılıp öldüyse de
Ay gibi parlayıp,
Arı ve güzel yatmaktadır.
Geçip öldüyse de
Güneş gibi parıldayıp

*Güzel ve düzgün yatmaktadır.
Yellenip büyüyen güzel saçları
Yele kavuşup dalgalanmaktadır.
Can kadar sevimli doğan özü,*

Kara çamurun içine düşüp yatıverdi. (Davletov 2006: 253-254)

Huban Arıĝ'ın ölümünden sonra düşman ülkesine dolar. Fakat Ah Öleñ ile Kök Öleñ adlı iki benzer bahadır düşmanları öldürdükten sonra halkı kırk kat yer altından çıkarır ve ülkelerine getirir.

Ak Çibek Arıĝ, Ay Molat'ı öldürdükten sonra büyük bir toy düzenlenmesini ister. Eğlence sırasında içki içer, şarkı söyler. Altı günden sonra üç günlüğüne eğlenceye Ak Çibek Arıĝ'ın doğduğu kayada devam ederler. Kayanın kapısı açılınca öleceğini anlar ve ağlayarak ölmek istemediğini belirtir. Halk ve hayvanlar da onunla birlikte ağlar. Ak Çibek Arıĝ, Ay Tappa'ya anne-babasına, halkına sahip çıkması tavsiyesinde bulunduktan sonra kayanın içine girerek ölür (Arıkoĝlu 2007: 359-371).

Özbek Türk destanındaki Ayçınar'ı ise bir asker öldürür. Şeybani'nin askerleri köylere ağır vergi koyup her şeylerini ellerinden almaya başlayınca Ayçınar verginin verilmesine karşı çıkar. Askerler gelince atı Tarlan Boz'u eyerler, "Halk öleceğine, ben öleyim, her şeye ben sebep oldum, beş kişi öleceğine bir kişi ölse daha iyi, sağ selamet dönerim." diyerek savaşa gider. Şeybani'nin askerinin çoğunu dağıtır, fakat kaçan askerlerden biri Ayçınar'ı okla öldürür (Solmaz 2007: 203-215).

Onun ölümünde söylenen şu ifade dikkate değerdir:

Ah! deyip atm üstünden,

Mert Ayçınar yıkıldı.

Felek doğurmamıştı,

Kız değil, böyle oğuldu. (Solmaz 2007: 215)

Kara-Taacı Kıs ile Kırk Kız Destanları ise mutlu sonla bitmektedir.

Sonuç

Yabancı seyyahlar, Türk kadınlarının erdemliliğinden, çalışkanlığından, namuslu ve iffetli oluşundan bahseder. Herhalde bu gerekçeler ve beraberindeki bozkır kültürü, Türk kadınlarının *alp tipi* olmalarını sağlamıştır.

Yabancı seyyahlar, Türk kadınlarının erdemliliğinden, çalışkanlığından, namuslu ve iffetli oluşundan bahseder. Herhalde bu gerekçeler ve beraberindeki bozkır kültürü, Türk kadınlarının *alp tipi* olmalarını sağlamıştır.

Böyle bir toplumda yetişen kadınların dışa dönük tipler oluşu, destanlarda görüldüğü gibi, vatan ve halka dair verilecek mücadelede büyük roller üstlenmelerine yol açmıştır. Ama kadın kahramanlar, vatan savunmasındaki katkılarına rağmen erkeksileşmemiş, çok örgülü saçları, güzellik ve zarafetleriyle Türk kadının ideal tipini yansıtmıştır. Türk destan kahramanları olan kadınlar hakkında, daha ziyade erkekler için kullanılan cesur, gözü pek, mert, yiğit dışında saf, temiz, güzel, dengi olmayan, fedakâr... sıfatlarının tercih edilmesi de onların müspet özelliklerini öne çıkarır.

Türklerde ve destanlarında, kadına verilen bu rolün kaynağı, ister anaerkil dönem isterse de bozkır kültürü olsun, nesiller aşarak bu güne kadar gelmiştir. Kadın kahramanlık destanlarının teşekkülünden yüzlerce yıl sonra, aynı görevi üstelenen Nene Hatun, Kara Fatma... gibi birçok kadın da onların devamı değil midir?

-
- 1 Sadece Kırk Kız Destanındaki Gülayım altı erkek kardeşe sahiptir.
 - 2 Destan ve masalların en iyi bilinen ölüm şeklidir.

Kaynaklar

- ARIKOĞLU, Ekrem (2007), *Hakas Destanları 1*, Ankara: TDK Yayınları.
- DAVLETÖV, Timur (2006), *Huban Arış, Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı*, Ankara: Türksöy Yayınları.
- DEMİREL, Hamide (1995), *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DİLEK, İbrahim (2007), *Altay Destanları 2*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1988), *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme Metin, Sözlük)*, Ankara: Hülbe Basım ve Yayın A. Ş.
- ERGİN, Muharrem (2008), *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: TDK Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1991), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZKAN, Fatma (1997), *Altın Arış*, Ankara: Bilig Yayınları.
- RÁSONYI, László (1971), *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- SOLMAZ, Ayşe (2007), *Özbek Destanları 3, Ayçınar Destanı*, anlatan: Kadir Rahimov, Ankara: TDK Yayınları.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2007), *Karakalpak Destanları, Kırk Kız Destanı*, Ankara: TDK Yayınları.